

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา:
ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์
อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

เมริษา ศรีละมุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

พ.ศ. 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา:
ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์
อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
พ.ศ. 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

THESIS

STRATEGY PLANNING PROCESS OF COMMUNITY HEALTH PROMOTION
CASE STUDY: THE MODEL DISTRICT OF SUFFICIENCY ECONOMY
TAMBON LUMSIN SRINAKARIN DISTRICT PHATTHALUNG PROVINCE

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF MASTER OF PUBLIC HEALTH PROGRAM IN COMMUNITY
HEALTH OF GRADUATE SCHOOL SONGKHLA RAJABHAT UNIVERSITY

2013

COPYRIGHT OF SONGKHLA RAJABHAT UNIVERSITY

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

หลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน

ชื่อวิทยานิพนธ์

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา: ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง
STRATEGY PLANNING PROCESS OF COMMUNITY HEALTH PROMOTION
CASE STUDY: THE MODEL DISTRICT OF SUFFICIENCY ECONOMY
TAMBON LUMSIN SRINAKARIN DISTRICT PHATTHALUNG PROVINCE

ผู้วิจัย

นางสาวเมริษา ศรีละมุล

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ทิพย์วัลย์ เรืองขจร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว)

.....ประธานกรรมการบริหารหลักสูตร
(ดร.ยุทธพงศ์ หล้ายา)

.....กรรมการและเลขานุการหลักสูตร
(ดร.จีราพัชร พลอยนิลเพชร)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
(ดร.กัลยา ต้นสกุล)

.....กรรมการจากบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ชาญชัย เรืองขจร)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา รับรองวิทยานิพนธ์แล้ว

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง)

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.

ชื่อวิทยานิพนธ์

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา:
ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์
จังหวัดพัทลุง

ผู้วิจัย

นางสาวเมธิชา ศรีละมุล ปีการศึกษา 2556

ปริญญา

สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สาธารณสุขชุมชน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ทิพย์วัลย์ เรืองขจร

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชน และกระบวนการถอดบทเรียน กลุ่มตัวอย่างของเครือข่ายสินธุ์แพทอง มี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำชุมชน, กลุ่มองค์กรภาคีความร่วมมือภายในชุมชน และองค์กรภาคีความร่วมมือภายนอกชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสรุปผลการศึกษาเอกสาร แบบสัมภาษณ์บุคคลเชิงลึก และสัมภาษณ์กลุ่มชนิดกึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์โดยการนำข้อมูล มาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมาย จำแนกและแยกแยะองค์ประกอบ จากนั้นนำแต่ละประเด็นมาสรุปเชื่อมโยง และหาความสัมพันธ์ของข้อมูล แล้วนำมาเรียบเรียงเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายสินธุ์แพทอง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยปรับเปลี่ยนทุก 4 ปี ปัจจุบันเข้าสู่ระยะที่ 4 ในการจัดทำแผน ใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน และกระบวนการถอดบทเรียน มี 7 ด้าน คือ 1) การศึกษาชุมชน 2) การมีส่วนร่วม 3) การเสริมสร้างการเรียนรู้ 4) การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน 5) การสร้างทีมงานองค์กรและเครือข่าย 6) การติดตามและการประเมินผล 7) การถอดบทเรียน จากงานวิจัยนี้ สรุปได้ว่า เครือข่ายสินธุ์แพทองให้ความสำคัญในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ปัจจุบันสามารถบูรณาการแผนทั้งหมดของการพัฒนาชุมชนเข้ากับภาคีต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก จนกลายเป็นชุมชนสุขภาวะต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้เป็นพื้นที่ศึกษา และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

Thesis Title	Strategy Planning Process of Community Health Promotion Case study: The Model District of Sufficiency Economy Tambon Lumsin Srinakarin District, Phatthalung Province
Researcher	Ms.Merisa Srilamul Academic year: 2013
Degree	Master of Public Health Program in Community Health
Advisors	1. Associate Professor Tipawan Ruangajorn 2. Assistant Professor Dr.Sasalak Tongkaw

Abstract

This study is a qualitative research, Case Study: Tambon Lumsin Srinakarin District, Phatthalung Province. The research strategy is to plan the development of the community health promotion. For process of technique, steps of conduction for developing the community included 6 processes and Lesson-Learned. Sinpraetong network, sample groups was identified 1.) The community leaders of Sinpraetong network 2.) Group cooperation partnerships within the community 3.) External cooperation partners in the community. Collection of data by In-depth interview both one-on-one, including group interview and literature review. Data analysis was prepared in the system for definition, classification and identification of elements. To obtain information on the subject or issue, each issue provides a coherent conclusion. Correlation of data was compiled descriptive. Results revealed that Sinpraetong network Tambon Lumsin Srinakarin District, Phatthalung Province is a model community in sufficiency economy. The strategic process started in 2001 adjusting every 4 years. Nowadays the project is on stage 4, which study the community, participation, learning promotion, development of the community leaders, team building of organizations and networks for monitoring and evaluation and modify change what needs to be change. In conclusion the priority of Sinpraetong network is to develop the community in every process. Nowadays, integration plan of community relate within and external cooperation partnership in the community become to best model for health sufficiently economic and knowledge management.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษาอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ทิพย์วัลย์ เรืองขจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการ คำแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่งตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ดร.ยุทธพงศ์ หล้ายา ดร.จีราพัชร พลอยนิลเพชร และดร.กัลยา ต้นสกุล คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสนอแนวคิด และให้ข้อเสนอแนะในมุมมองต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง รองศาสตราจารย์ชาญชัย เรืองขจร ดร.อิสระ ทองสามสี มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ที่กรุณาสละเวลาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ให้ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ขอขอบพระคุณแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และตัวแทนองค์กรภาคีความร่วมมือของเครือข่ายสินธุ์แพรทองทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ให้การสนับสนุน และให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ ครอบครัวศรีละมุล คุณทรงวุฒิ พนมแก้ว อาจารย์วรพล หนูนุ่น คุณนิสาร์ตัน สงประเสริฐ พี่ น้องสาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน รุ่นที่ 3 เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย และกัลยาณมิตรทุกท่านที่ไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด ที่คอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ และเป็นกำลังใจ ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณท่านเหล่านี้ไว้ ณ โอกาสนี้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นความกตัญญูกตเวทิต์แต่บิดา มารดา บุรพจารย์ ที่ให้ความรัก ความหวังใย ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

เมริษา ศรีละมุล

พฤษภาคม 2557

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
สมมติฐานการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
กรอบแนวคิดการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
ข้อมูลพื้นฐานของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง	10
ชุมชนสุขภาวะ	13
เครือข่าย	16
แผนยุทธศาสตร์	21
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	26
การวิจัยเชิงคุณภาพ	45
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	56
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	59
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	59
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	61
การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ	61
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	63
การวิเคราะห์ข้อมูล	64

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	65
ปัจจัยนำเข้า	65
กระบวนการพัฒนาชุมชน	73
ผลลัพธ์	85
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	87
สรุปผล	88
อภิปรายผล	91
ข้อจำกัดในการวิจัย	95
ข้อเสนอแนะ	95
บรรณานุกรม	97
ภาคผนวก	104
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ	105
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ	107
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	111
ภาคผนวก ง การหาคณภาพเครื่องมือ	122
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรม	129
ประวัติผู้วิจัย	133

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 กลุ่มตัวอย่างแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทองที่ใช้ในการสัมภาษณ์	60
2 กลุ่มตัวอย่างองค์กรภาคีความร่วมมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์	60
3 เป้าหมายยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทองแต่ละระยะ	67
4 การบูรณาการงานร่วมกันขององค์กรภายในชุมชน	70
5 บทบาทของภาคีต่อการพัฒนาตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง	71

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 กรอบแนวคิดกระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบ เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง	7
2 แผนที่จังหวัดพัทลุง	11
3 แผนที่ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง	12

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ โดยมีพื้นฐานมาจาก วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ และเป็นการมองโลกเชิงระบบ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของการพัฒนา ประกอบด้วย 3 ลักษณะ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ภายใต้อันตราย มีความรู้และคุณธรรมควบคู่กันไป นำไปสู่ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สมดุล มั่นคง ยั่งยืน ซึ่งเป็น ความสุข ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2541)

ระบบเศรษฐกิจพอเพียง คือ การออกแบบให้ส่วนล่างของสังคมมีเศรษฐกิจพึ่งตนเอง หรือ เศรษฐกิจมั่นคง และเศรษฐกิจข้างบนเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจข้างล่าง ต่างส่งเสริมซึ่งกันและกันไม่ทำลายกันแบบเศรษฐกิจที่เอาตลาดเป็นตัวตั้งอย่างเดียว (ประเวศ วะสี, 2549) จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น จึงมีการประยุกต์และนำไปใช้ในหลายชุมชนและหลายระดับ จนในที่สุด แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงถูกบรรจุในแผนพัฒนาของประเทศมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเป้าหมายในการกำหนดแผนพัฒนาดังกล่าว

ประเทศไทย มีตำบลอยู่ 7,000 กว่าตำบล แต่ละตำบล โดยเฉลี่ยประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน ถ้าทุกตำบล เป็นตำบลแห่งความพอเพียง คือ มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติพอเพียง มีพลังงานพอเพียง มีความปลอดภัยพอเพียง มีสุขภาพพอเพียง มีสังคมเข้มแข็งพอเพียง มีจิตใจพอเพียง มีการเรียนรู้และการจัดการพอเพียง ก็จะเป็นฐานของสังคมที่พอเพียง เข้มแข็ง และร่มเย็นเป็นสุข (ประเวศ วะสี, 2549)

นอกจากเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว สังคมไทยยังพูดถึงการพัฒนา อีกแนวคิดหนึ่ง คือ “**สังคมสุขภาพ**” หรือ “**สุขภาพสังคม**” ในช่วงต้น สุขภาพ (Health) ถูกให้ความหมาย ถึง สภาวะของความสมบูรณ์ทางร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ที่ประชุมสมัชชาองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) เพิ่มคำว่า “Spiritual well-being” หรือ “**สภาวะทางจิตวิญญาณ**” หลังจากนั้นความหมายของสุขภาพ จึงหมายรวมถึง สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (สิริพร สมบูรณ์บุรณะและคณะ, 2549) สังคมสุขภาพ หมายถึง สังคมที่สมาชิกในสังคมมีสุขภาพร่างกาย และจิตใจแข็งแรง สุขภาพดี มีภูมิคุ้มกัน ผู้คนในสังคมมีการดูแลทั้งสุขภาพกาย-ใจ ให้สมบูรณ์ ซึ่งจะทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น และทำให้ผู้คนในสังคมมีการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ และคณะ, 2549)

สุขภาพ ตาม พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย จิตใจ สังคม และใช้จิตวิญญาณ มิติสุขภาพทั้ง 4 ด้านมีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อกันและกัน อย่างเป็นองค์รวม ประกอบด้วย มิติทางกาย หมายถึง ร่างกายแข็งแรง ไม่พิการ เมื่อป่วยก็หายเร็ว และมีการเข้าถึง

บริการได้รับการดูแลที่ดี มิติทางจิตใจ หมายถึง มีจิตใจดี มีความสุข ไม่เครียด มิติทางสังคม หมายถึง สังคมมีความพึงพา ช่วยเหลือเกื้อกูล มีสิ่งแวดล้อมที่ดี อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขไม่มีอาชญากรรม และมีนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ที่เสมอภาคและเป็นธรรม มิติทางปัญญา หมายถึง การเข้าใจสรรพสิ่ง อย่าง เป็นจริง มีจิตใจที่เปี่ยมสุข เข้าถึงความดีงาม (อำพล จินดาวัฒน์, 2551)

ประเวศ วะสี (2541) ให้ความหมายของชุมชนว่าหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่ง รวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงอยู่ที่ ความเป็นกลุ่มก้อนของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะ ทำให้ชุมชนมีศักยภาพสูง ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความรัก มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบที่บังเกิดขึ้นจากการกระทำ ร่วมกัน คือ ความมีจิตวิญญาณ และผู้นำตามธรรมชาติและจัดการ ความเข้มแข็งของชุมชนสามารถ แก้ไขปัญหาได้ทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ

ในการพัฒนาตั้งแต่ระดับหมู่บ้านถึงระดับประเทศ เป้าหมาย คือ ต้องการเห็นความเข้มแข็ง ของพื้นที่ ความเข้มแข็งของประเทศ ในระดับตำบลจึงมีการสร้างแนวคิดการพัฒนา เช่น ชุมชนเศรษฐกิจ พอเพียง ชุมชนสุขภาวะ ชุมชนน่าอยู่ นอกจากนี้ ในการพัฒนาชุมชน ต้องเริ่มที่ชุมชน หรือ การพัฒนา ที่ฐาน วัชรพร เขยสุวรรณ (2552) กล่าวว่า ชุมชนในความหมายของการพัฒนา ฐานชุมชน หมายถึง ชุมชนที่สมาชิกชุมชนมีความสนใจต่าง ๆ ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน นอกจากนั้นยัง หมายถึง กลุ่มของประชาชนที่ถึงแม้ไม่ได้อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันแต่มีความสนใจ สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น สังคม ศาสนา เศรษฐกิจ สุขภาพ ซึ่งที่สำคัญ คือ ต้องตระหนักว่าชุมชนแต่ละ ชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะ

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การทำงานพัฒนาของชุมชน เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามหลักคิด การมี ส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชน การใช้ชุมชนเป็นฐาน และใช้ทุนของชุมชนในทุก ๆ ด้าน เพื่อวาง แผนการพัฒนา ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่มีภูมิหลังเป็นพื้นที่สีแดงในอดีตได้ให้ ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้มาตั้งแต่ต้น มีการจัดทำเรื่องนี้ และมีแผนยุทธศาสตร์การทำงานพัฒนาชุมชน มาไม่น้อยกว่า 10 ปี โดยมีนักวิจัย อาทิ บัญชา พงษ์พานิช และคณะ (2549) ที่ได้สรุปบทเรียนและ ความเป็นชุมชนสุขภาวะของของชาวลำสินธุ์ไว้ว่า

คนลำสินธุ์ ได้ร่วมขยายให้นิยามความหมายของ ชุมชนเป็นสุข ของคนลำสินธุ์ ด้วยการยกระดับวิสัยทัศน์และแผนที่ยุทธศาสตร์ที่ว่าสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ครอบคลุมอบอุ่น สังคมตำบลน่าอยู่ ปลูกจิตสำนึกให้คนรักถิ่น และเข้าร่วมการ พัฒนาอย่างจริงจัง ได้เป็นนิยามความหมายว่าคนมีสุขภาพกาย จิต จิตวิญญาณ ที่เข้มแข็ง แข็งแรง มีความพอเพียงบนพื้นฐานของตนเอง ไม่หลงกระแสวัตถุนิยม ชุมชนมีความรัก สามัคคี มีความเข้าใจปรองดองกัน ไม่แตกแยก กินอ้ม นอนหลับ ไร้โรคภัยไข้เจ็บ มีงานทำ มีเงินใช้ เริ่มจากครอบครัวอบอุ่น มีความเข้าใจ มีความ เสียสละ มีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผู้นำที่มี จริยธรรม มีความสมดุลในธรรมชาติและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

การทำงานในปัจจุบันของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีกลุ่มองค์กรในชุมชนครบทั้ง 9 หมู่บ้าน และมีภาคีร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชนจำนวนมาก เพื่อทำงานอย่างมีส่วนร่วม และบูรณาการ

งานพัฒนาร่วมกัน อุทัย บุญดำ (2555) รายงานว่าโครงสร้างการทำงานในเครือข่าย มีตัวแทนจากสมาชิกสามัญกลุ่มละ 2 คน ตัวแทนกรรมการกิจกรรมตำบล กิจกรรมละ 1 คน และมาจากกรรมการเฉพาะทาง โดยมีบทบาทหน้าที่ คือ 1) หนุนเสริมอำนวยความสะดวกให้ภาระงานบรรลุเป้าหมาย 2) ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับคนทำงาน 3) ประสานงานระหว่างกลุ่มกับเครือข่าย และงานประเด็นกับเครือข่าย 4) ประสานงานภายนอกกับภายใน และ 5) ติดตามหนุนเสริมงานของเครือข่าย

สำหรับการร่วมมือกับภาคีภายนอก วรพล หนูนุ่น และคณะ (2551) ซึ่งเคยศึกษางานวิจัยที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองพบว่า สำหรับการเป็นหุ้นส่วนร่วมกับชุมชนภายนอก ในการร่วมมือกันเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มีข้อจำกัดในการนำไปใช้สำหรับชุมชนอื่น คือ ต้องเป็นชุมชนที่มีการจัดระเบียบองค์กรจนมีความเข้มแข็งระดับหนึ่งแล้ว และจุดแข็งที่พบ คือ เป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการพัฒนาตัวเองจนมีความเข้มแข็ง จะสามารถนำไปใช้เป็นเกราะป้องกันชุมชนได้เป็นอย่างดี ชุมชนต้องมีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้องค์กรภายนอกได้เรียนรู้ขั้นตอนการเตรียมตัว เพื่อการประสานงานเป็นขั้นต่อไป

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นองค์กรชุมชน มีมุมมองในการพัฒนาโดยเน้นชุมชนเป็นฐาน เน้นการพัฒนาจากต้นทุนของชุมชน มุ่งการพัฒนาอย่างบูรณาการ และเป็นองค์รวม เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งอยู่เย็นเป็นสุข ได้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2544 ในการทำงานช่วงแรก ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันพัฒนาเอกชน (พอช.) ในการจัดทำแผนชุมชนแม่บทพึ่งตนเอง ส่วนในด้านการยอมรับของสังคม ในการเป็นตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้รับการคัดเลือกจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ปี 2549 – 2556 เพื่อให้ลูกค้าของธนาคาร ธกส. มาร่วมเรียนรู้แนวคิด และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในปีเดียวกันได้ขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ กับกรมพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และถูกเสนอให้เป็นองค์กรต้นแบบและนำร่องการจัดการสวัสดิการ ปี 2551 ได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการ รักษาป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง โดยมีเป้าหมาย คือ เพื่อน้อมเกล้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงเจริญ พระชนมายุครบ 7 รอบ โดยการคัดเลือกของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ทั่วประเทศเลือกมาเพียง 84 ชุมชน

ปัจจุบัน มีกลุ่มองค์กรภายในตำบลลำสินธุ์ ทั้งหมด 13 กลุ่ม 1 ศูนย์ มีเงินทุนหมุนเวียนกว่า 27,125,177 บาท โดยกำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงาน แบ่งเป็น 7 ยุทธศาสตร์หลัก 21 ประเด็นงาน 65 โครงการ มีภาคีความร่วมมือ ทั้งหมด 23 องค์กร ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ โดยเข้ามาสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านงบประมาณ วิชาการ และการทำวิจัย

กว่า 30 ปี บนเส้นทางพัฒนาชุมชน จนวันนี้ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ถือว่าเป็นอีกเครือข่ายหนึ่งของชุมชน ที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนา ใช้แผนยุทธศาสตร์เพื่อสร้างสุขภาวะชุมชนอย่างเป็นระบบ และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของทุกภาคส่วน ทั้งนี้ วรพล หนูนุ่น และคณะ (2551) ได้นำเสนอแนวทางการวิจัยในอนาคตของเครือข่ายลำสินธุ์ ไว้ในรายงานวิจัย “แบบแผนการรับเป็นหุ้นส่วนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของชาวสินธุ์แพรทอง” ว่าควรจะได้ทำการวิจัยให้เห็นภาพกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นของเครือข่ายสินธุ์แพรทองทั้งระบบ รวมถึงการเชื่อมต่อกับภาคีเครือข่าย หรือองค์กรภายนอก ทั้งในฐานะผู้รับประโยชน์และผู้เอื้อเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนอื่น และสังคมโดยรวม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วัลย์เสถียร

และคณะ (2546) และวิจารณ์ พานิช (2548) เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาต่อยอดของชุมชน ในการเป็นต้นแบบชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

สมมติฐานการวิจัย/คำถามการวิจัย

คำถามในการวิจัย

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง เป็นอย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์กลุ่ม และเอกสารที่เกี่ยวข้อง มาเรียบเรียงพรรณนาความเชิงร้อยแก้ว (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) และ (วิจารณ์ พานิช, 2548) ได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา มีดังนี้

1. ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 กลุ่มแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง 3 ระดับ ได้แก่ แกนนำ แถว 1 (กลุ่มคนผู้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายและแกนนำกลุ่มต่าง ๆ ระดับหมู่บ้าน) จำนวน 15 คน แกนนำ แถว 2 (กลุ่มคนผู้ร่วมคิด วางแผน ดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง) จำนวน 40 คน และแกนนำ แถว 3 (กลุ่มเยาวชนในชุมชน ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ และมาช่วยงานเครือข่าย) จำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 75 คน

1.2 องค์กรภาคีความร่วมมือภายในชุมชน จำนวน 5 องค์กร ได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัด โรงเรียน และองค์กรภายนอกที่ยังคงเป็นภาคีต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จำนวน 6 องค์กร ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ธนาคารเพื่อการ เกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง (ปตพ.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

2.1 แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง 3 ระดับ ที่มีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

2.1.1 มีความสมัครใจ

2.1.2 มีความสามารถในการสื่อสารดี

2.2 องค์กรภาคีความร่วมมือ ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

2.2.1 มีความสมัครใจ

2.2.2 มีความสามารถในการสื่อสารดี

2.2.3 เป็นผู้นำองค์กรหรือผู้รับผิดชอบแผนงาน โครงการ งาน ขององค์กรภายในชุมชนทุกองค์กร ได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัด โรงเรียน

2.2.4 เป็นผู้นำองค์กรหรือผู้รับผิดชอบแผนงาน โครงการ งาน ขององค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) โครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง (ปตท.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ

โดยจำนวนกลุ่มตัวอย่างของแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ทั้ง 3 ระดับ ขึ้นกับข้อมูลที่ได้ หากไม่มีประเด็นใหม่เพิ่มเติม ข้อมูลคงที่ก็ถือว่าข้อมูลมีความสมบูรณ์ก็จะหยุดการสัมภาษณ์ที่จำนวนเท่านั้น

ขอบเขตตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์

1. ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน และทุนชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

2. กระบวนการ ได้แก่ เทคนิควิธี ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ชุมชนใช้ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

2.1 การศึกษาชุมชน

2.2 การมีส่วนร่วม

2.3 การเสริมสร้างการเรียนรู้

2.4 การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน

2.5 การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย

2.6 การติดตามและการประเมินผล

2.7 การถอดบทเรียน

3. ผลลัพธ์ คือ ชุมชนสุขภาวะ

ขอบเขตเนื้อหา

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง โดยศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การศึกษาชุมชน
2. การมีส่วนร่วม
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย
6. การติดตามและการประเมินผล
7. การถอดบทเรียน

ขอบเขตระยะเวลา

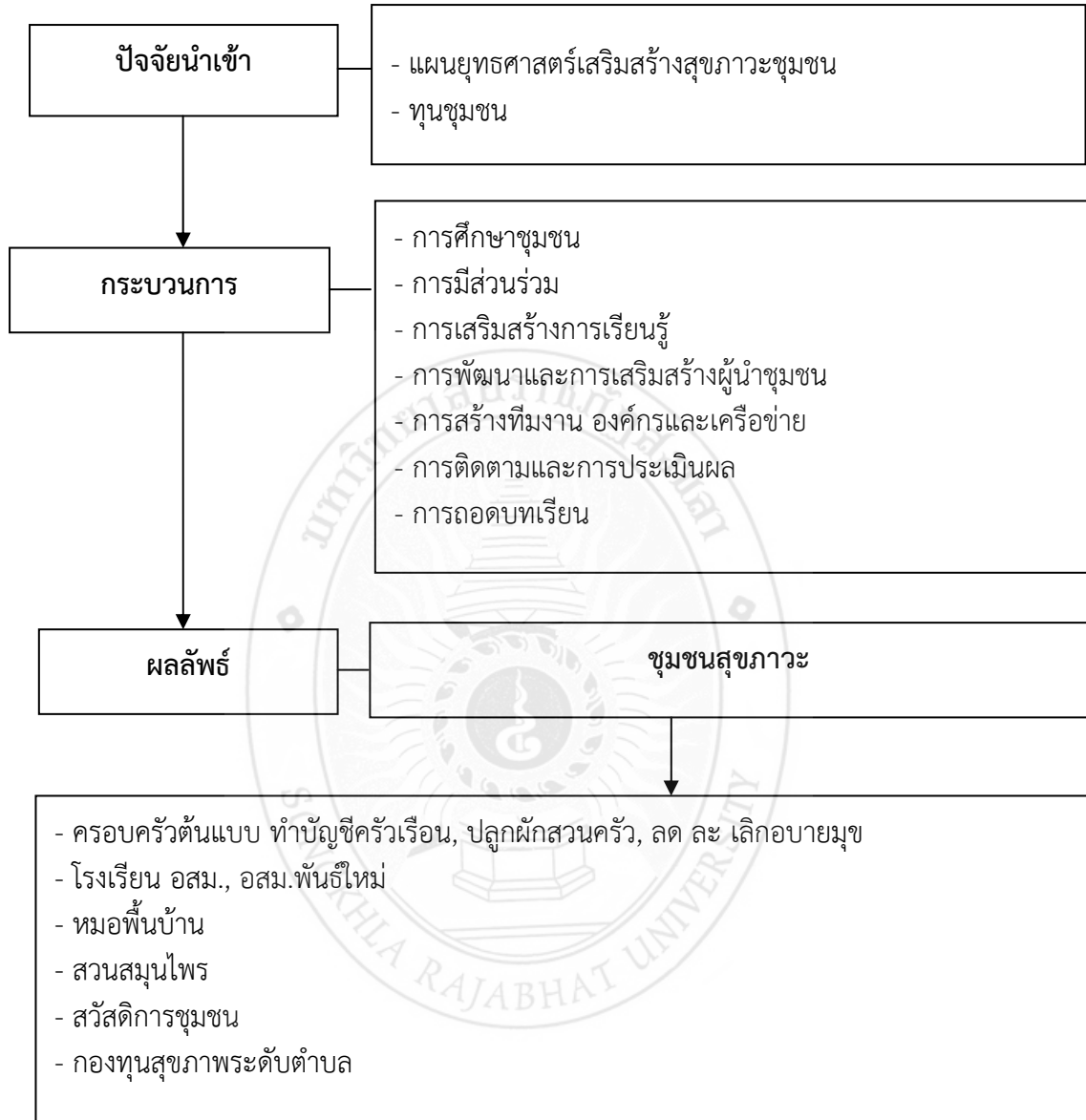
การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาย้อนหลังช่วงปี พ.ศ. 2490 (ก่อนการก่อตั้งกลุ่ม) ถึง ปี พ.ศ. 2555

ขอบเขตด้านพื้นที่

ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดกระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ปัจจัยนำเข้า หมายถึง ปัจจัยทั้งหมดที่ส่งผลหรือก่อให้เกิดกระบวนการและผลลัพธ์ของการพัฒนาชุมชน ซึ่งได้แก่ แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชนของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และทุนชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

1.1 แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะ หมายถึง แผนพัฒนาชุมชน เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์หนึ่งใน 7 ยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ในระยะที่ 3 ปี 2550-2555

1.2 ทุนชุมชน หมายถึง ต้นทุนการพัฒนาของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ได้แก่ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง องค์กรภาคีเครือข่าย และองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียน

1.2.1 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง หมายถึง กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของบุคคลและองค์กรภายในตำบลลำสินธุ์ ตั้งแต่ปี 2544 เพื่อแก้ปัญหาสาธารณสุขของตำบล โดยชุมชน เพื่อชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงาน และในปี พ.ศ. 2548 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง จัดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์กับกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

1.2.2 องค์กรภาคีเครือข่าย หมายถึง องค์กรที่เข้ามาร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วยองค์กรภาคีภายในและภายนอกชุมชน องค์กรภาคีเครือข่ายภายใน ได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัด โรงเรียน และองค์กรภาคีภายนอกชุมชน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง (ปตพ.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ

2. กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินแผน ในแนวทางการพัฒนาชุมชน 7 กระบวนการ ดังนี้

2.1 การศึกษาชุมชน หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการศึกษาชุมชนตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีศึกษา การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การประมวลผลข้อมูล การวินิจฉัยชุมชนและการจัดลำดับความสำคัญ เพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

2.2 การมีส่วนร่วม หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผน การลงทุน การปฏิบัติงาน การติดตาม และประเมินผล

2.3 การเสริมสร้างการเรียนรู้ หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการสร้างและส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วยการเรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

2.4 การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการพัฒนา และเสริมสร้างภาวะผู้นำให้แก่คนในตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรี

นครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วยการสร้างผู้นำ การพัฒนาบุคลิกภาพ คุณธรรมจริยธรรม และความรู้ด้านการบริหารจัดการ ให้แก่ผู้นำ เป็นต้น

2.5 การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการสร้างทีมงาน องค์กร และเครือข่าย ที่ประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย จัดตั้งกลุ่มแกนนำของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย การติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่าย การฝึกอบรมเครือข่าย การสนับสนุนทรัพยากรที่อาจเป็นงบประมาณหรือความรู้แก่เครือข่าย

2.6 การติดตามและการประเมินผล หมายถึง เทคนิควิธี ขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการติดตามและประเมินผล ที่ประกอบด้วย การประเมินปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์ และผลกระทบ

2.7 การถอดบทเรียน หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการถอดบทเรียน ที่ประกอบด้วย การทบทวนระหว่างการทำงานตามแผนงานโครงการ และการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการทำงานตามแผนงานโครงการ

3. ผลลัพธ์ หมายถึง ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากปัจจัยนำเข้า และกระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง อันได้แก่ ชุมชนสุขภาวะ ที่ประกอบด้วย

3.1 ครอบครัวต้นแบบ (มีการทำบัญชีครัวเรือน ปลูกผักสวนครัว ไล่ ไล่ เลิกอบายมุข)

3.2 โรงเรียน อสม. และจัดตั้ง อสม.พันธุ์ใหม่ เพื่อพัฒนาศักยภาพ อสม. ในการดูแลสร้างเสริมสุขภาพของคนในชุมชน

3.3 หมอพื้นบ้าน เป็นกิจกรรมค้นหาปราชญ์ชุมชน ในด้านการดูแลสุขภาพทางเลือก

3.4 สวนสมุนไพร เป็นการค้นหาสมุนไพร พร้อมสรรพคุณ ในชุมชน แล้วสร้างสวนสมุนไพรที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และกระตุ้นให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของสมุนไพร

3.5 สวัสดิการชุมชน เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน กองทุนสุขภาพระดับตำบล คอยช่วยเหลือสมาชิกและผู้ยากไร้ในชุมชน

4. ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ตำบลที่ได้รับการคัดเลือกจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นศูนย์สุดยอดจำนวน 9 ศูนย์ จาก 84 ศูนย์ทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2554

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เพื่อการพัฒนาต่อยอดของชุมชนสุขภาวะต่อไป
2. เป็นแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะให้แก่ชุมชนอื่น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา: ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และวิจารณ์ พานิช (2548) เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาต่อยอดของชุมชน ในการเป็นต้นแบบชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง
2. ชุมชนสุขภาวะ
3. เครือข่าย
4. แผนยุทธศาสตร์
5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
6. การวิจัยเชิงคุณภาพ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุงทางผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของตำบลลำสินธุ์ ที่ตั้งและอาณาเขต การประกอบอาชีพ การนับถือศาสนา สภาพภูมิศาสตร์ ความเป็นมาของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง โครงสร้างการทำงาน วิสัยทัศน์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ขององค์กร พันธกิจ กลยุทธ์ บทบาทภารกิจ แนวทางการขับเคลื่อน กลไกการขับเคลื่อนงาน องค์กรภาคีความร่วมมือ แกนนำ และแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

1. ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

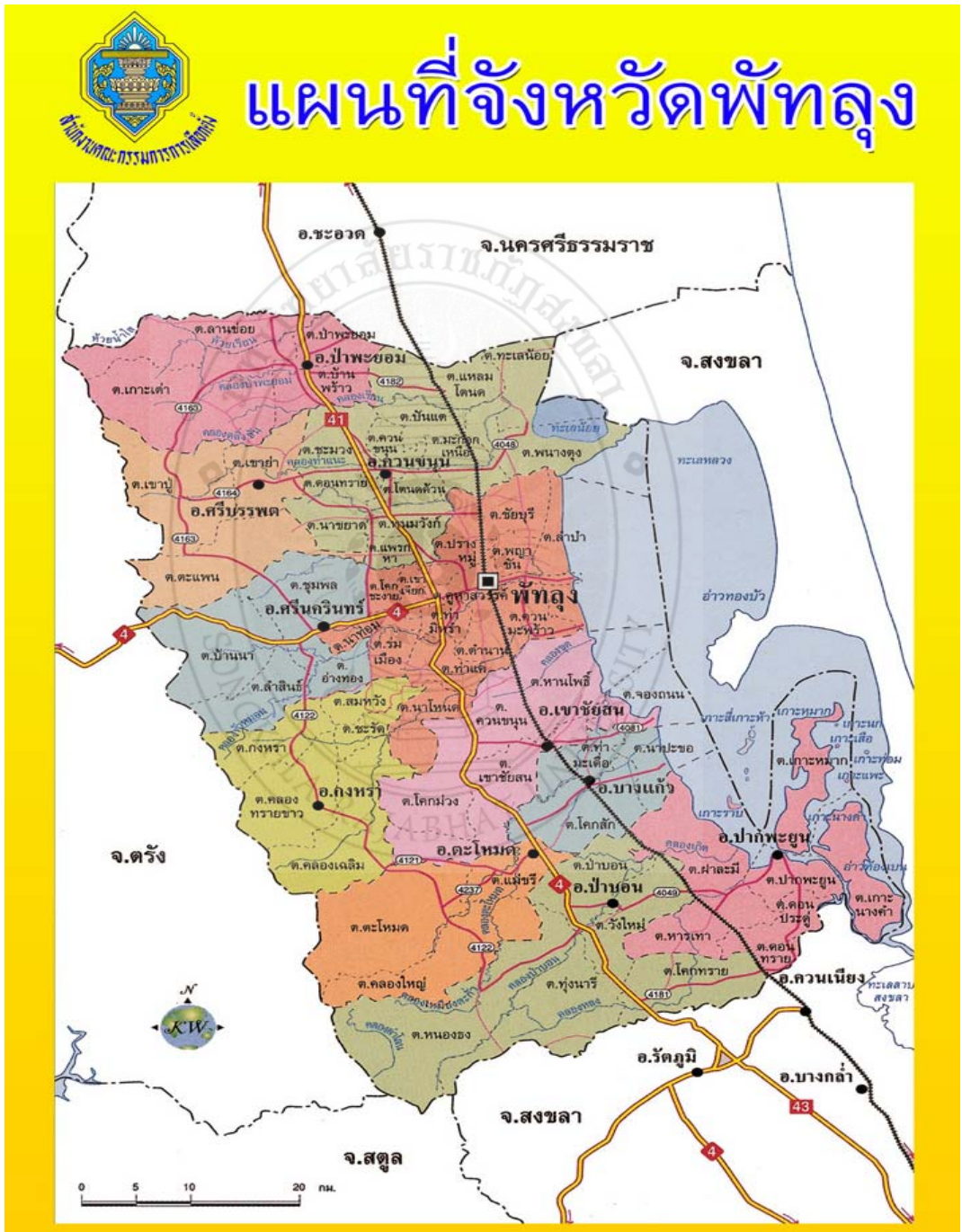
1.1 ประวัติความเป็นมา

ตำบลลำสินธุ์ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีอายุมากกว่า 330 ปี เล่ากันว่า มีเรือของพระยาขางจิ้นล่องเรือมาค้าขายที่ตำบลลำสินธุ์ ซึ่งสมัยก่อนมีขนาดกว้างใหญ่ เรือสินค้าล่องไปมาได้ และเกิดอับปางลงในลำคลอง ที่อยู่ในเขตอำเภอกงหรา เศษปรักหักพังของเรือลอยมาจมที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านจึงเรียกชื่อบริเวณนี้ว่า “ลำสิน” ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นบ้านลำสินธุ์ และตำบลลำสินธุ์ มาจนถึงปัจจุบันนี้ (วิไลรัตน์ แยมจอหอ, 2550)

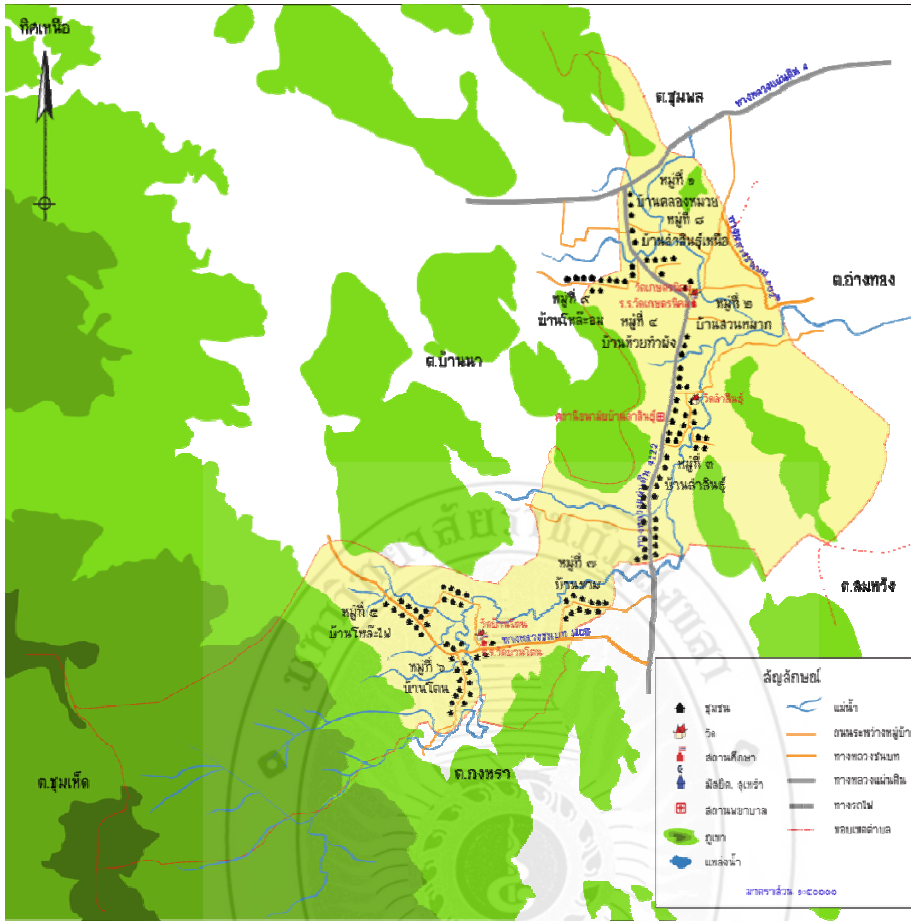
1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลลำสินธุ์ ตั้งอยู่ใน อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 49 ตารางกิโลเมตร (หรือประมาณ 30,625 ไร่) ตั้งอยู่ในเขตอำเภอศรีนครินทร์ ทางฝั่งทิศตะวันตกของตัวเมืองพัทลุง ห่างจากตัวอำเภอศรีนครินทร์ประมาณ 7 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 21 กิโลเมตร (เทศบาลตำบลลำสินธุ์, 2557) โดยมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลชุมพล อำเภอศรีนครินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลงหรา อำเภอกงหรา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลอ่างทอง อำเภอศรีนครินทร์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์

ภาพ 2 แผนที่จังหวัดพิจิตร (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดพิจิตร, 2557)

ภาพ 3 แผนที่ตำบลลำลีนธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดปทุมธานี (อุทัย บุญดำ, 2555)

1.3 การประกอบอาชีพ

การถือครองที่ดินและสิทธิทำกิน เนื้อที่ทั้งหมดของตำบลลำลีนธุ์ 34,495 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 18,154 ไร่ พื้นที่ป่าไม้ประมาณ 14,266 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยประมาณ 1,350 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ ทำนา เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง พื้นที่มีลำคลองไหลผ่านหลายสาย และมีน้ำตกโตนแพรทอง เพื่อใช้ในการท่องเที่ยว และอุปโภคบริโภค (เทศบาลตำบลลำลีนธุ์, 2557)

1.4 ประชากร ศาสนา และวัฒนธรรม

ประชากรในเขตเทศบาลตำบลลำลีนธุ์ รวม 5,866 คน ชาย 2,935 คน หญิง 2,931 คน มีครัวเรือน 1,912 ครัวเรือน ประชากรในพื้นที่ร้อยละ 100 นับถือศาสนาพุทธ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ประเพณีทำบุญเดือนสิบ การชักพระ ประเพณีวันสงกรานต์ การเข้าวัดทำบุญเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา (เทศบาลตำบลลำลีนธุ์, 2557)

1.5 สภาพภูมิศาสตร์

ในตำบลลำลีนธุ์ ถือว่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ไม้ใหญ่ต่าง ๆ ยังคงมีอยู่หลากหลาย และพื้นที่บางส่วนของตำบลลำ

สินธุ์เป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด ที่มีหน่วยพิทักษ์ป่าต้นน้ำบ้านโตน เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ตำบลลำสินธุ์ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมทั้งจากฝั่งทะเลอันดามัน และฝั่งอ่าวไทยทำให้มีปริมาณฝนเพียงพอต่อการใช้อุปโภค บริโภค และใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน และ ฤดูฝน (อุทัย บุญคำ, 2555)

ชุมชนสุขภาพ

การศึกษาชุมชนสุขภาพ ทางผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของสุขภาพ ความหมายของชุมชน การพัฒนาชุมชน ทนชุมชน

1. ความหมายของสุขภาพและสุขภาพ

สุขภาพมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ทั้งด้านปัจเจกบุคคล สภาพแวดล้อม และระบบบริการสุขภาพ โดยการเชื่อมโยงดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และนำไปสู่เป้าหมายหลักเดียวกัน คือ สุขภาวะ

สุขภาพ (Health) ตามคำจำกัดความในธรรมนูญแห่งองค์การอนามัยโลก พ.ศ. 2491 ระบุไว้ หมายถึง ภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข โดยไม่ได้หมายความว่า แต่เพียงการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บหรือความพิการเท่านั้น ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ที่ประชุมสมัชชาขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) เพิ่มคำว่า “Spiritual well-being” หรือ “สุขภาวะทางจิตวิญญาณ” เข้าไปด้วย หลังจากนั้นความหมายของสุขภาพ จึงหมายถึงความรวมถึง สุขภาวะทางกาย จิต สังคมและสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (สิริพร สมบูรณ์บุรณะและคณะ, 2549)

สุขภาพ (Health) หมายความว่า ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล “ปัญญา” หมายความว่า ความรู้ทั่ว รู้เท่าทันและความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดี ความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตอันดีงามและเอื้อเพื่อผู้อื่น (พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ, 2550)

สุขภาวะ (Well-being) ตาม พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย จิตใจ สังคมและปัญญา มิติสุขภาพทั้ง 4 ด้านมีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อกันและกัน อย่างเป็นองค์รวม ประกอบด้วย มิติทางกาย หมายถึง ร่างกายแข็งแรง ไม่พิการ เมื่อป่วยก็หายเร็ว และมีการเข้าถึงบริการได้รับการดูแลที่ดี มิติทางจิตใจ หมายถึง มีจิตใจดี มีความสุข ไม่เครียด มิติทางสังคม หมายถึง สังคมมีความพึงพา ช่วยเหลือเกื้อกูล มีสิ่งแวดล้อมที่ดี อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ไม่มีอาชญากรรม และมีนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ที่เสมอภาค และเป็นธรรม มิติทางปัญญา หมายถึง การเข้าใจสรรพสิ่ง อย่างเป็นจริง มีจิตใจที่เปี่ยมสุข เข้าถึงความดีงาม (อำพล จินดาวัฒน์, 2551)

สุขภาวะ โดยประเวศ วะสี (2541) ได้ให้ความหมายในมุมมองของประชาชนชาวบ้านว่า สุขภาวะ หมายถึง ภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ โดย 1) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย หมายถึง ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง คล่องแคล่ว มีกำลัง ไม่เป็นโรค ไม่พิการ มีเศรษฐกิจ หรือปัจจัยที่จำเป็นเพียงพอ มีสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพ 2) สุขภาวะทางจิต หมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ร่าเริง มีเมตตา มีสติ สมาธิ ปัญญา รวมทั้งการลดความเห็นแก่ตัว 3) สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม มีความเป็นประชาสังคม

4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง สุขภาวะที่เกิดขึ้น เมื่อทำความดี หรือจิตสัมผัสกับสิ่งที่มีคุณค่า เช่น การเสียสละ การมีเมตตากรุณา

สรุป สุขภาวะ มีความหมายเดียวกันกับคำว่า สุขภาพ หมายถึง ภาวะที่มนุษย์มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา เชื่อมโยงกันอย่างสมดุล ทั้ง 4 มิติ 1) สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย หมายถึง ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ไม่เป็นโรค มีสวัสดิภาพในชีวิต ตลอดจนอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี 2) สุขภาวะทางจิต หมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย มีเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ ปัญญา 3) สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม ความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ 4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง การที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต สามารถวางจิต วางใจได้อย่างถูกต้อง คิดดี คิดเป็นและเห็นตรง จนกระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาชีวิต หรือแก้ปัญหาการทำงานได้ด้วยตัวเอง ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงตามวิถีของตนเอง

2. ความหมายของชุมชน

ประเวศ วะสี (2549) ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงอยู่ที่ความเป็นกลุ่มก้อนของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีศักยภาพสูง ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความรัก มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบที่บังเกิดขึ้นจากการกระทำร่วมกัน คือ ความมีจิตวิญญาณ และผู้นำตามธรรมชาติและการจัดการ ความเข้มแข็งของชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้ทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ

ส่วนอุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทย์พงศ์ (2540) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งไว้ดังนี้

1) ชุมชนมีสภาพรวมเป็นปึกแผ่น ทั้งในรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในส่วนตัวและส่วนรวม และในส่วนที่เป็นจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยม ความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และมีความรู้ว่าคุณเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันต่อชุมชน และกับสมาชิกในชุมชน

2) ชุมชนมีศักยภาพพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง โดยมีปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพเพื่อครอบครัว และชุมชนเป็นของตนเอง มีอำนาจในการจัดการ การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมสูง

3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ และกลไกภายในชุมชนเป็นหลัก

4) ชุมชนมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ การสร้างภูมิปัญญา ความรู้ ของตนเองในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีผลให้ชุมชนมีความรู้ และการพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้ โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

สรุป ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีการรวมกลุ่มกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ เพื่อเป้าหมายเดียวกัน

3. การพัฒนาชุมชน

พิสันต์ ประทานชวโน (2553) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนของประเทศไทย ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน แนวคิด รูปแบบ วิธีการในแต่ละช่วง สัมพันธ์สอดคล้อง และอยู่ภายใต้แนวคิดหลัก ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรงจากผลรวมของการพัฒนาประเทศ ทั้งจากนโยบาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการส่งออก การเงิน การลงทุน นโยบายด้านสังคม และอื่น ๆ ทิศทางการพัฒนาชนบทไทยในอนาคต ต้องหันมามุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน มีการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ (Moderation) ความมีเหตุผล (Reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-immunity) มีการกระจายอำนาจ ทั้งการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกระจายอำนาจให้กับประชาชน ส่งเสริมให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง

การพัฒนาทุนชุมชน เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชน ครอบคลุมในหลายมิติทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านประชาธิปไตย ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านวัฒนธรรม วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน มีการบริหารจัดการทุนชุมชน ให้มีประสิทธิภาพโดยใช้ศักยภาพของทุนที่มีอยู่ในชุมชนในการพัฒนาทุนชุมชน

4. ทุนชุมชน

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือ หรือมันสมอง ภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึงเงินที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่า ต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย

แนวความคิดในการพัฒนาทุนชุมชน อาภาพิมล บุญคำมูล (2554) ได้จำแนกทุนชุมชนไว้ 5 ประเภท ดังนี้

1) **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** หมายถึง คุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของคนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน ที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ภูมิปัญญา มีความสามารถ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการ และไม่ใชทางการ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ

2) **ทุนสังคม (Social Capital)** หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้ เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชน กลุ่มองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ประชาสังคมความเชื่อถือศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

3) **ทุนกายภาพ (Physical Capital)** หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตหรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคม ขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสารโทรคมนาคมโบราณวัตถุโบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

4) **ทุนธรรมชาติ (Natural Capital)** หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำ ธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล สัตว์ป่า แร่ธาตุ พืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นต้น

5) **ทุนการเงิน (Financial Capital)** หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นตัวเงิน รวมถึงโอกาสทางการเงิน ที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ ทุนทางการเงินที่มาจากอ้อม (Available Stocks) ที่เป็นเงินสด เงินฝาก สัตว์เลี้ยง และทุนที่มาจากรายได้อื่น เช่น เงินบำนาญ ค่าตอบแทนที่ได้จากรัฐ และเงินกองทุนต่าง ๆ

โดยภาพรวมแล้วในหมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีทุนชุมชนทั้ง 5 ด้าน แต่ละหมู่บ้าน มีทุนชุมชนไม่เท่ากัน และมีการใช้ทุนชุมชนที่ต่างกัน หากชุมชนมีความเข้มแข็ง ก็สามารถบริหารจัดการจัดการทุนชุมชนได้อย่างเหมาะสม ยั่งยืน

ดังนั้น ชุมชนสุขภาวะ จึงหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีการรวมกลุ่มกัน รวมพลังกันในการจัดการ สร้างกระบวนการที่จะทำให้ชุมชนของตนเองเป็นชุมชนสุขภาวะ คือ ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีสุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง สุขภาพดี มีภูมิคุ้มกันที่ดี เท่าทันสังคม มีความเป็นอยู่ที่พอเพียง ตามวิถีของตนเอง ไม่หลงกระแสวัตถุนิยม ผู้คนในสังคมมีการดูแลทั้งสุขภาพกาย-ใจ ให้สมบูรณ์ และทำให้ผู้คนในสังคมมีการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

เครือข่าย

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

เครือข่ายเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายจากกลุ่มผู้การรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ (2548) เครือข่าย มีความหมายที่แตกต่างกันไปตามแต่ละมุมมองของบุคคล บางครั้งอาจกล่าวถึง “เครือข่ายทางสังคม” หรือ “Social Network” เครือข่ายทางสังคมหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

เสรี พงศ์พิศ (2548) เครือข่าย หมายถึง ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยสมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) กล่าวถึง เครือข่าย ว่าหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ๆ ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ

สรุป เครือข่าย หมายถึง การที่คน หรือองค์กร มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีจุดมุ่งหมายเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีกิจกรรมทำร่วมกัน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันที่ตั้งไว้ มีการติดต่อประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง

2. การเกิดเครือข่าย

ตัวแปรสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่าย คือ ความเต็มใจที่จะสร้างและเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายซึ่งมาจากปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และการมีเป้าหมายระยะยาวร่วมกันด้วย ความเต็มใจที่จะสร้างและเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายนี้ คือ สิ่งหนึ่งที่อธิบายความแตกต่างระหว่างเครือข่ายที่เกิด

โดยธรรมชาติ และพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2548) กล่าวว่า เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง มี 3 ลักษณะ ดังนี้

2.1 เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เกิดจากการที่ผู้คนมีความคิดตรงกันทำงานคล้ายคลึงกัน หรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อนมารวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดในพื้นที่ชุมชน ที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันมารวมกันเป็นกลุ่ม ตัวอย่างเช่น เครือข่ายอินแปลงที่จังหวัดสกลนคร เป็นเครือข่ายที่เริ่มต้นจากครอบครัวเพียงไม่กี่ครอบครัวในการมุ่งปลดภาระหนี้สิน จนกระทั่งปัจจุบันนี้ได้เกิดการขยายเครือข่ายออกไปสู่หลายอำเภอในจังหวัดข้างเคียง และยังขยายวัตถุประสงค์ของเครือข่ายออกไปได้อีกหลายประการ

2.2 เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งนี้ มักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐ ซึ่งภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมิได้มีพื้นฐานความต้องการ ความคิดความ เข้าใจที่ตรงกันมาก่อน การรวมตัวกันจึงมีลักษณะเพียงชั่วคราวเป็นการเฉพาะกิจไม่มีความต่อเนื่องและมักจะจากหายไปไหนที่สุด ยกเว้นเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดีจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายที่แท้จริงได้

2.3 เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นอีกรูปแบบการกำเนิดเครือข่ายที่มีได้เป็นไปโดยธรรมชาติ แต่แรกเริ่มและก็ได้ถูกจัดตั้งโดยตรง จะเป็นไปในลักษณะของกระบวนการพัฒนาผสมผสาน โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการที่จะสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน โดยอาจจะยังมีได้มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ร่วมเฉพาะใด ๆ อย่างชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟังหรือการได้เห็นเครือข่ายอื่น ๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกันสร้างพันธะสัญญาเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเองบ้าง เครือข่ายที่ว่านี้ แม้จะมีได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรง แต่ถ้าหากสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี และได้รับการกระตุ้นก็สามารถร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก แล้วเครือข่ายนี้ก็จะสามารถพัฒนาตนเองต่อไปจนสร้างเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งเหมือนเครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติได้เช่นเดียวกัน

3. องค์ประกอบของเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของเครือข่ายที่ดีควรประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

3.1 การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา และมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายมีความต่อเนื่องเพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างลำบาก

3.2 การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) เป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมีเป้าหมายที่จะไปด้วย

กัน จะช่วยทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้

3.3 การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests /Benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้น การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัว

3.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย (All Stakeholders Participation) ซึ่งนับเป็นกระบวนการที่สำคัญในกาพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายในเครือข่ายย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกันในฐานะของหุ้นส่วนของเครือข่ายซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ ที่เท่าเทียมกัน

3.5 การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่องก็คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเสริมจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

3.6 การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) เนื่องจากธรรมชาติและความจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้นสมาชิกจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกัน จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าการเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต้องดำรงอยู่ของเครือข่ายซึ่งการพึ่งพิงอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

3.7 การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกเครือข่ายต้องมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทั้งการเขียน หรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วยปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันมิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะยิ่งเกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากขึ้น นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น จะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งมากขึ้น

4. กระบวนการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายที่ประสบผลสำเร็จ โดยมีการพัฒนาการจากเครือข่ายระดับ คน-คนไปสู่คน-กลุ่ม และกลุ่ม-กลุ่ม ซึ่งมีกระบวนการสร้างเครือข่ายดังนี้

4.1 การก่อตัวเริ่มจากการสร้างผู้นำ โดยอาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติซึ่งเกิดจากภายในหรือภายนอกชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ให้เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาของชุมชน

4.2 การขยายและการเชื่อมประสาน เน้นการสร้างการรวมกลุ่มให้เกิดองค์การชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมแก้ปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนามาจากฐานความรู้เดิมและสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและวิทยาการใหม่

4.3 การดำรงอยู่ เน้นให้สมาชิกมีการรวมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องพัฒนาสมาชิก ในการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ และร่วมแก้ปัญหาตลอดจนมีการขยายพื้นที่สนับสนุนกิจกรรม โดยมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย

4.5 การเกิดเครือข่าย ในการทำงานนั้นจะต้องอาศัยแนวคิด 2 ลักษณะ คือ

4.5.1 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ได้อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน เหตุผลหลักที่จะทำให้เกิดเครือข่ายได้ก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

4.5.2 แนวคิดร่วมพลัง (Synergy) เป็นการรวมพลังทำงานนำไปสู่ผลที่มีคุณค่าหรือเข้มแข็งมากกว่าการที่แต่ละองค์จะทำ

4.6 เป้าหมายของการสร้างเครือข่าย ดังนี้

4.6.1 เพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้น เพื่อนำไปสู่การขยายกิจกรรมขยายความช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีต่อกัน ตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กรให้แสดงบทบาททั้ง ผู้ให้และผู้รับอย่างเหมาะสม

4.6.2 เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน โดยผ่านการติดต่อกันโดยตรงระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในเครือข่าย

4.6.3 เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และเป็นการแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า

4.6.4 เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลระหว่างองค์กร

4.6.5 เพื่อเป็นแหล่งสำหรับการทำงาน การสนับสนุนต่าง ๆ เพื่อจะนำไปปฏิบัติเป็นกิจกรรมของตนเอง และยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีอิทธิพลมากกว่าองค์กรแต่ละองค์กรอย่างมากมาย

4.6.6 เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานร่วมในพื้นที่

4.6.7 เพื่อรวมตัวกันนำประเด็นปัญหาสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือนำไปสู่การเสนอหรือผลักดันนโยบายที่เหมาะสมมากกว่าเดิม

4.7 ปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง ได้แก่

4.7.1 สัมพันธภาพ ปัจจัยด้านสัมพันธภาพจึงเพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้น ต่อการนำไปสู่ความสำเร็จของการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ถ้าหากสมาชิกมีความเข้าใจและจริงใจในการเข้าร่วมเครือข่ายแล้ว สิ่งที่จะได้ตามมาคือ ความเชื่อมั่น วางใจในเครือข่ายซึ่งจะเป็นพื้นฐานของสัมพันธภาพที่ดีในหมู่สมาชิก การมีสัมพันธภาพที่ดีนี้ไม่เฉพาะว่าต้องเป็นไปในลักษณะที่ใกล้ชิดกันเท่านั้นจึงจะเรียกว่า สัมพันธภาพที่ดี เพราะเครือข่ายที่สมาชิกอยู่ห่างไกลกันตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และการสื่อสารยังไม่สมบูรณ์พร้อม สมาชิกก็อาจจะไม่สามารถสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกันได้เหมือนกับเครือข่ายที่สมาชิกอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เช่น ที่อยู่ใต้น้ำบด หรือในจังหวัดเดียวกันแต่เครือข่ายที่มีข้อจำกัดดังกล่าวก็ยังคงสร้างสัมพันธภาพที่ดีในลักษณะของความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ยึดหยุ่นในความสัมพันธ์ของสมาชิกที่เป็นไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีความเข้าใจและความจริงใจเป็นพื้นฐาน

4.7.2 ความชัดเจนของเป้าหมาย การมีเป้าหมายที่ชัดเจนของเครือข่ายสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็นในเครือข่ายเบื้องต้น ก่อนที่จะนำไปสู่เอกภาพในการดำเนินกิจกรรมของ เครือข่าย ดังนั้นความชัดเจนของเป้าหมายซึ่งมาจากความคิดเห็นของมวลหมู่สมาชิกจึงสะท้อนถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายไปด้วย นอกจากนี้การมีเป้าหมายที่เครือข่ายต้องการบรรลุชัดเจน ก็จะเป็นเหมือน เข็มทิศนำทางให้สมาชิกเครือข่ายได้เข้าใจตรงกันและเดินไปในทิศทางเดียวกันโดยไม่หลงให้ใช้เวลาและทรัพยากรกับภารกิจที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของเครือข่าย

4.7.3 กระบวนการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ เครือข่ายต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งจะแสดงออกให้ปรากฏได้อย่างชัดเจนในวาระที่จะต้องเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ หากเครือข่ายได้ให้โอกาสในการเสนอความคิดเห็น และให้สิทธิในการตัดสินใจแก่สมาชิกอย่างเป็นอิสระเต็มที่แล้ว ย่อมบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการเป็นเครือข่ายในกระบวนการที่ต่างไปจากองค์กรที่มีการฝากอำนาจ สิทธิขาดในการคิดและตัดสินใจไว้กับบุคคลเพียงคนเดียวหรือกับกลุ่มบุคคลใดกลุ่มหนึ่งที่มีได้แสดงถึงโอกาสและสิทธิของสมาชิกทั้งหมด ผลจากการที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและการตัดสินใจนี้จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สมาชิกที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อการระดมสรรพกำลัง เมื่อเครือข่ายมีความต้องการ

4.7.4 ลักษณะกิจกรรมและความต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมมีที่ระบว่า เป็นกิจกรรมเครือข่ายโดยมี หน่วยงานเจ้าภาพเป็นผู้จัดให้ภาคีสมาชิกได้มาพบปะกันอยู่ในหลาย ๆ เวที ซึ่งอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่าย แต่หลังจากนั้นเครือข่ายที่จะมีความเข้มแข็งอยู่ได้ด้วยตัวเองจะต้องพยายามพัฒนาไปสู่การคิดและดำเนินกิจกรรมด้วยเครือข่ายเองเป็นหลัก โดยไม่ต้องรอว่าจะมีผู้จัดการให้ จึงจะเกิดกิจกรรมของเครือข่ายได้ ซึ่งเป็นลักษณะของการพึ่งพิงภายนอกที่ไม่ใช่การอยู่ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรมเป็นสิ่งที่ช่วยบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายเข้มแข็งด้วยเช่นกัน

4.7.5 แหล่งของทรัพยากร ศักยภาพ ทรัพยากรที่เครือข่ายยังต้องรอคอยผู้รู้และพึ่งพิงทรัพยากร จากภายนอก ทรัพยากรนั้นเครือข่ายก็จะได้ชื่อว่าอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นการที่เครือข่ายสามารถแสวงหา และดึงทรัพยากร ศักยภาพที่มีอยู่ภายใต้เครือข่ายมาใช้ได้มากเพียงไรความเข้มแข็งของเครือข่ายก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เพราะการกระทำเช่นนั้นนอกจากแสดงถึงการพึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับสิ่งที่สมาชิกเป็นและที่เครือข่ายมีอยู่อย่างแท้จริงอย่างไรก็ตามควรเข้าใจตรงกันว่า การแสวงหาทรัพยากร ศักยภาพจากภายในนี้ มิได้หมายความว่าเครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอกโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่าเครือข่ายต้องมุ่งพัฒนาตนเองก่อนนี้ถึงการช่วยเหลือจากภายนอก

4.7.3 การเรียนรู้ และนวัตกรรม แม้ว่าจำนวนของสมาชิกในเครือข่ายจะทำให้เห็นภาพของ ขนาดเครือข่ายในเชิงปริมาณ แต่ความเข้มแข็งของเครือข่ายต้องดูที่คุณภาพประกอบและ เป็นคุณภาพที่มีความหมายมากกว่าเป็นเพียงการบวกรวมเชิงปริมาณ นั้นหมายถึงว่าความหลากหลายที่มารวมกันของสมาชิกก่อให้เกิดความรู้ใหม่สามารถนำไปสู่การพัฒนา จนเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมตามมา คุณภาพใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ จึงอาจเป็นสิ่งที่เหล่าสมาชิกเกิดเป็นการเรียนรู้ขึ้นในตนเองอันเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มหรืออาจเป็นผลปรากฏรูปธรรมในกิจกรรมที่มีพัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงการเป็นนวัตกรรมต้นแบบให้กับผู้อื่นต่อไป

5. บทบาทหน้าที่ขององค์กรเครือข่าย

- 5.1 ร่วมปรึกษาหารือและมีกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย
- 5.2 สนับสนุนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสมาชิก
- 5.3 มีพันธกรณีร่วมกับเครือข่ายพร้อมที่จะสละประโยชน์บางประการเพื่อส่วนรวม
- 5.4 ดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ร่วมกันวางไว้และมีส่วนร่วมใน กิจกรรมของเครือข่าย
- 5.5 ให้ข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ และประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีแนวร่วมกับเครือข่ายมากยิ่งขึ้น
- 5.6 จัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์และระดมสมองเพื่อพัฒนางานของเครือข่าย
- 5.7 ระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนาภารกิจของเครือข่าย
- 5.8 ติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานและให้ข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายและกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายที่เครือข่ายได้กำหนดไว้

จึงสรุปได้ว่าการเกิดเครือข่ายมีทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและเกิดจากการจัดตั้งซึ่งการก่อเกิดเป็นการเข้ามาาร่วมแก้ไขสิ่งที่เป็นปัญหาภายใต้โครงสร้างของการมีส่วนร่วม คือ การมีมุมมอง วิสัยทัศน์ ผลประโยชน์และการพึ่งพิงกัน โดยการมีปฏิสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนการเชื่อมโยงกัน ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายที่จะให้ประสบผลสำเร็จจะต้องเริ่มจากการสร้างผู้นำแล้วขยายเชื่อมประสานการรวมกลุ่มให้เกิดองค์การร่วมกันแก้ปัญหา โดยสมาชิกของเครือข่ายจะต้องมีการร่วมกิจกรรมกันอย่างต่อเนื่อง กำหนดจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยบุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึก มีการเชื่อมโยง โดยผ่าน ศูนย์ประสานงาน การสร้างความรู้สึกร่วมในการทำงาน มีระบบการบริหารงานอย่างโปร่งใส ตลอดจนระบบข้อมูลและระบบสื่อสารมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย โดยมีปัจจัยสู่ความสำเร็จ คือ ความเข้าใจ ความเป็นประชาธิปไตย ความจริงใจ การจัดการ การสื่อสาร นอกจากนี้แล้ว ปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็ง คือ สัมพันธภาพภายในเครือข่าย ความชัดเจนของเป้าหมาย การตัดสินใจ ลักษณะของกิจกรรมและความต่อเนื่อง แหล่งทรัพยากรที่สนับสนุนการดำเนินงาน การเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาในระดับชุมชน

แผนยุทธศาสตร์

วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และคณะ, 2548 แผนยุทธศาสตร์ หมายถึง ทิศทางหรือแนวทางปฏิบัติ ตามพันธกิจและภารกิจ (Mission) ให้สัมฤทธิ์ผลตามวิสัยทัศน์ (Vision) และเป้าประสงค์ขององค์การ (Corporate Goal) แผนยุทธศาสตร์ที่ตีนั้น จะต้องถูกกำหนดขึ้นตามวิสัยทัศน์ขององค์การ อันเป็นผลผลิตทางความคิดร่วมกันของสมาชิกในองค์การ ที่ได้ทำงานร่วมกันหรือจะทำงานร่วมกัน โดยวิสัยทัศน์นี้เป็นความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นจุดหมายปลายทางที่องค์การประสงค์จะไปให้ถึง และวิสัยทัศน์นี้มีการแปลงออกมาเป็นวัตถุประสงค์ (Objective) ที่เป็นรูปธรรม และสามารถวัดได้ ทั้งนี้องค์การสามารถใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นกรอบในการประเมินผลงานประจำปีงบประมาณ ยิ่งไปกว่านั้นองค์การยังสามารถใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นกรอบในการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan) เพื่อการจัดทำงบประมาณได้อีกด้วย

1. แนวคิด ความสำคัญ และกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

แผนยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน คือ กระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด รวมถึงการกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ อันเป็นผลประโยชน์ของส่วนรวม หรือประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ทั้งยังเป็นการสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนอีกด้วย

2. ความสำคัญของแผนยุทธศาสตร์

2.1 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติ ที่จะช่วยให้องค์กรสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะการกำหนดแผนยุทธศาสตร์นั้นให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร

2.2 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่ช่วยให้หน่วยงานในภาครัฐกิจตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีส่วนเอื้ออำนวยความสำเร็จและความล้มเหลวต่อเป้าประสงค์ขององค์กร

2.3 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management, NPM) ที่ให้ความสำคัญการปรับปรุงการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐกิจทั้งระบบ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยในประเทศไทยเรียกว่า การปฏิรูประบบราชการ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐกิจยังต้องดำเนินงานตามแนวทางการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งเป็นกระแสหลักในการบริหารรัฐกิจปัจจุบัน

2.4 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติ ที่จะมีส่วนช่วยยกระดับระบบการจัดทำงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (Performance-based Budgeting)

2.5 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่มีส่วนช่วยในการสร้างนวัตกรรมการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นการพินิจวิเคราะห์ วางแผน และนำเสนอทางเลือกในการบริหารจัดการแบบใหม่ ๆ ที่หลุดพ้นจากกรอบพันธนาการทางความคิด อันเกี่ยวข้องกับระเบียบปฏิบัติราชการที่ล้าสมัยและไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน

2.6 แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่มีส่วนช่วยสนับสนุนหลักการประชาธิปไตยในแง่ของการมีส่วนร่วม (Participation) และการกระจายอำนาจ (Decentralization)

3. กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ มีขั้นตอนดังนี้

3.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย

3.1.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment)

3.1.2 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment)

3.2 การจัดวางทิศทางขององค์กร ซึ่งประกอบด้วย

3.2.1 การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision)

3.2.2 การกำหนดภารกิจ (Mission)

3.2.3 การกำหนดเป้าประสงค์ขององค์กร (Corporate Goal)

3.2.4 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives)

3.2.5 การกำหนดดัชนีชี้วัดผลงานระดับองค์กร (Organization's Key Performance Indicators, KPIs)

3.2.6 การกำหนดยุทธศาสตร์ (Strategy)

3.3 การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ เป็นการดำเนินการเพื่อให้ยุทธศาสตร์ที่ได้ถูกกำหนดขึ้น มีความเป็นรูปธรรม ปฏิบัติได้จริง อันจะนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าประสงค์ขององค์กร โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้น ประกอบด้วย

3.3.1 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามขององค์กร หรือที่มักนิยมเรียกกันว่า การทำ SWOT Analysis อันประกอบไปด้วยการวิเคราะห์จุดแข็ง (Strengths) การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness) การวิเคราะห์โอกาส (Opportunities) และการวิเคราะห์ภัยคุกคาม (Threats) ขององค์กร ดังนี้

1) วิเคราะห์ปัจจัยภายในขององค์กร ได้แก่ จุดแข็ง (Strengths) ซึ่งเป็นลักษณะองค์ประกอบ หรือสิ่งที่ยังคงทำได้ดีเหนือกว่าองค์กรอื่น เช่น จุดแข็งด้านความรู้ ความสามารถของทรัพยากรบุคคล ฯลฯ และจุดอ่อนหรือจุดด้อย (Weakness) ซึ่งเป็นลักษณะ องค์ประกอบ หรือสิ่งที่องค์กรทำได้ด้อยกว่าองค์กรอื่น เช่น อาคารสถานที่คับแคบไม่เพียงพอกับจำนวนผู้ใช้บริการที่มีมาก ฯลฯ

2) วิเคราะห์ปัจจัยภายนอกองค์กร ได้แก่ โอกาส (Opportunities) และภัยคุกคาม หรืออุปสรรค (Threats) ซึ่งปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อองค์กร ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี หากสภาพแวดล้อมดังกล่าวเป็นสิ่งที่ส่งเสริมหรือเป็นประโยชน์ต่อองค์กรก็จะถือว่าเป็นโอกาส เช่น ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีทำให้หอสมุดสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาการให้บริการสารสนเทศออนไลน์ได้ดียิ่งขึ้น หอสมุดเป็นองค์กรของรัฐที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของประชาชนจึงมีผู้มาใช้บริการจำนวนมาก ฯลฯ หากสภาพแวดล้อมดังกล่าวทำให้องค์กรเสียหายหรือกระทบต่อการดำเนินงานขององค์กรในทางลบก็จะถือว่าเป็นอุปสรรค เช่น ถูกตัดลดงบประมาณ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศสูงขึ้นทำให้ราคาสินค้าที่จัดซื้อจากต่างประเทศราคาสูงขึ้น ได้ของน้อยลง

3.3.2 การกำหนดทิศทางขององค์กร โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) ซึ่งจะเป็นการบ่งบอกถึงภาพหรือสิ่งที่องค์กรต้องการบรรลุผลหรืออยากจะเป็นในอนาคต ภารกิจหรือพันธกิจ (Mission) เป็นสิ่งที่บอกถึงจุดมุ่งหมายขององค์กร บ่งบอกถึงสิ่งที่องค์กรต้องการจะทำให้ประสบความสำเร็จ และเป้าหมาย (Goals) คือ สถานะในอนาคตที่องค์กรปรารถนาให้บรรลุความสำเร็จ เช่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2556 ของ ก.พ. กำหนดวิสัยทัศน์ คือ ในปี พ.ศ. 2556 ข้าราชการพลเรือนต้องมีสมรรถนะในการปฏิบัติราชการอย่างมืออาชีพเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชน พันธกิจ คือ เสริมสร้างพัฒนาผู้นำและข้าราชการพลเรือนทุกระดับตามสมรรถนะและใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป้าหมาย คือ เพื่อพัฒนาและเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และสมรรถนะของข้าราชการทุกระดับให้ปฏิบัติงานอย่างมืออาชีพ เกิดผลสัมฤทธิ์ คุ่มค่า เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชน

3.3.3 การกำหนดยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ กลุ่มบุคคลในระดับผู้บริหารขององค์กร จะต้องกำหนดและเลือกกลยุทธ์ที่ดี และเหมาะสมกับองค์กรที่สุดภายใต้ข้อจำกัดหรือข้อได้เปรียบของ

องค์กร ในแต่ละกลยุทธ์จะต้องระบุแนวทาง หรือมาตรการในการดำเนินการไว้ด้วย เพราะถึงแม้ว่าแผนยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ต่าง ๆ จะกำหนดโดยผู้บริหาร แต่การขับเคลื่อนและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามแผนกลยุทธ์เป็นเรื่องที่บุคลากรทุกคนต้องมีส่วนร่วม ดังนั้นบุคลากรทุกคนต้องทำ ความเข้าใจและร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้องค์กรบรรลุผล เหมือนลงเรือลำเดียวกันแล้วก็ต้องช่วยกันพายเพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทางพร้อมกันโดยเร็ว

3.4 การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์

3.5 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) ในแต่ละประเด็นยุทธศาสตร์ พร้อมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบและหน่วยงานสนับสนุน

3.6 การกำหนดดัชนีชี้วัดผลงานระดับองค์กรและระดับหน่วยงาน (Strategic Plan's KPIs)

3.8 กำหนดยุทธวิธี (Tactics) หรือแผนงานในการปฏิบัติ

3.9 การกำหนดเป้าหมาย (Targets) ของแต่ละกิจกรรม (Activities) พร้อมกับดัชนีชี้วัดผลงานระดับแผนปฏิบัติการ (Action Plan's KPIs)

4. การนำยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ (Strategic Implementation)

ในขั้นตอนนี้ เป็นการแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ โดยอาศัยแผนปฏิบัติการเป็นเครื่องมือ มีหลักคิดที่ว่า ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาหนึ่ง ๆ จะมีแนวทางการพัฒนาได้มากกว่าหนึ่ง แนวทาง และภายใต้แนวทางการพัฒนาหนึ่ง จะมีโครงการ กิจกรรมได้มากกว่าหนึ่งโครงการ กิจกรรมที่จะต้องนำมาดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการในแต่ละยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งจะมีผลต่อวัตถุประสงค์ เป้าหมาย จุดมุ่งหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และวิสัยทัศน์ในที่สุด

4.1 เทคนิคการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

เทคนิคการแปลงแผนกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าประสงค์นั้น องค์กรต้อง ผลักดันให้หน่วยงานย่อยที่เกี่ยวข้องแปลงแผนกลยุทธ์ในแต่ละกลยุทธ์ที่กำหนดจากผลการวิเคราะห์ SWOT และจากกรอบวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์ไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งผลผลิตจากการแปลงกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ จะปรากฏในรูปของแผนปฏิบัติการ (Action Plan) แผนงานหรือชุดโครงการ (program) และโครงการ (Project) ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน

4.1.1 แผนปฏิบัติการ (Action Plan) เป็นแผนที่ถูกกำหนดขึ้นหรือเป็นเอกสารที่ ระบุรายละเอียด ข้อกำหนดหรือแนวปฏิบัติที่จะต้องดำเนินการในอนาคต เพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าประสงค์ ตามแผนกลยุทธ์อย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่จะต้องมีการดำเนินการ ในอนาคตอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ องค์กรบรรลุเป้าประสงค์ตามแผนกลยุทธ์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม โดยทั่วไปจะกำหนดเป็นแผนรายปี โดยหน่วยปฏิบัติต้องแสดงถึงความ สัมพันธ์ของผลงานที่จะเกิดขึ้นอย่างน้อย 2 ระดับ ได้แก่ ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ดังนั้นรูปแบบของ แผนปฏิบัติการจึงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ในระดับต่าง ๆ ตัวชี้วัดความสำเร็จ และทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินงาน

4.1.2 แผนงานหรือชุดโครงการ (Program) เป็นกลุ่มของผลผลิตหรือโครงการตั้งแต่ 2 ผลผลิต หรือโครงการขึ้นไป ที่ตอบสนองหรือมุ่งบรรลุเป้าประสงค์หรือเป้าหมายเชิงกลยุทธ์อย่างเดียวกัน

4.1.3 โครงการ (Project) เป็นงานหรือส่วนหนึ่งของงานที่ต้องกระทำให้สำเร็จตาม เป้าหมาย ภายในระยะเวลาและงบประมาณที่กำหนดไว้ โดยให้สอดคล้องกับข้อกำหนดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

5. การติดตามและประเมินผลแผนยุทธศาสตร์

เมื่อมีการดำเนินกิจกรรม โครงการตามแผนที่วางไว้แล้ว ก็จะต้องมีการติดตามเพื่อเป็นการปรับปรุงประสิทธิภาพของโครงการที่ดำเนินอยู่

โดยการติดตาม เป็นกิจกรรมภายในโครงการซึ่งถูกออกแบบมาเพื่อให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการ ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่และประสิทธิภาพของวิธีดำเนินงาน หากโครงการมีระบบติดตามที่ดีแล้ว จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานและการใช้ทรัพยากร

การประเมินผลนั้น เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินการเช่นเดียวกับการติดตาม เพราะผลที่ได้รับจากการประเมินจะใช้ในการปรับปรุง แก้ไข การขยายขอบเขต หรือการยุติการดำเนินการ ซึ่งการประเมินผลแผนยุทธศาสตร์ จำเป็นต้องมีเกณฑ์มาตรฐาน (Standard criteria) และตัวชี้วัด (Indicators) เพื่อใช้เป็นกรอบในการประเมินให้เกิดความชัดเจน เป็นระบบ เป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าแผนงานที่กำหนดไว้ มีการปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร อันเป็นตัวชี้วัดแผนหรือโครงการที่ได้ดำเนินการไปแล้วให้ผลเป็นอย่างไร นำไปสู่ความสำเร็จตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ อีกทั้งการติดตามและประเมินผลยังเป็นการตรวจสอบดูว่ามีความสอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรเพียงใด ซึ่งผลที่ได้จากการติดตามและประเมินผลถือเป็นข้อมูลย้อนกลับ ที่สามารถนำไปปรับปรุงและการตัดสินใจ นอกจากนี้ การประเมินผลยังถือเป็นกระบวนการตัดสินใจคุณค่าและการตัดสินใจอย่างมีหลักเกณฑ์ โดยใช้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมอย่างมีระบบ มีความเที่ยงตรง เชื่อถือได้

การติดตามและประเมินผลแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ เป็นกิจกรรมที่สำคัญ ที่มุ่งรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อเสนอให้ผู้รับผิดชอบการดำเนินงานในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ได้ทราบเป็นระยะ ๆ

5.1 วัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

5.1.1 เพื่อรวบรวมผลการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ โดยพิจารณาจากเงื่อนไขเวลาที่ควรปฏิบัติและสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายเชิงปริมาณ และคุณภาพของกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ ในแต่ละประเด็นยุทธศาสตร์

5.1.2 เพื่อทราบปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ นำไปสู่การปรับปรุงแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการในช่วงเวลาที่เหมาะสม

5.1.3 เพื่อต้องการทราบผลสัมฤทธิ์ผลโดยรวมของการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการในระยะต่อไป

5.2 วิธีการติดตามและประเมินผล

5.2.1 ติดตามการใช้งบประมาณจากโครงการ กิจกรรม ให้เป็นไปตามแผน ที่ระบุไว้

5.2.2 ประเมินผลสัมฤทธิ์ผลของโครงการ กิจกรรม โดยสรุปผลการดำเนินงานโครงการ กิจกรรม นำเสนอผลสัมฤทธิ์ด้านการใช้งบประมาณในแผนยุทธศาสตร์ ผลสัมฤทธิ์ของโครงการในภาพรวม Output Outcome และสรุปประเด็นปัญหา แนวทาง แก้ไข และข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดทำและปรับปรุงแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการและโครงการในปีถัดไป

จุดมุ่งหมายสำคัญของการประเมินผลแผนยุทธศาสตร์นั้น คือ การประเมินว่ามีการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติอย่างแท้จริงเพียงใด และได้ผลเป็นอย่างไร เพื่อที่สามารถวัดความสัมฤทธิ์ผลของ

แผนยุทธศาสตร์ได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อใช้เป็นสมมติฐานในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ต่อไปได้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ต้องอาศัยแนวคิดทางทฤษฎีในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ และปัญหาที่เลือกศึกษา การกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษางานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การที่นักวิจัยนำเอาแนวคิดทางทฤษฎีมากกว่าหนึ่งแนวคิด มาประมวลเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ เพื่อเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลและอธิบายปรากฏการณ์ แนวคิดเหล่านี้ไม่ได้นำมาใช้อย่างตายตัว แต่เป็นตัวช่วยนำทางในการวิจัยให้มีประสิทธิภาพ (ชยันต์ วรรณระภา, 2544)

ดังนั้น เพื่อเป็นเครื่องมือและกรอบแนวคิดเบื้องต้น ในการศึกษา ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยประยุกต์การศึกษาตาม 7 กรอบแนวคิดหลัก ในกระบวนการงานพัฒนา ของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และวิจารณ์ พานิช (2548) คือ

- 1) การศึกษาชุมชน
- 2) การมีส่วนร่วม
- 3) การเสริมสร้างการเรียนรู้
- 4) การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน
- 5) การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย
- 6) การติดตามและการประเมินผล
- 7) การถอดบทเรียน

และทางผู้ศึกษา ได้ตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้ง 7 ด้านเพิ่มเติม โดยมีรายละเอียดครอบคลุมเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาชุมชน

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) บอกว่า แนวคิดในการศึกษาชุมชนมีฐานการศึกษาเพื่อเข้าใจและรู้เท่าทันสภาพของชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลง เพื่อหาเครื่องมือแนวทาง ศึกษาว่ามีเงื่อนไขและองค์กรภายในภายนอกอะไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างไร มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างไร การศึกษาชุมชนสามารถอาศัยแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน เป็นแนวทางวิเคราะห์ ได้แก่ กำเนิดและวิวัฒนาการของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน นิเวศชุมชน เป็นต้น โดยสรุปแล้วการศึกษาชุมชน มีความคิดพื้นฐานสำคัญที่ว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความซับซ้อนหลากหลาย มีลักษณะที่เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและปรับตัวเองอยู่ตลอดเวลา

ชยันต์ วรรณระภา (2544) ได้ให้นิยามของชุมชนไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว คำว่าชุมชน หมายถึง การรวมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิต โดยการอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กรหรือสถาบันเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) แม้ว่าจะมีแนวคิดทฤษฎีการศึกษาชุมชนอยู่จำนวนมาก แต่แนวคิดในการศึกษาชุมชนในประเทศไทยที่พบมาก คือ การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์

การเมือง และแนววัฒนธรรมชุมชน การวิเคราะห์ชุมชนจะเน้น การวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม และไม่แยกวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของชุมชนในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเป็นการเฉพาะ ไม่วิเคราะห์ปรากฏการแต่ต้องวิเคราะห์ถึงโครงสร้าง โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ โครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ ชัยนัต วรรณระภูติ (2544) ที่บอกว่า ในการศึกษาต้องมีแนวคิดที่ว่า ชุมชน ประกอบด้วยลักษณะสำคัญอะไรบ้าง เช่น สภาพทางกายภาพและนิเวศ ประชากรที่อาศัยอยู่เป็นครัวเรือน เครือญาติ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบเศรษฐกิจ การเมือง องค์กรและสถาบันทางสังคม ความเชื่อประเพณี พิธีกรรม สภาพทางนิเวศที่กำหนดรูปแบบการผลิต และการใช้ทรัพยากร รูปแบบการผลิต การจัดองค์กรชาวบ้าน และรูปแบบการใช้แรงงาน ความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก

ศรีศักร วัลลิโภดม (2543) ในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้คนพลเมือง และเกิดเป็นชุมชนหลายชุมชน ในท้องถิ่นเดียวกัน ซึ่งชุมชนเหล่านี้ต่างร่วมกันเป็นเจ้าของในทรัพยากรสาธารณะ เช่น หนอง บึง ลำคลอง ป่าเขา ทุ่งราบ เป็นต้น ทำให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งพิงกันทางด้านเศรษฐกิจ และระบบความเชื่อในทางศาสนา และพิธีกรรมร่วมกันสร้างกติกา และกฎเกณฑ์ร่วมกันในทางเสมอภาค เป็นที่มาของจารีตในท้องถิ่น การอยู่ร่วมกันในทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประวัติศาสตร์ เพราะเป็นการรับรู้และเรียนรู้ของคนภายใน กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นยอมรับทราบความเป็นมา ที่มาจากการบอกเล่า หรือตำนาน ตามลักษณะของสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งการตั้งชื่อของชุมชนหรือสถานที่ต่าง ๆ

นอกจากนี้ ชัยนัต วรรณระภูติ (2544) บอกว่า การศึกษาชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ เพื่อจำแนกให้เห็นปัจจัยที่มากระทบ และลักษณะการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังนั้น การแบ่งช่วงเวลา (Periodization) จึงเป็นเรื่องสำคัญในการศึกษาความเปลี่ยนแปลง การศึกษาจึงไม่ใช่การเรียงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามปี พ.ศ. แต่เป็นการศึกษาลักษณะของเหตุการณ์เพื่อทำความเข้าใจ

การศึกษาชุมชน จึงเป็นการศึกษาว่าชุมชนมีสภาพต่าง ๆ โดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรืออิทธิพลจากภายนอก มาเกี่ยวข้องอย่างไร มีองค์ความรู้ที่สะสม มีวิธีการ มีศักยภาพในการแก้ปัญหาอย่างไร ปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบความสัมพันธ์ ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ จะทำให้เข้าใจในการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง

ประวัติศาสตร์ชุมชน คือ การศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ตั้งแต่อดีต ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน และสิ่งแวดล้อมต่างในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจะทำให้เห็นภาพรวมของชุมชนชัดเจนมากยิ่งขึ้น จะช่วยให้เข้าใจมิติด้านเวลามากขึ้น ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นเครื่องมือที่ทำให้เข้าใจความคิด เหตุผลและการเลือกกระทำของชุมชน

การวิเคราะห์ เป็นกระบวนการเพื่อนำข้อมูลที่ได้ มาอธิบายถึงความสัมพันธ์ในภาพรวมรวมทั้งบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อธิบายถึงปัจจัยและสาเหตุทั้งภายใน และภายนอกที่ทำให้ชุมชน เป็นแบบนั้น อาจจะดูการปรับตัว ความเคลื่อนไหวของชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันว่ามีปัญหาอะไรบ้าง

ชุมชนมีกระบวนการแก้ปัญหาของตนเองอย่างไร ร่วมในการคิด วิเคราะห์และค้นหาปัญหา เพื่อสร้างเป้าหมายในการพัฒนา

การประเมินผล เมื่อผ่านกระบวนการวิเคราะห์ในภาพรวม รวมถึงการมองเห็นปัญหาตลอดจนกระบวนการใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และกระบวนการแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ทำให้ชุมชนเป็นอย่างไร ประสบผลสำเร็จหรือไม่อย่างไร ที่ผ่านมามีชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องใดบ้าง

ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อน หลากหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมือง ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตลอดจนมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นอย่างสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น มองอย่างเป็นองค์รวม ตลอดจนมีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

1.1 ลักษณะสำคัญ

1.1.1 คนในชุมชนเป็นคนศึกษาวิเคราะห์ เริ่มจากสิ่งที่ชาวบ้านคิด ชาวบ้านรู้ ชาวบ้านรู้สึก ชาวบ้านเชื่อ แล้วค่อยจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

1.1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา เน้นที่ผลประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และคนที่ร่วมกระบวนการให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ ตัดสินใจ และสามารถวางแผนทางแก้ปัญหาของชุมชนได้มากขึ้น

ดังนั้น กล่าวได้ว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน ใน ด้านต่าง ๆ ทั้งด้าน กายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน และเป็นองค์รวม เพื่อนำไปสู่การแสวงหาทางเลือกในการ แก้ไขปัญหาการพัฒนาชุมชน การศึกษาชุมชนทำให้คนในชุมชน เกิดการเรียนรู้ร่วมกันถึงสถานการณ์ของชุมชน และแสวงหาแนวทาง ในการพัฒนา ญัฐพทุทธ์ แก้วพิบูลย์ และคณะ (2547) ได้แบ่งการศึกษาชุมชน เป็น 3 ประเภท คือ

1) การศึกษาชุมชน โดยคนในชุมชน ซึ่งมีฐานคิดว่าชาวบ้านย่อมรู้จักและมีความเข้าใจ รายละเอียดเกี่ยวกับชุมชน ในแง่มุมต่าง ๆ ได้ดีกว่าบุคคลภายนอก หากชาวบ้านเป็นฝ่ายรวบรวม ข้อมูลคิดหาทางออก ตัดสินใจ และลงมือทำเองทุกขั้นตอนแล้ว การแก้ปัญหาก็จะสำเร็จ ลุล่วงไป ด้วยดี

2) การศึกษาชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกับนักพัฒนา ถึงแม้ว่าชุมชน หมู่บ้านส่วนมากมีการปรึกษาหารือ เพื่อทำงานร่วมกันในด้านศาสนา หรือพิธีกรรมอยู่แล้ว แต่อาจจะไม่มีการรวมตัวอย่างจริงจัง เพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวม ดังนั้น ความสามารถในการวิเคราะห์ชุมชน โดยฝ่ายชาวบ้านจึงยังไม่พัฒนา จำเป็นต้องอาศัยบุคคลภายนอกเข้าไปช่วยกระตุ้น ในหมู่ชาวบ้าน ให้เกิดการถกเถียง แสดงความคิดเห็น การพบปะพูดคุย และการติดต่อชักชวน รวมทั้งการเผยแพร่ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อ นำไปสู่การ ตัดสินใจ และการลงมือปฏิบัติร่วมกัน

3) การศึกษาชุมชน โดยนักพัฒนา การที่นักพัฒนาจะสามารถดำเนินบทบาทในการ กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีเป้าหมาย และทิศทางนั้นจะต้องเป็นนักพัฒนาที่มีประสบการณ์ ในการทำงานร่วมกับชาวบ้านมานานพอสมควร

1.2 กระบวนการศึกษาชุมชน

เป็นกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติของชุมชน มีลักษณะ เช่นเดียวกับกระบวนการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งอาศัยกระบวนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เป็นบรรทัดฐานในการศึกษา โดยเริ่มต้นจากข้อสงสัยของมนุษย์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และพยายาม

อธิบาย พิสูจน์ จนสามารถสรุปผล และนำความรู้ไปสรุปผลไปอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเกิดจากการแสดงพฤติกรรมทางสังคมของคนในชุมชน และรวมถึงผลที่เกิดขึ้น ขั้นตอนสำคัญในการศึกษาชุมชน ญัฐพฤทธ์ แก้วพิบูลย์ และคณะ (2547) ได้ให้รายละเอียดแต่ละขั้นตอน ประกอบด้วยคือ

1) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน เนื่องจากการศึกษาชุมชนนั้นมีหลายประเภท และเรื่องที่ต้องการศึกษาแตกต่างกันไป จำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา กล่าวถึง ความเป็นมาของการศึกษาชุมชนอย่างกว้าง ๆ ที่บอกถึงเหตุผล และความจำเป็นของการศึกษา กำหนดวัตถุประสงค์เป็นการเน้นเฉพาะเรื่อง หรือรายละเอียดของวัตถุประสงค์ เสมือนเป้าหมายที่ต้องการทราบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ หรือปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน

2) การกำหนดวิธีการ และแผนการศึกษาชุมชน เป็นขั้นตอนที่ต้องกำหนดรายละเอียดของการศึกษาชุมชนว่าภายใต้วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนนั้น จะมีวิธีการ ขั้นตอน ระยะเวลา รวมถึงผู้รับผิดชอบในรายละเอียด แต่ละขั้นตอนอย่างไร

3) การเก็บรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล ขั้นแรกต้องค้นหาแหล่งข้อมูลที่มีการศึกษาไว้แล้ว และจัดบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูล เหล่านี้มาตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง แล้วมาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

4) การประมวลผลและสรุปประเด็นปัญหาต่าง ๆ ความคิดเห็นของชุมชน ทั้งในระดับชุมชน และลงไปถึงครัวเรือน รวมทั้งข้อมูลภูมิหลังต่าง ๆ การวิเคราะห์ขั้นต้นคือการพยายาม ที่จะมองชุมชนในบริบทของ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ หรือในภูมิภาค และการวิเคราะห์ควรนำ ข้อมูลภูมิหลังในเรื่องนโยบายแผนการ ที่ทำไปแล้ว เป้าหมายของจังหวัด อำเภอ ข้อสังเกต ข้อสงสัย ความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชน ต่อกระบวนการ ทั้งหมดนี้ รวมเข้าไปด้วย หลังจากทำการวิเคราะห์ขั้นต้นแล้ว ต่อไปก็ทำรายการข้อจำกัดต่าง ๆ ซึ่งจะต้องนำไปประชุมหารือกับตัวแทนของชุมชน

5) การวินิจฉัยชุมชน และการจัดลำดับความสำคัญ การวินิจฉัยชุมชน เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อที่จะได้ทราบถึงปัญหา สาเหตุ ข้อจำกัด อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาชุมชน รวมถึงการวินิจฉัยถึงความต้องการ ความมุ่งหวังของชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาต่อไป

การวินิจฉัยชุมชนสามารถสรุป ตามแนวคิด ญัฐพฤทธ์ แก้วพิบูลย์ และคณะ (2547) ได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การวินิจฉัยชุมชนโดยคนในชุมชนเอง จากแนวความคิดพื้นฐานที่ว่าคนในชุมชน เข้าใจปัญหาความต้องการของคนในชุมชนได้ดี และยังเป็นการพัฒนาให้คนในชุมชน ทำงานร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้านของตน เป็นการใช้กลยุทธ์ความร่วมมือเพื่อดึงคนมาร่วมงานเป็นกลุ่มเดียวกัน และเป็นการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาการพึ่งพาตนเอง

2) การวินิจฉัยชุมชนโดยบุคคลภายนอกที่เป็นแรงเสริม และสนับสนุนประชาชน เป็นการดำเนินการ โดยบุคคลภายนอก มีหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการสำรวจ ประเมิน ปัญหา และความต้องการของชุมชน โดยวินิจฉัยว่าประชาชนขาดอะไร ส่วนใดที่ยังไม่เพียงพอ ไม่สมบูรณ์ก็จะเป็นเรื่องของปัญหา และความต้องการซึ่งจะได้ดำเนินการพัฒนาในส่วนนั้น ๆ ต่อไป

กระบวนการวินิจฉัยชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริง มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) ศึกษาถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ถ้าปัญหา และความต้องการมีหลายอย่าง จะต้องเรียงลำดับความสำคัญ ซึ่งต้องสำรวจตามความต้องการของประชาชนในชุมชน
- 2) วินิจฉัยสาเหตุของปัญหา และความต้องการของชุมชน โดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ เป็นพื้นฐานประกอบการวิเคราะห์
- 3) วินิจฉัยแนวทางในการแก้ไขปัญหา และความต้องการของชุมชน
- 4) วินิจฉัยความสามารถในการแก้ไขปัญหา การศึกษาความสามารถหรือระดับภูมิปัญญาของชุมชนในการแก้ไขปัญหิต่าง ๆ มีความจำเป็นอย่างมาก เป็นเรื่องของทรัพยากรในชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการแก้ไขปัญหา เพราะแม้มีทรัพยากรเพียงพอแต่หากประชาชนไม่มีความพร้อมที่จะแก้ไขปัญหา ก็ย่อมไม่สามารถดำเนินการได้

1.3 การจัดทำยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาชุมชน

เมื่อชุมชนทราบถึงปัญหา สาเหตุ ความต้องการ หรือความมุ่งหวังของชุมชนแล้ว ชุมชนร่วมกันเสนอทางเลือกในการพัฒนา เพื่อกำหนดเป็น แนวทางยุทธศาสตร์การพัฒนา และจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องวิเคราะห์ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งจะเป็วิธีกาที่ดีในการได้มาซึ่งแนวทางยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนที่ดี

การวางแผนในงานพัฒนาที่ผ่านมามีักเป็นการวินิจฉัยจากบุคคลภายนอกชุมชน ทำให้การพัฒนาล้มเหลว เกิดจากการตัดสินใจของบุคคลภายนอกชุมชน เป็นผู้กำหนดปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยพยายามใส่ทรศนะ และความต้องการของตน โดยไม่คำนึงถึงสภาพโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่แท้จริง ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ไม่ได้คำนึงถึงการรับรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อมีการวางแผนพัฒนาโดยปราศจากการวินิจฉัยจากชุมชน ก็ย่อมไม่สามารถ เข้าถึงปัญหา และความต้องการของชุมชนตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

การศึกษาชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นต้นแบบชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ย่อมมีวิวัฒนาการของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระบบนิเวศ รวมทั้งความร่วมมือทางโครงสร้างอำนาจของสังคม ดังเห็น ได้จาก แกนนนำเครือข่ายสินธุ์แพทองส่วนหนึ่ง มีแนวคิดจากการต่อสู้ทางประวัติศาสตร์การเมืองจนกลายเป็นพื้นที่สีแดง เมื่อออกจากป่า ได้ตกผลึกทางความคิดในชุมชนพึ่งตนเอง จัดตั้งระบบเครือข่าย ประสานความร่วมมือ มีการจัดการระบบนิเวศรอบ ๆ ชุมชน ฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อ และเชื่อมั่นในระบบฐานข้อมูล จนนำมาสู่แผนยุทธศาสตร์ของชุมชน การตกผลึกทางความคิดในทิศทางการพัฒนาชุมชนนี้ จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการศึกษาเงื่อนไข ปัจจัย ในมิติสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนั้นในกรอบการศึกษาประเด็นนี้ จึงต้องศึกษาและวิเคราะห์ ในประวัติความเป็นมาลักษณะภูมิประเทศ วิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โครงสร้างทางสังคม ประเพณีความเชื่อ กฎเกณฑ์ของชุมชน

2. การมีส่วนร่วม

เหตุผลและความจำเป็นของกระบวนการมีส่วนร่วม นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกกระดับ ตั้งแต่องค์กร ชุมชนในชุมชนเล็ก ๆ ชนบท องค์กรชุมชน จนถึงการพัฒนาประเทศ กระบวน

การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ นำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546)

การมีส่วนร่วม จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาในทุกระดับเป็นอย่างมาก จึงระบุไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 87 ที่ให้ความสำคัญกับ การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ การตรวจสอบ ความเข้มแข็งของชุมชนในการเสนอแนะ และการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีรายละเอียดแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ข้อ ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมืองการวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น 4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมาย จัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือ การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งหน้าสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ 5) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550)

สมหมาย แจ่มกระจ่าง (2551) รายงานว่า ในการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ศึกษาโดยการสังเกต สัมภาษณ์ เช่น เวทีเสวนา การปรึกษาหารือ การเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ การจัดทำและประเมินแผนชุมชน กระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการจัดกิจกรรมทั้งในและนอกสถานที่ของชุมชน

กฤษฎาภรณ์ ยุงทอง (2555) พบว่า ในกระบวนการจัดทำแผนของชุมชน เมื่อพิจารณาในองค์ประกอบแต่ละด้านพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล Uphoff Yadav (อ้างใน สุภางค์ จันทวนิช, 2544) ซึ่งระบุว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านอาจพิจารณาได้จากพฤติกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ คือ การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการ การรับประโยชน์ และการประเมินผล

นอกจากนี้ เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ (2551) เสนอว่า จุดอ่อนในการวิจัยการมีส่วนร่วม คือ พรหมแดนของความรู้ยังจำกัดเฉพาะการวิจัยสำรวจ และยึดกรอบการมีส่วนร่วมของธนาคารโลกที่เผยแพร่ในทศวรรษ 1980 และ 1990 ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล ยังไม่เพียงพอต่อการค้นหาความจริงในการมีส่วนร่วมในสังคมไทยเนื่องจากไม่ได้ศึกษา ถึงโครงสร้างและสถาบัน ขาดความเข้าใจเป้าหมายของการมีส่วนร่วม สับสนระหว่างการทำหน้าที่ตามปกติกับการมีส่วนร่วม มีปัญหาในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ และผล เสนอเพิ่มเติมว่า สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนควรคำนึงถึงน้ำหนักของการผลักดันนโยบาย โดยเฉพาะการริเริ่มและตัดสินใจ การกำหนดนโยบายรวมถึงทั้งอำนาจของประชาชน

ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

ขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญที่สุด เพราะถ้าประชาชนยังไม่สามารถเข้าใจปัญหา และสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะประชาชนจะขาดความเข้าใจ และมองไม่ถึงความสำคัญของกิจกรรมนั้น สิ่งหนึ่งที่แน่นอนที่สุดคือ ประชาชนเป็นผู้อยู่กับปัญหา และรู้จักปัญหาของตนดีที่สุด แต่อาจจะมองปัญหาของตนไม่ชัดเจน จนกว่าจะมีเพื่อนมาช่วยตนวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาการมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน

2. การร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม

เป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะถ้าหากเจ้าหน้าที่ต้องการ แต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไวก็จะดำเนินการวางแผนงานด้วยตนเอง ผลที่ตามมาคือต่อไปเมื่อขาดเจ้าหน้าที่ ประชาชนก็ไม่สามารถจะดำเนินการวางแผนงานได้ด้วยตนเอง อาจมีความยากลำบากที่จะผลักดันให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่เป็นเพียงเพื่อนของประชาชนในการวางแผน เพราะประชาชนอาจจะมีศึกษาน้อย แต่ถ้าไม่让他เข้าร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ประชาชนจะได้รับการศึกษา และพัฒนาตนเองในการวางแผนดำเนินงานก็จะหมดไป เพราะฉะนั้นเจ้าหน้าที่จะต้องทำให้ได้ว่าการศึกษาใดก็ตามต้องเริ่มจากความยาก ง่าย เร็ว ช้า จากระดับของผู้ที่จะรับการศึกษา ไม่ใช่จากระดับความรู้ความสามารถของเจ้าหน้าที่

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

ประชาชนมีแรงงานและมีประสบการณ์ที่สามารถเข้าร่วมในกิจกรรมขั้นนี้ได้เพราะในกิจกรรมพัฒนาบางประเภทถ้าหากให้ประชาชนร่วมลงทุนในกิจกรรม จะทำให้เขามีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดการบำรุงรักษา รักและหวงแหน ในทางตรงข้าม ถ้าเขาไม่มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ ถ้าการลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากภายนอก ถ้าเกิด อะไรเสียหาย เขาก็ไม่เดือดร้อนมากนัก เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักไม่หวงแหน นอกจากนั้นการเข้าร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเอง จะทำให้เขาเรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และสามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน เพื่อที่จะสามารถบอกได้ว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร ดังนั้นในการประเมินผลควรที่จะต้องมีทั้งประชาชนในชุมชนนั่นเอง และคนนอกชุมชนช่วยกันพิจารณาว่า กิจกรรมที่กระทำลงไปนั้นเกิดผลดีหรือไม่ดีอย่างไร ซึ่งจะทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการทำกิจกรรมนั้นร่วมกัน

สรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือการประชาชนได้รับโอกาสในการร่วมค้นหาปัญหา สาเหตุ ข้อเสนอแนะ วางแผน ตัดสินใจ รวมถึงการติดตามประเมินด้วยตนเอง ซึ่งทำให้ประชาชน เข้าใจ เข้าถึง และคุณค่าของกิจกรรมนั้น ๆ โดยจะทำให้ลดปัญหา ผลกระทบต่าง ๆ ในสังคม และนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยประชาชน

ในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยความสำเร็จของชุมชนสุขภาวะต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จึงต้องใช้กระบวนการในการสังเกต การสัมภาษณ์ และตรวจดูเอกสารรายงานต่าง ๆ โดยศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่ กระบวนการเริ่มคิด การตัดสินใจ

การออกแบบ การสร้างเครื่องมือ การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การติดตาม และการประเมิน ผู้ได้รับประโยชน์ ซึ่งทั้งหมดเป็นหัวใจของกระบวนการมีส่วนร่วม

3. การเสริมสร้างการเรียนรู้

เทคนิควิธีการ กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะจะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ชุมชนและเครือข่าย เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเข้าใจกันระหว่างพัฒนาความรู้ ก่อให้เกิดความสามัคคี กลั่นความรู้ให้ออกมาในทิศทางที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546)

หากชุมชนนั้นจะเข้มแข็งได้ ประเวศ วะสี (2549) กล่าวว่า ต้องเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่เรียกว่าร่วมคิด ร่วมทำ โดยการวิจัยของชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชน โดยการรวบรวมข้อมูลชุมชน นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เป็นความรู้ ก่อให้เกิดจิตสำนึกใหม่ นำความรู้มาเป็นแผนแม่บทชุมชน และปฏิบัติตามแผนก่อให้เกิดความพอเพียงหรือคุณภาพของชุมชน

ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยการวิจัยนั้น บำเพ็ญ เขียวหวาน (2551) กล่าวว่า ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยก็เป็นความรู้ที่ชุมชนได้เช่นเดียวกัน เป็นความรู้ที่ไม่ได้ถูกผูกขาดจากนักวิชาการภายนอก เป็นความรู้ที่ชุมชนสามารถที่จะได้คำตอบทันที ชุมชนสามารถที่จะรู้ได้ร่วมกัน ชุมชนสามารถจะนำมาใช้ประโยชน์ได้เหล่านี้เป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชน เป็นการให้ความสำคัญเป็นการเปิดโอกาสในการรับรู้สร้างปัญหา การแสวงหาความรู้ ความจริงร่วมกันได้ เพราะสิ่งที่ศึกษา นำ เป็นความต้องการที่ตรงกับปัญหาของเค้าเองเป็นความรู้ที่เค้าจะได้ใช้ประโยชน์ เป็นความรู้ที่เค้าจะได้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (กฤษฎา บุญชัย และคณะ, 2538 อ้างถึงในปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) ในเวทีการเรียนรู้ร่วมกันสนับสนุนทั้งกำลังใจ กำลังทรัพยากรความร่วมมือ ร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหา กระบวนการเหล่านี้พัฒนาจนกระทั่งเป็นสายใยโยงกันยกระดับเป็นองค์กรระหว่างชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาในระดับใหญ่ขึ้น โดยใช้วิธีการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ การศึกษาดูงาน การอบรม การประชุมสัมมนา

การพัฒนาศักยภาพคนทำงานผ่านการเรียนรู้ร่วม ก่อให้เกิดประโยชน์ แก่คนทำงานมีข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นจริงของชุมชน ในบริบท ที่แตกต่างหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างสอดคล้อง ภายใต้อัตลักษณ์ “ยึดชุมชนและพื้นที่เป็นตัวตั้ง” และช่วยพัฒนาระบบคิด และมุมมอง เห็นและเข้าใจในความเป็น “องค์กรรวม” มากขึ้น ซึ่ง นเรศ สงเคราะห์สุข (2554) ได้สรุปแนวคิดเรื่องการเสริมสร้างการเรียนรู้ ดังนี้

1) วิธีคิดสำคัญมากต่อการเคลื่อนไหว

การมีสุขภาพะ เกี่ยวข้องกับวิธีคิดอย่างมาก ต้องเห็นว่าชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ สัมพันธ์เชื่อมโยง

2) การมองปัญหาหรือการทบทวนวิถีชุมชน

คนทำงานต้องมองปัญหา เห็นความเชื่อมโยง และการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง รู้ว่าอะไรคือเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เห็นการคลี่คลายตัวของปัญหาและวิกฤต เห็นบทเรียน และเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเอง การมองปัญหา จะมีพลังหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่า มองแบบไหน 1) มองแบบพึ่งตนเองหรือพึ่งภายนอก 2) มองแบบเป็นตัวของตัวเอง “อิสระ” หรือ “ถูกรอบงำ” 3) มองปัญหาเพื่อส่วนรวม

หรือเพื่อส่วนตัว 4) มองแบบเชื่อมโยง หรือ แยกส่วน 5) มองปัญหาเฉพาะหน้า หรือระยะยาว 6) มองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง (การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ) ที่กระทบชุมชนหรือไม่

การมองปัญหา ต้องไม่ใช่การมองเป็นจุด ๆ เป็นส่วน ๆ ต้องทบทวนวิถีชีวิตทั้งหมด ว่าเกิดอะไรขึ้นกับชุมชน ซึ่งอาจจะเริ่มจากทุกข์หรือปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญ จากนั้นชวนให้ชุมชนทบทวนเพื่อทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น โดยอาศัย 1) แบบแผน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ทางสังคม ฐานความรู้และฐานความเชื่อ คุณค่า 2) ประวัติศาสตร์ เพื่อดูการคลี่คลายวิกฤต เหตุการณ์สำคัญ และการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง 3) การปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น หลายชุมชนหลายพื้นที่ ที่ใช้มิติประวัติศาสตร์ ได้อย่างมีพลัง ช่วยให้เกิด การสร้างสำนึกร่วม เข้าใจปัจจุบัน รู้จักตนเอง คืบหน้าบาทและพื้นที่ให้แก่ “คนเฒ่าคนแก่” และเป็นโอกาสที่ลูกหลานได้เรียนรู้

3) ชุมชนคือระบบความสัมพันธ์

งานชุมชนก็คือ งานสืบทอด รักษาและสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับคนด้วยกัน ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ อะไรที่มีอยู่และดีก็รักษา อะไรที่ตีแต่เสื่อมหรือสูญหาย หากฟื้นได้ก็ฟื้น และอย่าลืมจะรักษา จะสืบทอด จะฟื้นฟู ฯลฯ และความยากง่ายก็ขึ้นอยู่กับว่าต้นทุนเดิมถูกทำลายไปมากหรือน้อยแค่ไหน

4) การถอดรื้อ-สร้างใหม่

การสร้างสุขภาวะที่ว่าไม่ง่าย ก็เพราะว่า การพัฒนากระแสหลักบนฐานคิด ความสุข คือเงินและวัตถุ ได้ครอบงำสังคมมาอย่างยาวนาน ดังนั้น การจะเปลี่ยนแปลง ก็อาจจะต้องเริ่มที่การถอดรื้อ โดยให้เห็นความจริงว่า เราล้าแล้วแต่ถูกครอบงำทั้งสิ้น แต่ต้องเข้าใจว่าถูกครอบงำจากอะไร ด้วยระบบคุณค่า โครงสร้างและความสัมพันธ์แบบใด รวมถึงส่งผลทำให้เกิดอะไร เมื่อเข้าใจก็จะเกิดสถานะที่เป็นอิสระ ซึ่งเป็นจุดสำคัญ ในการเลือกเส้นทาง ที่มุ่งสู่สุขภาวะองค์รวม ชุมชนร่วมกันกำหนดทางเดินซึ่งเรียกว่า วิสัยทัศน์ ทิศทางหรือเป้าหมาย

5) พลังของการนิยามหรือการให้ความหมาย

การนิยามหรือการให้ความหมาย สำคัญต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะ คือชุมชนไม่นิยามความหมายของชุมชนเอง มักจะถูกครอบงำการนิยามมาตลอด และเอามาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ แม้ว่ามันจะไม่สอดคล้องกับวิถีคิดที่มีอยู่ก็ตาม สำคัญคือ “ชุมชนมีส่วนร่วมในการนิยามหรือการใช้คำในบริบทที่เข้าใจร่วมกันจึงจะมีพลัง”

6) การต่อสู้ในชีวิตประจำวันคือศักยภาพที่แท้จริง

แม้ว่าชุมชนจะถูกกระทำจากภายนอกมาก แต่ก็ ใช่ว่า ชุมชนจะยอมรับและทำตามเสียทั้งหมด ชุมชนมีการจัด ความสัมพันธ์กับบรรดาอำนาจทั้งหลายอยู่แล้วไม่ว่าใน รูปแบบของการ “ต่อรอง” “ต่อสู้” “ดื้อแพ่ง” “ยอมรับชั่วคราว” “รับมาทำแต่ทำแบบ ไม่เชื่อ” ทั้งทางตรงและซ่อนเร้นอยู่ตลอดเวลา ต้องเรียนรู้เพื่อ “เข้าถึง” เพราะเป็นทั้ง “ศักยภาพที่เป็นจริง” คือ ความสามารถของชุมชนในการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา

7) กระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้

โลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้จึงสำคัญมากต่อการที่คนและชุมชนจะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ต้องเลือกใช้ และผสมผสานกับการเรียนรู้ใหม่ ๆ อย่างที่ผู้อาวุโสหลายท่าน ได้เตือนไว้ว่า “อย่าหลงของเก่า อย่าเมาของใหม่

จนเกินความจำเป็นของชีวิต” กระบวนการเรียนรู้ อาจเริ่มจาก การรู้จักตัวเอง (ผ่านการทบทวนและสรุปทบทวนทั้งชีวิต ผ่านการไปเรียนรู้กับชุมชนอื่นทั้งในบริบทที่เหมือนและแตกต่าง ฯลฯ) เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่กระทบชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเองกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ ผสมผสานกับรูปแบบ วิธีการเรียนรู้ใหม่ ๆ และการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ทั้งภายใน ภายนอก ชำมพื้นที่ ชำมประเด็น ชำมบริบท มีกระบวนการการเสริม ศักยภาพโดยเฉพาะศักยภาพในด้านการจัดการความรู้ มีการทดลอง ลงมือปฏิบัติ และที่สำคัญต้องมีกระบวนการ สะท้อนบทเรียนตลอดเวลา และมีการนำบทเรียนไปใช้ ทำงาน ต่อยอด และขยายความคิด

ดังนั้น กระบวนการการสร้างความรู้ การใช้ความรู้ และการสืบทอดเผยแพร่ขยาย จึงเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อให้ชุมชนยังคงสามารถจัดการจัดการตนเองได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้มีหลายรูปแบบวิธีการ เช่น 1) ค้นหาแหล่งความรู้ในพื้นที่ ได้ผลมากที่สุดแหล่งความรู้เองก็ต้องพัฒนาตัวเองมากขึ้น เป็นเหมือนต้อง “ลับมีดให้คม” ตลอดเวลา ในขณะที่คนมาเรียนรู้ก็ได้ประโยชน์ไม่ต้องไปไกล ประหยัด และเป็นการสร้างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน 2) สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาจมีประเด็นการคุย ร่วมกันบ้างเป็นเหมือนจุดตั้งต้น จากนั้นแลกเปลี่ยนกัน จะขยายเนื้อหาและ ต่อยอดไปเอง 3) การจัดงานในรูปแบบต่าง ๆ ในชุมชน คนเข้าร่วมได้มาก เอาความภาคภูมิใจมาสื่อสารนำเสนอเล่าสู่กันฟัง จุดเด่นก็คือ จะเห็นผู้คนมากมายที่สนใจเข้าร่วม ทำให้มีกำลังใจ อาจเสริมด้วยการเสวนาที่มีภาควิชาการบ้าง ในรูปแบบนี้ สามารถดึงและชวนผู้คนอื่น ๆ เข้าร่วม รวมถึงการเชื่อมประสานกับหน่วยงาน ภาคีในทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงาน 4) คล้ายกับข้อ 1) แต่ทำในระดับหมู่บ้าน คือ การค้นหาคนที่มีความสุขเป็นเหมือนตัวอย่าง และคนทำงาน ช่วยให้ความรู้ของตัวอย่าง ขยายไปสู่คนอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งตรงนี้ อาจจะต้องอาศัยผู้นำหรือ ผู้ที่ชุมชนยอมรับ เช่น พระสงฆ์ ครู เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ขยาย เพราะบางครั้งในชุมชน อาจจะไม่เรียนจากตัวอย่างโดยมองว่าเขา ก็คือชาวบ้านเหมือนกัน ระดับเดียวกัน 5) การสร้างการเรียนรู้ภายในชุมชน ซึ่งเน้นการสืบทอดวิถีชีวิต ความรู้ ภูมิปัญญา 6) รูปแบบที่ใช้ทั่วไปคือ การฝึกอบรมเฉพาะด้าน เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ การเรียนรู้เรื่อง การเปลี่ยนแปลงภายในกระแสวัตถุนิยม การเข้าค่ายเยาวชน ฯลฯ

8) พื้นที่และอัตลักษณ์

การสร้างพื้นที่ทางสังคม เพื่อแสดงออกถึงศักยภาพ และอัตลักษณ์ของกลุ่ม ชุมชนให้มีความมั่นใจ ความภาคภูมิใจ รวมไปถึง โอกาสในการขยายความคิด และความรู้ของตนต่อคนอื่นและสังคม ผ่านพื้นที่และช่องทางต่าง ๆ ประเด็นที่ต้องวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจ เช่น จะทำอย่างไร ให้เกิดการยอมรับในชุดความรู้ของคนอื่นที่ต่างจากที่เรารู้ และยอมรับคนอื่นอย่างจริงใจได้อย่างไร

9) การสื่อสารที่สร้างพลัง

อุปสรรคของการขับเคลื่อนชุมชนสุขภาวะ อีกประการคือ “ปัญหาการสื่อสาร” ซึ่งในช่วงหลัง พบว่า ชุมชนไม่ค่อยได้สื่อสารกัน แม้แต่ในครอบครัวก็สื่อสารกันน้อยลง หรือถ้าจะสื่อสาร ก็เน้นการสื่อสารที่เป็นทางการ เนื้อหาการสื่อสารก็มักเป็นเรื่องของคนอื่น เรื่องของราชการ นโยบายหน่วยงาน ทำให้เกิดช่องว่างในชุมชนมากขึ้น ความไม่เข้าใจกันมีเพิ่มขึ้น พอวันหนึ่ง ถึงเวลาที่จะต้องชวนคนมาปรึกษาหารือ ก็เลยทำได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนต้องสื่อสารกัน ก็ต้องพัฒนากลไกการสื่อสารขึ้นมาใหม่ เพิ่มเติมขึ้นบ้าง พร้อม ๆ กับการใช้พื้นที่ โอกาสในทางวัฒนธรรมที่ยังมีอยู่ แต่ประเด็นสำคัญไม่น้อยกว่ากลไกและโอกาส คือ เนื้อหาของการสื่อสารที่คุยกันในเรื่อง “ตัวเอง” (วิถีชีวิตและความทุกข์ สุขที่เป็น

อยู่มากขึ้น) เน้น“การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องสถานการณ์ ประสบการณ์มากขึ้น” และคำนึงถึงเนื้อหาที่เข้าถึงคนทุกกลุ่มได้มากขึ้น

10) ความเคลื่อนไหวชุมชนเป็น “ขบวนการ” ไม่ใช่เป็น “โครงการ”

คนทำงานและชุมชนต้องให้ความสำคัญกับ “ขบวนการ” ซึ่งหมายถึง การเคลื่อนไหว เรียนรู้ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา คิดและทำโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การสร้าง “สุขภาวะ” ไม่ใช่คิดและทำเป็นโครงการ กิจกรรม ขาดการมองอย่างเชื่อมโยง โดยเฉพาะเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต แต่จะเน้นความสำเร็จเป็นรายโครงการ โอกาสที่จะทำงานด้วยหลักคิดที่ว่า เอาชุมชน พื้นที่เป็นตัวตั้ง ก็เป็นไปได้น้อย ตัวโครงการเป็นเพียงเครื่องมือเล็ก ๆ ตัวหนึ่งที่เขาไปเสริมเท่านั้น

11) สนใจการเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ ไม่ใช่ผลสำเร็จ

การเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ จะเป็นฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ใหญ่ขึ้น เช่น เห็นการพูดคุยกันเองในชุมชน โดยไม่ต้องรอข้างนอก (เริ่มพึ่งตนเองทางความคิด) เห็นการเริ่มมีคำถามหรือมีข้อสังเกต ข้อสงสัยกับสิ่งที่เกิดขึ้น หรือที่กำลังเป็นอยู่ (สะท้อนความเป็นตัวของตัวเอง ความสามารถในการประเมิน) มีพฤติกรรมที่สะท้อนความสนใจที่อยากจะพัฒนาให้ชุมชนดีขึ้น จากการได้เห็น ได้ยิน ได้แลกเปลี่ยนกับเพื่อน (สะท้อนกระบวนการเรียนรู้) การเริ่มเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมสร้างสุข เช่น ปรับการกิน ปรับวิถีการผลิต พฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ลดลง ผู้คนสนใจการสร้างสุขภาวะเพิ่มขึ้น หน่วยงานองค์กรเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เห็นความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนใกล้ชิดและอบอุ่นมากขึ้น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ มีทิศทางและเป้าหมายของการพัฒนา ที่อยู่บนฐาน “วิถีคิดสุขภาวะองค์กรรวม” แต่ในความเป็นจริง มันคงต้องใช้เวลา และเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ ทั้งนี้

12) ความเป็นธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการมีสุขภาวะ

สุขภาวะเกิดขึ้นไม่ได้ หรือไม่มีความยั่งยืนหากสังคมไทย “ไร้ความเป็นธรรม” และเป็นรากเหง้าของปัญหาทุกภาวะของผู้คนในสังคม จริงอยู่เราสามารถเรียกร้องผู้คนให้มี ศีลธรรม จริยธรรม และใช้ชีวิตแบบพอเพียง ซึ่งก็เป็นประโยชน์ด้านหนึ่ง แต่โครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา กฎหมายและอื่น ๆ มากมาย ก็ต้องอยู่บนฐานของความเป็นธรรม

ดังนั้น การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน จึงมีความจำเป็นในการศึกษา เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน และจากภายนอกชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ในชุมชน เช่น การวิจัย การอบรม และการเสริมสร้างการเรียนรู้นอกชุมชน เช่น การศึกษาดูงาน

4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) กล่าวว่า ในการสนองความต้องการของตนเองและกลุ่ม รวมถึงการบรรลุผลประโยชน์และความสำเร็จที่เป็นจุดหมายร่วม โดยผ่านปัญหาและอุปสรรค ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจเป็นสำคัญ เป็นเครื่องมือและสื่อกลางอย่างหนึ่งในการประสานคน เพื่อให้ทำงานบรรลุผล คือ ผู้นำ ด้วยเหตุนี้ ในงานพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อใช้ในกิจกรรมการพัฒนา และเพื่อให้งานนั้นไปสู่จุดหมายได้ดีขึ้น

อัครวัจน์ ขำพร้อม (2555) ได้กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนั้น ทุกฝ่ายจะให้ความสนใจผู้นำชุมชนเป็นอันดับแรก ในการพัฒนาชุมชน ว่าผู้นำชุมชนที่ดีควรจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพ

ของตนเองอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน ตำบลให้เข้มแข็ง โดยภาวะผู้นำที่ดีนั้น จะต้องมีความสามารถช่วยให้องค์กรและชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ ผู้นำชุมชนจะต้องสร้างความเชื่อถือและเชื่อมั่น ให้กับประชาชนในชุมชน การพัฒนาตนเองของผู้นำจึงส่งผลต่อตัวผู้นำโดยตรง ที่จะคิดพัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดอยู่ตลอดเวลา สร้างวิสัยทัศน์ มีความรอบรู้ หมั่นศึกษา ให้ทันต่อสถานการณ์โลกปัจจุบัน เพื่อนำมาปรับเปลี่ยนการทำงานให้เข้ากับชุมชนหมู่บ้านของตนเอง และเพื่อสามารถสร้างเสริมการทำงาน วิธีการพัฒนาตนเอง ความต้องการพัฒนาตนเอง ในการบริหารจัดการชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ ลัญจกร นิลกาญจน์ (2555) ที่พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมีศักยภาพ คือ ด้านการรู้จักตนเอง ด้านความรับผิดชอบและด้านตัดสินใจ ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านการรู้จักผู้อื่น ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านการพัฒนาจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่และด้วยอุดมการณ์ ด้านการทำงานเป็นทีม ด้านบุคลิกภาพ ด้านการปรับเปลี่ยนวิธีคิด

ความเป็นผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่มีอยู่แล้วในคนบางคน และเป็นคุณสมบัติที่ทุกคนสามารถสร้างขึ้นได้ การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน คือ การทำให้ผู้นำชุมชนมีภาวะความเป็นผู้นำเพิ่มมากขึ้น หรือทำให้ผู้นำชุมชนมีการปรับปรุงความสามารถในการทำหน้าที่ หรือเข้าไปมีบทบาทในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อให้ผู้นำชุมชนมีความมั่นใจที่จะดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวออกมาใช้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้น ผู้นำเหล่านี้หากถูกพัฒนาให้เป็นวิทยากรชุมชน เพื่อเป็นกำลังหลักในการส่งต่อความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนออกไปสู่บุคคลภายนอก จะทำให้การขยายผลการเรียนรู้เป็นไปอย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นผู้ที่เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ในทางปฏิบัติดีกว่าบุคคลภายนอก สามารถยก ตัวอย่างใกล้ตัวให้เห็นเด่นชัด รู้จักวิธีสื่อสารให้ชาวบ้านเข้าใจง่าย

ครุชิต พุทธิโกษา (2554) กล่าวว่า การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน สามารถพัฒนาได้หลายวิธี เช่น

- 1) การจัดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาบุคลิกภาพ การพูดต่อหน้าที่ประชุม การพัฒนาทักษะในการติดต่อสื่อสาร การพัฒนาความจำ ฯลฯ
- 2) การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมประชุม สัมมนาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ ระดับท้องถิ่น จนถึงระดับชาติ เพื่อเปิดวิสัยทัศน์ และให้รู้จักการเข้าสังคม
- 3) เปิดเวทีให้มีโอกาสได้พูดหรือเสนอความคิดเห็นบ่อย ๆ เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจ
- 4) การเปิดโอกาสให้เข้ารับการศึกษาฝึกฝนหรือฝึกทักษะในด้านต่าง ๆ ที่เป็นการส่งเสริมความชำนาญหรือเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ทั้งที่เป็นความรู้เฉพาะด้านและความรู้ในเรื่องรอบตัวทั่วไป
- 5) ใช้ระบบพี่สอนน้องโดยผู้นำรุ่นก่อน ๆ หรือส่งเสริมให้ใช้แบบอย่างที่ดีจากคนเขาศรัทธาหรือคนที่น่าศรัทธาและเป็นที่ยอมรับของสังคม

ในการศึกษาครั้งนี้ จึงให้ความสนใจกับผู้นำชุมชน เพราะเป็นฟันเฟืองสำหรับการผลักดันและพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนั้น การเป็นผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น ต้องมีคุณสมบัติ และคุณลักษณะเฉพาะ ในการสร้างศรัทธา และความน่าเชื่อถือในการนำพาการพัฒนาชุมชนให้สำเร็จ รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของผู้นำเองในด้านต่าง เช่น บุคลิกภาพ ความรู้ การบริหารจัดการความเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง การแก้ไขปัญหา

5. การสร้างทีมงาน องค์กร และเครือข่าย

ประเวศ วะสี, 2537 อ้างถึงใน ปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546 กลุ่มและองค์กร เป็นตัวเริ่มต้นของการพัฒนา เพราะจะนำไปสู่ความเข้มแข็งและการพัฒนาขององค์กร ซึ่งหมายถึง องค์กรที่มีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สามารถเผชิญกับวิกฤติต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี กลุ่มองค์กรชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับความยั่งยืนของสังคมชนบทเพราะเป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์และพัฒนา อคิน รพีพัฒน์ (2544) การวิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) ตามความคิดนี้สังคมมีลักษณะเป็นเครือข่ายคล้ายใยแมงมุม บุคคล คือ เส้นใยของเครือข่าย บุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนจำนวนมากในหลายลักษณะและสถานการณ์ (Situation)

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) ได้ให้นิยามองค์กรชุมชนไว้ว่า องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวของคนในชุมชน หรือต้องการมีความสัมพันธ์กัน โดยอาจอยู่ชุมชนเดียวกันหรือต่างชุมชนกันก็ได้ แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2548) ในการก่อตัวหรือการเกิดเครือข่ายในสังคมไทยจำแนกตามลักษณะการก่อตัวได้ 3 ลักษณะ คือ 1) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งและสนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นการจัดตั้งจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่ต้องการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ 2) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความสมานฉันท์ การร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่าง ๆ ที่เห็นความสำคัญในการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เป็นความสนใจและต้องการของสมาชิกที่แท้จริง ไม่มีความซับซ้อน มีความยืดหยุ่นไปตามบริบทที่เกิดขึ้นในสังคม 3) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด เป็นเครือข่ายที่ทุกฝ่ายเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องใช้เครือข่ายในการแก้ไขปัญหา และสร้างพลังในการเรียนรู้ และการต่อรอง ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นหลังจากมีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้น

โชติ ถาวร (2554) องค์กรชุมชนต้องมีการทบทวนบทเรียนของตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการภายในองค์กร เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เนื่องจากสมาชิกมีความสัมพันธ์กันในแนวราบ มีความใกล้ชิดกัน ขณะเดียวกันความสัมพันธ์แนวตั้งตามโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ก็ช่วยให้การรวมตัวการเคลื่อนไหวขององค์กรชุมชนมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น

การสร้างทีมงานเป็นการกระบวนกรพัฒนากลุ่มบุคคลเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา และปรับปรุงประสิทธิภาพในการทำงาน ทั้งนี้ทีมงานจะมีความสำคัญต่อการประสิทธิภาพ คุณภาพการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมและการยอมรับในผลงาน

ดังนั้น การสร้างเครือข่ายเป็นการสร้างความเชื่อมโยง ของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีเป้าหมาย วิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง ทรัพยากรของตนเอง เพื่อปฏิบัติภารกิจใดภารกิจหนึ่งร่วมกัน เครือข่ายอาจเกิดโดยธรรมชาติ หรือจัดตั้งขึ้น แนวทางสำคัญในการสร้างเครือข่ายผู้เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจในการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีแกนนำเครือข่าย เชื่อมโยงและติดตามงาน องค์กรประกอบที่สำคัญของการสร้างเครือข่าย คือการรับรู้ร่วมกัน การกำหนดวิสัยทัศน์ของเครือข่าย ความสนใจ การมีปฏิสัมพันธ์ การพึ่งพิงกันและความยั่งยืนของเครือข่ายจะเกิดได้เครือข่าย

ต้องมีการจัดกิจกรรมร่วมกัน จัดหาทรัพยากร การรักษาสัมพันธภาพ การกำหนดแรงจูงใจการให้ความสำคัญซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกและการสร้างผู้นำอย่างต่อเนื่อง

อาภาพร เฝ้าวัฒนา (2541) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการสร้างทีมงาน ที่กระบวนการหลักในการสร้างความสัมพันธ์ ของกลุ่มโดยใช้พลังภายในกลุ่ม ดังนี้ 1) แสวงหาวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน 2) เสริมสร้างทักษะให้เชี่ยวชาญ ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ 3) สนับสนุนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการได้รับฟังความคิดเห็นและข่าวสารจากสมาชิกอื่นในกลุ่ม 4) ลดความขัดแย้งระหว่างบุคคล เนื่องจากสมาชิกได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน 5) ให้ข้อมูลย้อนกลับในเชิงที่สร้างสรรค์กับองค์กร 6) ปรับปรุงการทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดในภาพรวม

สรุปการสร้างทีมงาน

เป็นการทำงานร่วมกันของบุคคล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน และผู้ปฏิบัติงานต่างก็พอใจในการทำงานนั้น การทำงานเป็นทีมกับการทำงานเป็นกลุ่มมีความหมายเหมือนกันในเรื่องจำนวน คือ ทั้งกลุ่มและทีมจะมีสมาชิกทำงานร่วมกันมากกว่า 1 คน แต่มีความแตกต่างกันที่ความร่วมมือ กล่าวคือ การทำงานแบบกลุ่ม (Work Group) เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและช่วยเหลือกัน ในขอบข่ายความรับผิดชอบของแต่ละคน การทำงานเป็นกลุ่มไม่จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน และอาจไม่ต้องการเชื่อมโยงทรัพยากรระหว่างกัน ผลงานของกลุ่มก็คือผลงานของสมาชิกแต่ละคนรวมกัน ส่วนการทำงานเป็นทีมงานนั้น ความหมายมากกว่าการเอางานของแต่ละคนมารวมกันเฉย ๆ เพราะผลงานของทีม เป็นผลจากการประสานความพยายามเป็นเนื้อเดียวกัน ดังนั้นทีมงานจึงต้องใช้ความพยายามในการสร้างความรู้สึกร่วมกันใจเดียวกันพอสมควร การทำงานเป็นทีมจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพภายในองค์กร ไม่เพียงแต่จะทำให้วัตถุประสงค์ขององค์กรบรรลุเป้าหมายเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อบรรยากาศของการทำงานอีกด้วย โดยเฉพาะในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีการบูรณาการความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน

องค์ประกอบของการทำงานเป็นทีม มีหลายประการ ได้แก่

1. เป้าหมายที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน รวมถึงความรู้สึกของคนในทีมว่า ตนมีภาระที่ต้องทำงานให้เพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกัน

2. บทบาท จะต้องมีการกำหนดบทบาทของสมาชิกในทีมให้ชัดเจนว่าใครทำอะไร หรือมีหน้าที่อะไร และมีความรับผิดชอบเพียงใด โดยบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนจะต้องประสานสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในทีมคนอื่น ๆ รวมทั้งมีการสื่อสารกันแบบ 2 ทาง ทั้งการส่งข้อมูลและการรับข้อมูล ระหว่างคนในทีมเดียวกัน

3. กระบวนการทำงานและการบริหารจัดการ ต้องมีลักษณะของการประสานงานกันภายในกลุ่ม มีการตัดสินใจร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ ระเบียบหรือข้อบังคับในการปฏิบัติในแบบเดียวกัน มีบรรยากาศการทำงานร่วมกันที่เป็นกันเอง ไว้วางใจ สื่อสารกันอย่างเปิดเผย และสนับสนุนและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปการพัฒนาทีมงาน มีหลักการดังนี้

1. เลือกบุคลากรเข้าร่วมทีม โดยต้องคำนึงถึงคุณสมบัติที่เหมาะสมกับลักษณะงาน หน้าที่ ความรับผิดชอบต่องานนั้น ๆ เพื่อนำสิ่งที่ดีที่สุดของแต่ละคนมาใช้เสริมซึ่งกันและกัน

2. เปิดโอกาสให้ทุกคนในทีมได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ ให้ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

3. กำหนดบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในทีมที่ชัดเจน ไม่มีการทับซ้อน

4. สร้างความเข้าใจและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของสมาชิก

5. การสร้างความร่วมมือ โดยสนับสนุนการทำงานและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของสมาชิก

6. สร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเอง หรือใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน

7. สร้างวัฒนธรรมในการสื่อสารระหว่างกันอย่างเปิดเผย และจัดให้มีการสื่อสารที่ดี เพื่อให้ทุกคนได้ข่าวสารข้อมูลอย่างครบถ้วนและถูกต้อง

8. ลดการแข่งขันในสมาชิกของทีม และหลีกเลี่ยงการสร้างข้อขัดแย้งทางความคิด

9. ส่งเสริมการพัฒนาทีมงาน โดยเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้แสดงความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่

10. การควบคุมและติดตามผลอยู่เสมอ เพื่อรวบรวมข้อมูลและติดตามความคืบหน้าของการทำงานให้สามารถปรับปรุง แก้ไขได้ทันท่วงทีหากการดำเนินงานของทีมผิดพลาด การรายงานผลการปฏิบัติงานเป็นระยะๆ

11. สร้างแรงจูงใจที่ทำให้ทีมงานร่วมมือกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

อุปสรรคในการทำงานเป็นทีม อภาพร เผ่าวัฒนา (2541) ให้รายละเอียดไว้ว่า

1) ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Personality Differences) แต่ละคนอาจจะมีอคติ (Bias) ต่อบุคคลอื่น ซึ่งมีคุณลักษณะหรือบุคลิกภาพที่แตกต่าง ทำให้ไม่ชอบใจ ไม่อยากติดต่อสื่อสาร หรือทำงานด้วย

2) การมีส่วนร่วมในงานอย่างไม่เท่าเทียม (Unequal Contributions) จะมีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันและความสามัคคีของทีม เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของหัวหน้าทีมที่จะต้องกำหนดและจัดสรรความรับผิดชอบของสมาชิกอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

3) การขาดความรู้สึกมีส่วนร่วม (No Sense of Belonging) ทีมในองค์กรต่าง ๆ อาจไม่ได้เกิดขึ้นจากสมาชิกที่ทำงานร่วมกันนานพอที่จะรู้จักกัน และมีความเคารพซึ่งกันและกันมากนัก ทำให้สมาชิกขาดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของทีมจึงไม่ทุ่มเทและมุ่งมั่นในการทำงานให้กับทีมอย่างเต็มที่

4) ความล้มเหลวในการประเมิน (Failure of Evaluation) เพื่อความก้าวหน้าและความสำเร็จของทีม ผู้ประเมินจะต้องมีความสามารถในการติดตาม ตรวจสอบรายละเอียด และได้รับข้อมูลจากการทำงานเพื่อกำหนดปัญหาและแนวทางแก้ไขในอนาคต ซึ่งจะอาศัยความสามารถในการตั้งคำถามให้ตรงประเด็น และค้นหาข้อมูลได้อย่างเจาะลึก โดยเฉพาะกับหัวหน้าทีม

5) อำนาจของผู้นำ (Power of the Leader) อาจเกิดขึ้นจากการยอมรับของสมาชิก หรือได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ ผู้นำจะใช้อำนาจของตนในการผลักดันทีมงานให้ปฏิบัติงานไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยจะต้องรู้จักหวั่นไหวในการใช้พระเดชพระคุณให้เหมาะสม มิเช่นนั้นจะสร้างปัญหาการไม่ยอมรับ และขาดความเชื่อถือในตัวผู้นำ

6) การขาดแคลนทางเลือก (To Be of Alternative) ทีมงานมีสมาชิกน้อยเกินไป หรือทีมงานที่มีเอกภาพสูง อาจจะมีข้อมูลที่ใช้ประกอบการตัดสินใจจำกัด ดังนั้นเมื่อสมาชิกในทีมต่างรู้สึกพอใจกับ

แผนงานที่มีอยู่ และต้องการดำเนินงานให้เสร็จตามแผนโดยเร็วทำให้ไม่สนใจข้อมูลอื่น ๆ และมองข้ามทางเลือกที่เป็นไปได้อื่น ๆ ทำให้การปฏิบัติงานอาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง หรือไม่ได้รับผลตอบแทนที่สูงที่สุด

7) การปิดบัง (Concealment) ทีมงานมักประสบความล้มเหลว หากสมาชิกไม่มีการสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างกัน อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา ทำให้กลุ่มตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลเพียงบางส่วน

8) ขาดการวินิจฉัยทีมงาน (Short of Teamwork Diagnosis) ซึ่งในทางปฏิบัตินั้น ทีมงานส่วนใหญ่ต่างมุ่งปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของตน โดยละเลยการวิเคราะห์และตรวจสอบตนเอง ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ค่อย ๆ ก่อตัวและขยายตัวลุกลามขึ้นอย่างช้า ๆ เมื่อทีมงานเริ่มรู้ตัวว่ามีปัญหา ก็อาจจะสายเกินไป

9) ขาดการกระจายข่าวสู่ระดับล่าง (Lack of Spreading News to Lower Level) นอกจากการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแล้ว การสื่อสารภายในทีมและกับสิ่งแวดล้อม จะมีความสำคัญต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของทีม

การสร้างและพัฒนาทีมงานจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่สามารถควบคุมได้ และผู้นำถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทในการประคับประคองและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของทีมให้มุ่งไปสู่จุดมุ่งหมาย เพราะจะต้องเป็นผู้ประสาน ควบคุม มอบหมายงาน บริหารจัดการและสร้างบรรยากาศของการทำงานให้กับทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตามการทำงานเป็นทีมเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ความไว้วางใจกันและกันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะในทีมประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากหลากหลายหน่วยงาน การสร้างความไว้วางใจในงานให้เกิดขึ้นเพียงแค่สร้างความชัดเจน บนพื้นฐานการให้เกียรติ และสัมพันธ์ภาพอันดี จะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือ และความมั่นใจ แก่ทีมงาน เมื่อสมาชิกทีมเชื่อมั่นในความสามารถของกันและกันมีความสามัคคีแล้ว การประสานงานก็จะง่ายขึ้น

เครือข่าย

เป็นรูปแบบหนึ่งของการ เชื่อมโยง ประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย วิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง ทรัพยากรของตนเองเพื่อปฏิบัติการกิจใดภารกิจหนึ่งร่วมกัน บุคคลกลุ่มหรือองค์กร เหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการหลักของตนอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง

เครือข่ายเป็นกระบวนการทำงานที่มีการเชื่อมโยงประสานงานระหว่างบุคคล องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีฐานที่ตั้งอยู่บนวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเดียวกันและด้วยปรัชญาการอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่สมาชิก โดยเห็นคุณค่าของสมาชิกทุกคนทุกหน่วยเสมอกัน สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาคีสมาชิกในแนวราบที่อาศัยความเข้าใจและความจริงใจเป็นกลไกให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่าย

ในการสร้างทีมงาน การพัฒนาองค์กร จนกระทั่งเป็นเครือข่าวนั้น ถือเป็นการจัดการและบริหารชุมชนโดยมีรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีระเบียบกติการ่วมกัน และความสัมพันธ์ของคนทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง ดังนั้น จึงต้องศึกษา ที่ไปที่มาของการจัดตั้งองค์กร วัตถุประสงค์และเป้าหมาย รวมทั้งการเชื่อมประสานเครือข่าย และกลไกการจัดการเครือข่าย

6. การติดตามและการประเมินผล

การติดตามงาน (Monitoring) หรือที่เรียกทั่วไปว่า การติดตามงาน และการประเมินผล (Evaluation) เป็นกิจกรรมที่ควบคู่กันไป และมักเข้าใจว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แท้จริงแล้วมีความหมายต่างกัน แต่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นหลักการนำไปสู่การพัฒนา และการจัดทำโครงการให้บรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2546)

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ และยุทธพร อิศรชัย (2555) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการประเมิน คือ ประเมินผลงานในภาพรวม ตามบทบาทและหน้าที่ เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงาน และเพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา

การติดตามและประเมินผลจึงเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กัน โดยการติดตามจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานของโครงการ สำหรับกำกับ แก้ไข และป้องกันปัญหาอุปสรรคระหว่างการดำเนินงาน ในขณะที่การประเมินผล เป็นการตัดสินคุณค่าของปัจจัยนำเข้า การดำเนินงานและผลของโครงการ สำหรับปรับปรุงการดำเนินการ สรุปลงสำเร็จ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการติดตามโครงการ จึงใช้เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการประเมินโครงการ โครงการที่มีการติดตามอย่างสม่ำเสมอจะทำให้การประเมินโครงการนั้น ๆ ทำได้ง่ายขึ้น และมีโอกาสประสบความสำเร็จสูงกว่าโครงการที่ไม่มีการติดตาม และข้อมูลที่ได้จากการประเมินผล ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถปรับปรุงระบบการวางแผน และบริหารแผน ด้วยการให้ข้อมูลที่ต่อเนื่อง ทำให้สามารถปรับสภาพการปฏิบัติให้เข้ากับสถานการณ์ และสามารถควบคุมแผนและโครงการกระบวนการให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนด และเกิดการใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่า การประเมินจึงมีความสำคัญต่อการตัดสินใจของผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ จะเห็นได้ว่าการติดตามและการประเมินผล เป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เพราะข้อมูลจากการติดตามจะเป็นประโยชน์ต่อการประเมินผล ต้องทำควบคู่กันไป จึงมักจะเรียกรวมกันว่า “การติดตามประเมินผล”

การประเมินผล หรือการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Performance evaluation) กลุ่มงานติดตามและประเมินผล สำนักนโยบายและแผน (2550) รายงานว่า เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากการติดตามผลการปฏิบัติงาน เพื่อประเมินความก้าวหน้าของโครงการ หรือแผนงานว่า มีการใช้ทรัพยากร ปัจจัยต่าง ๆ อย่างไร มีการดำเนินงานเป็นไปตามแผน ตามขั้นตอน ตามกฎเกณฑ์ และตามเวลาที่กำหนดหรือไม่ ตลอดจนมีผลงานเป็นไปตามแผน วัตถุประสงค์ และเป้าหมายหรือไม่ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ประสิทธิภาพ (Efficiency) เพื่อให้ทราบว่า การดำเนินงานนั้นได้ผลคุ้มค่ากับต้นทุนหรือไม่ และมีแนวทางอื่นที่ดีกว่าที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด เป็นการพิจารณาถึงความสามารถในการผลิต ผลงานที่ใช้ปัจจัยหรือต้นทุนการดำเนินงาน (Input) โดยเทียบกับผลผลิตหรือผลลัพธ์ (output) ของโครงการ แผนงาน

2) ประสิทธิภาพ (Effectiveness) เพื่อให้ทราบว่า การดำเนินงานได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด มีเหตุผลอะไรที่ทำให้การปฏิบัติงานนั้นประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลว

3) ผลกระทบ (Impact) เพื่อให้ทราบว่าผลผลิต หรือผลลัพธ์จากการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้นั้นมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยส่วนรวมและกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ อย่างไร

ในทางปฏิบัติ บางขั้นตอนของการประเมินผลจะประกอบด้วยการติดตามผลด้วย ซึ่งได้แบ่งการติดตามประเมินผล โดยจำแนกตามระยะเวลาเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การประเมินผลก่อนการปฏิบัติงานหรือก่อนเริ่มโครงการ (Ex-ante evaluation) เป็นการประเมินถึงสถานการณ์และสำรวจข้อเท็จจริง สมมติฐานความเป็นไปได้ในขั้นตอนการจัดเตรียมแผนงาน โครงการ เช่น การสำรวจความต้องการของประชาชน การตรวจสอบศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย การประเมินต้นทุน ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการ (Cost-benefit analysis) ซึ่งเป็นเงื่อนไขและส่วนประกอบในการประเมินผลก่อนปฏิบัติงานหรือก่อนเริ่มโครงการ

2. การประเมินผลระหว่างดำเนินงาน (On-going evaluation) เป็นการติดตามและประเมินถึงความก้าวหน้าของโครงการในระยะเวลาที่กำลังดำเนินงาน เพื่อเป็นการศึกษาว่ามีปัญหา อุปสรรคใดบ้างในการดำเนินงาน ทั้งจากปัจจัยภายนอกและภายในที่จะส่งผลกระทบต่อการทำงานตามโครงการ และจะต้องแก้ไขอย่างไร ซึ่งถือเป็นขั้นตอนการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงโครงการ (Formative evaluation)

3. การประเมินผลหลังการดำเนินงาน (Ex-post evaluation) เป็นการประเมินผลเพื่อรวมสรุป (Summative Evaluation) ว่าเมื่อได้ดำเนินโครงการจนสิ้นสุดแล้วได้รับความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด มีผลผลิต (Outputs) ผลลัพธ์ (Outcomes) ที่เกิดขึ้นภายหลังจากจบโครงการอย่างไร เป็นการวิเคราะห์ถึงประสิทธิผล ประสิทธิภาพ ตลอดจนผลกระทบหรือผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นทั้งในทางบวกและทางลบ

ในการศึกษาการติดตามและประเมินผลนั้น เพื่อต้องการรู้ว่า ในการดำเนินงานแผนสุขภาวะชุมชนนั้น ซึ่งมีหลายยุทธศาสตร์ และโครงการต่าง ๆ มากมาย จะมีกระบวนการติดตามอย่างไร รวมทั้งกระบวนการในการประเมินผลความสำเร็จ

7. การถอดบทเรียน

วีระ นิจไตรรัตน์ (2549) การถอดบทเรียน การถอดองค์ความรู้ เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรู้ มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือการสืบค้น กระบวนการวิธีการของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ไม่เน้นระเบียบวิธีเหมือนงานวิจัย แต่จะเน้นพูดคุยสัมภาษณ์ เล่าเรื่อง สังเคราะห์และจับประเด็นให้ได้กระบวนการทำงานในเชิงบทเรียนและกระบวนการที่ดำเนินงานผ่านมาจริง ผลลัพธ์จะเป็นเอกสารที่สื่อออกมาอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สามารถนำไปใช้ได้ง่าย

วิจารณ์ พานิช (2548) การจัดการความรู้ คือ การนำเอาทุนปัญญามาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้แก่องค์กร ในขณะที่เดียวกันการจัดการความรู้จะช่วยเพิ่มทุนปัญญาขององค์กรเพิ่มขึ้นไปอีก ทำให้องค์กรมีความเข้มแข็ง สามารถฟันฝ่าความไม่แน่นอน หรืออุปสรรคที่ต้องเผชิญในอนาคตได้

วีระ นิจไตรรัตน์ (2549) ความสำคัญขององค์ความรู้ชุมชน องค์ความรู้ชุมชนเป็นมรดกของชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น เป็นต้นทุนในการพัฒนาแก้ปัญหาชุมชนท้องถิ่น ประโยชน์และองค์ความรู้ชุมชนสามารถสร้างอาชีพ ลดต้นทุนการผลิต ถ่ายทอด

ให้คนรุ่นใหม่ สร้างการมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดการรวมตัว การแลกเปลี่ยนทำกิจกรรมร่วมกันอันจะนำไปสู่ การสร้างความเข้มแข็งพึ่งตนเองให้ชุมชน

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549) การแสวงหาการศึกษาทางเลือกในภาคประชาชนเพื่อขยาย นิยามของ “ความรู้ ผู้รู้” จากการผูกขาดของรัฐ เพื่อขยายนิยามให้บูรณาการสู่วิถีชีวิตจริงมากขึ้น และ การสร้างสื่อภาคประชาชนเพื่อลดอิทธิพลของกระบวนการเรียนรู้ในวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งอาศัย สื่อมวลชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สังคมมาอย่างยาวนาน

เป้าหมาย คือ การได้ความรู้ ความเข้าใจ ที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุงการทำงาน หรือการ สื่อสารกับคนอื่น ๆ ที่สนใจ และทำให้สามารถทำงานได้ดีขึ้น การถอดบทเรียน ควรเป็นกระบวนการที่ ผู้เกี่ยวข้อง ได้ช่วยกันดึงเอาความรู้ ประสบการณ์ ที่แต่ละคนมี มากองรวมกัน ช่วยกันวิเคราะห์ แยกแยะ และจับมารวมเป็นชุดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน

ยุทธฉัตร สีดาหล้า (2550) เทคนิคการถอดบทเรียนในปัจจุบัน มีอยู่มากมายในชื่อต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้เทคนิคต่าง ๆ นั้นมักจะมาพร้อมกับ “ช่วงเวลาที่เหมาะสม” ในการดำเนินการ และ “วัตถุประสงค์” การถอดบทเรียน ว่าต้องการรู้ หรือเข้าใจในเรื่องอะไรซับซ้อนแค่ไหน ซึ่งเทคนิคที่ นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มี 4 เทคนิคคือ 1) การทบทวนระหว่างปฏิบัติ (After Action Review technique: AAR) 2) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique) 3) เทคนิค การประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM) 4) เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping: OM)

ซึ่งกระบวนการถอดบทเรียน แบ่งขั้นตอนของกระบวนการดำเนินการได้เป็น 6 กระบวนการ ดังนี้

7.1 เตรียมความพร้อม มี 3 ส่วนที่ต้องดำเนินการ ก็คือ 1) เตรียมกระบวนการ (ออกแบบ) เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ 2) เตรียมบรรยากาศ ให้สงบ และผ่อนคลาย ไม่มีสิ่งรบกวน การคิด 3) เตรียม ตัวผู้เข้าร่วม ให้พร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่มีเรื่องกังวล อาจใช้การนั่งสมาธิ หรือการพูดคุยกันในเรื่อง ต่าง ๆ ก่อนเริ่มดำเนินกิจกรรม

7.2 เตรียมความเข้าใจ คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมาย กระบวนการ บทบาทของผู้เข้าร่วม ก่อนที่จะเริ่มกระบวนการถอดบทเรียน ในขั้นถัดไป

7.3 เตรียมความทรงจำ เพื่อให้เห็นและเข้าใจที่มีที่ไปของการทำงานร่วมกันและตรงกันทั้ง แแรงจูงใจที่มาทำโครงการ มาร่วมงาน เป้าหมายที่ต้องการ กิจกรรมที่ทำ ผลที่เกิดขึ้น และจะเป็นข้อมูล พื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล และสังเคราะห์บทเรียนในขั้นต่อ ๆ ไปโดยเฉพาะการถอดบทเรียนทั้ง โครงการ หรือหลังดำเนินงานโครงการเสร็จสิ้น จะมีเรื่องราวต่าง ๆ ค่อนข้างมาก ขั้นตอนนี้ยังมีความ จำเป็นมากซึ่งอาจใช้เครื่องมือที่เรียกว่า เส้นแบ่งเวลา เป็นเครื่องมือช่วยทบทวนความทรงจำได้หากงาน โครงการ มีความซับซ้อนมาก ก็อาจจะจัดขึ้นก่อนหน้าจะมีการถอดบทเรียนจริง เพื่อเตรียมตัวผู้เข้าร่วม ก่อนก็ได้

7.4 วิเคราะห์ความสำเร็จ เป็นการวิเคราะห์ผลงานที่เกิดขึ้นจริง และเปรียบเทียบกับผล ที่คาดหวังตามวัตถุประสงค์ หรือตามตัวชี้วัดที่มีอยู่ เพื่อแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ได้มานั้น มีอะไรเกิดขึ้น มากกว่า น้อยกว่า หรือเท่ากับที่คาดหวังไว้หรือไม่ ซึ่งต้องการข้อมูลที่เป็น “สภาพการณ์ที่ปรากฏขึ้นจริง” ไม่ใช่ความคิด หรือความรู้สึก

7.5 วิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นขั้นของการวิเคราะห์ว่า ผลงานที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ว่าจะได้มากกว่า น้อยกว่า หรือเท่ากับที่คาดหวังไว้ เกิดขึ้นได้อย่างไร มีอะไรที่หนุนเสริม หรือขัดขวางในขั้นนี้ ควรวิเคราะห์ให้เห็นทั้งปัจจัยภายในและภายนอกโครงการ หรือองค์กร ทั้งที่เกี่ยวกับการวางแผน กระบวนการทำงาน กิจกรรมและเป้าหมาย ตลอดจนบริบทของพื้นที่ หรือสังคม

7.6 สังเคราะห์บทเรียนและข้อเสนอแนะ หลังจากรู้เหตุผลแล้วว่า ผลที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะอะไร ก็คุยกันต่อว่า เราได้บทเรียนอะไรบ้างทั้งที่เกี่ยวกับ การวางแผน กระบวนการทำงาน กิจกรรมและเป้าหมาย ตลอดจนบริบทของพื้นที่ หรือสังคมที่ต้องให้ความสำคัญและควรต้องรู้ว่า อะไรบ้างที่ควรทำต่อไป อะไรที่ไม่ควรทำต่อ อะไรที่จำเป็นต้องทำแต่ต้องปรับปรุงวิธีการและจะทำอย่างนั้นได้อย่างไร ใครต้องทำอะไร อย่างไร

โดยลักษณะผู้ดำเนินการกระบวนการถอดบทเรียน

1. ต้องเป็นผู้ช่วยดึง ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ของทุกคนที่เข้าร่วมออกมา ไม่ใช่ผู้ให้คำตอบ
2. ต้องมีความรู้เกี่ยวกับโครงการ กิจกรรม หรืองานที่จะถอดบทเรียน ไม่ว่าจะเป็นคนในหรือนอกก็ตาม

3. ไม่ควรตั้งแค่คำถามหลัก แต่ต้องมีคำถามย่อย ๆ เพื่อนำไปสู่คำตอบ
4. เชื่อมโยงและสรุปประเด็นจากคำถามและคำตอบของทุกคน และระดมการพูดคุยนอกประเด็น

5. สร้างบรรยากาศผ่อนคลาย กระตุ้นให้ทุกคนพูดคุยอย่างสนุกสนานและเท่าเทียม
6. มีทักษะการสื่อสาร ทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน สังเกตการณ์

ในการเป็นชุมชนต้นแบบนั้น การจัดการความรู้ หรือการถอดบทเรียนสำคัญมาก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษา กระบวนการถอดบทเรียนของเครือข่าย องค์กรความรู้ของชุมชน การนำบทเรียนเพื่อไปแก้ไขปัญหา รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ เพื่อการพัฒนาเครือข่าย

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) 6 กระบวนการ คือ การศึกษาชุมชน การมีส่วนร่วม การเสริมสร้างการเรียนรู้ การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย การติดตามและการประเมินผล และกระบวนการถอดบทเรียนของวิจารณ์ พานิช (2548) รวม 7 กระบวนการ และสามผลลัพธ์ คือ ชุมชนสุขภาวะ

การวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล และการสัมภาษณ์กลุ่ม มาเรียบเรียงพรรณนาความ

การศึกษากการวิจัยเชิงคุณภาพ ทางผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ องค์กรประกอบที่สำคัญของการออกแบบการวิจัย แนวปฏิบัติในการวิเคราะห์ข้อมูล รูปแบบ

ของการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การเขียนรายงาน และจริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดดังนี้

ลักษณะเด่นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ งานวิจัยที่สามารถรวบรวมข้อมูลให้ได้ภาพรวมทั้งหมด (Holistic) การศึกษาปรากฏการณ์ หรือสภาพของปัญหาจะต้องเป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ หรือสภาพของปัญหาในบริบท หรือสภาพแวดล้อมที่ปรากฏการณ์ หรือปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับอยู่ (Contextual) การเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาภาพรวมและบริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ (อมรา พงศาพิชญ์, 2544) ทั้งนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพต้องกำหนดปัญหาในการวิจัยให้ชัดเจนและรัดกุม ต้องอธิบายได้ว่า ศึกษาเรื่องอะไร อย่างไร เพราะเหตุใด ปัญหาในการวิจัยเชิงคุณภาพ 2 ประการ คือ ประการแรกเป็นปัญหาในการวิจัยที่มีลักษณะเพื่อต้องการทราบว่า ปรากฏการณ์ที่สนใจมีอยู่อย่างไร อีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาที่ต้องการคำอธิบาย เจาะจงเพื่ออธิบายสาเหตุของที่มา ปัจจัยต่าง ๆ หรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องในเชิงเหตุผลและปัญหานั้น ๆ (ชยันต์ วรรณะภูติ, 2544) การศึกษากระบวนการ เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ต้องใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อจะช่วยให้สามารถค้นพบคำตอบเกี่ยวกับสาเหตุและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในลักษณะที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ขั้นตอนของการเกี่ยวข้อง ช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องจนเกิดเป็นกระบวนการศึกษา (อมรา พงศาพิชญ์, 2544) ในกระบวนการวิจัยซึ่งจะทำให้ เห็นปฏิกริยาหรือการตอบสนองต่อปัจจัยที่ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นงานวิจัยระดับจุลภาค มีขอบเขตและพื้นที่ไม่กว้าง จึงทำให้สามารถเจาะเข้าไปค้นคว้าและวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่นั้น ๆ (อคิน รพีพัฒน์, 2544)

1. ความหมาย

สุภางค์ จันทวานิช (2544) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพไว้ว่า คือการแสวงหาความรู้ โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิดค่านิยม หรืออุดมการณ์ของบุคคล ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูลและเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

ชาย โปธิสิตา (2549) กล่าวว่า เป็นการศึกษาภายใต้สถานการณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติ เปิดกว้างด้วยแนวการวิเคราะห์แบบอุปนัยให้ความสำคัญแก่การทำความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวมภายในบริบทของสิ่งที่ศึกษา โดยนักวิจัยมีการติดต่อแบบมีส่วนร่วมโดยตรงกับประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อมุ่งหาความเข้าใจพลวัตของปรากฏการณ์ มีการออกแบบการวิจัยที่ยืดหยุ่นได้

ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนกิจ (2550) กล่าวว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) หมายถึง การวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจตีความ และให้ความหมายแก่ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อเจตคติ พฤติกรรมและวัฒนธรรมของมนุษย์ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต นักวิจัยอาจแฝงตัวเองเข้าไปคลุกคลีอยู่กับประชากร ในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลไม่เน้นการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นตัวเลข แต่ให้ความสำคัญกับการตีความและสังเคราะห์ข้อค้นพบ บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงแล้วนำเสนอข้อค้นพบ ในรูปแบบการบรรยาย หรืออาจสร้างออกมาเป็นทฤษฎี ที่ใช้อธิบายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ หรือปรากฏการณ์ทางสังคมได้ หรือช่วยสร้างสมมติฐานเพื่อใช้ประโยชน์ในการวิจัยต่อไป

สรุปได้ว่า วิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาสถานการณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติ สนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคล เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ กับสภาพแวดล้อม มีการออกแบบการวิจัยที่ยืดหยุ่นได้ ไม่เน้นการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นตัวเลขแต่ให้ความสำคัญกับการตีความ และสังเคราะห์ข้อค้นพบบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง แล้วนำเสนอข้อค้นพบในรูปแบบการบรรยายหรืออาจสร้างออกมาเป็นทฤษฎี ที่ใช้อธิบายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์หรือปรากฏการณ์ทางสังคมได้

2. องค์ประกอบที่สำคัญของการออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (ชาย โปธิสิตา, 2549)

2.1 คำถามในการวิจัย (Research Questions) หมายถึง สิ่งที่นักวิจัยต้องการรู้ หรือต้องการคำตอบ อันเป็นที่มาของการวิจัยเรื่องนั้น คำถามวิจัยเสมือนเป็นหัวใจของการออกแบบ ทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงองค์ประกอบอื่น

2.2 จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Purpose) หมายถึง เป้าหมายที่นักวิจัยต้องการจะบรรลุถึง ในการวิจัยเรื่องนั้นสิ่งที่ต้องการจะทำในกระบวนการวิจัย อันจะช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการนั้นได้

3. แนวทางปฏิบัติในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้ (พิชญ์สินี ชมพุกำ และพิมพ์ทอง สังสุทธิพงศ์, 2552)

3.1 อย่าปล่อยข้อมูลทิ้งไว้โดยมิได้วิเคราะห์ก่อนคร่าว ๆ เป็นอันขาด

3.2 จัดทำดัชนีข้อมูลที่เก็บได้อย่าปล่อยให้ข้อมูลกองไว้โดยไม่จัดระบบ

3.3 สร้าง “แก่นเรื่อง” (Theme) และหัวข้อเรื่อง “(Categories) ไปเรื่อยพร้อมกับการตรวจสอบบ่อย ๆ การมีหัวข้อเรื่องย่อยมาก ๆ ดีกว่ามีน้อยเพราะเราจะรวมกันนั้นง่ายกว่า

3.4 ทำ “ดรรชนี” (Index) และ “รหัส” (Code) ข้อมูลให้ละเอียดครอบคลุมทุกแง่มุมให้มากที่สุด อย่าย่อข้อมูลหรือสรุปไว้เพียง 2-3 แก่นของเรื่อง เพราะจะทำให้ผลการวิเคราะห์ขาดความสมบูรณ์และลุ่มลึก

3.5 จัดแยกข้อมูลที่ประมวลเป็นหมวดหมู่

3.6 เวลาวิเคราะห์ข้อมูลอย่าทำงานแบบเครื่องจักรต้องหยุดและดู “คิด” บ้างเป็นครั้งคราวสะท้อนความรู้สึกนึกคิดว่าเรากำลังจะวิเคราะห์ไปทางไหนและไปอย่างไร

3.7 ทุกครั้งที่ตัดสินใจวิเคราะห์ “อย่างไร” ให้จดลงบันทึกไว้ในข้อมูลหมวด “วิธีการ”

3.8 จงสนุกกับการวิเคราะห์เพราะเป็นเรื่องการใช้สติปัญญาเป็นงานสร้างสรรค์

3.9 อ่านงานของนักวิจัยคนอื่น ๆ เพื่อให้เห็นตัวอย่างหรือใช้ความคิดรูปแบบการเปรียบเทียบ คล้ายคลึง ตรงกันข้าม อุปมาอุปไมย ฯลฯ

4. รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

4.1 การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Study)

ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ (2550) กล่าวว่า Ethnography เป็นแนวทางหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคมเจตคติความเชื่อความรู้สึกวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นักวิจัยต้องแฝงตัวเองเข้าไปคลุกคลีอยู่กับประชากรในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ต้องการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการแสดงออกของความรู้สึกและพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชากรจนได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไป

วิเคราะห์แปลผลสรุปผลหรือสร้างเป็นทฤษฎีเพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของประชากรได้ ชาย โพธิ์สีตา (2549) กล่าวว่า เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งการพรรณนาและตีความพฤติกรรมของกลุ่มคนรวมถึงระบบทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมในการศึกษานั้นนักวิจัยมุ่งทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมวัฒนธรรมชนบประเพณีและวิถีชีวิตของกลุ่มคน

4.2 การวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Study)

ชาย โพธิ์สีตา (2549) กล่าวว่า การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพรูปแบบหนึ่ง ที่อาศัยแนวความคิดและโลกทัศน์จากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา เป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์และประสบการณ์ของมนุษย์ปรากฏการณ์วิทยา เป็นปรัชญาหรือทัศนะต่อภาวะการณ์มีอยู่ดำรงอยู่ของมนุษย์ ไม่ใช่วิธีการวิจัย แต่ถูกนักวิจัยนำมาใช้เสมือนว่าเป็นวิธีการเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ชีวิต ที่บุคคลได้ประสบมา (lived experience) มุ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ เน้นการพรรณนาสิ่งที่เกิดขึ้นตามปรากฏการณ์ สะท้อนความรู้สึก ความคิด และประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาประสบการณ์ชนิดเดียวกันย่อมมีแก่นแท้เหมือนกัน แก่นแท้เหล่านี้ก็คือความหมายที่คนเข้าใจร่วมกันหรือเข้าใจตรงกัน ในการวิเคราะห์นักวิจัยจะเปรียบเทียบประสบการณ์ของคนหลาย ๆ คนเพื่อหาลักษณะร่วมกันของประสบการณ์

4.3 วิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach)

เกียรติสุดา ศรีสุข (2552) ให้ความหมายของการศึกษารายกรณี (Case Studies) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษา ถึงรายละเอียดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ของบุคคล กลุ่มคน หน่วยทางสังคม หรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง เป็นราย ๆ ไป เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างลึกซึ้ง เกี่ยวกับภูมิหลังสถานภาพ และปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ วิธีการวิจัยที่เน้นการศึกษารายกรณี ที่เฉพาะเจาะจง มีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในตัวเอง

รูปแบบของการวิจัยแบบการศึกษาเฉพาะกรณี อาจทำได้ 3 รูปแบบ คือ

1) การศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive) มุ่งแสดงรายละเอียด พร้อมทั้งบริบทอย่างสมบูรณ์ของปรากฏการณ์ที่เลือกมาศึกษา นักวิจัยนำเสนอเนื้อหาด้วยเทคนิคการบรรยายสิ่งสำคัญของแบบนี้อยู่ที่การให้รายละเอียดพร้อมด้วยบริบทของกรณีศึกษาไม่เน้นการวิเคราะห์

2) ศึกษาแบบมุ่งการค้นหา (Exploratory) เป็นกรณีศึกษาที่รู้จักและใช้อย่างแพร่หลาย มีลักษณะเป็นการวิจัยนำร่อง เพื่อหานิยามสำหรับมโนทัศน์ ที่ยังไม่ชัดเจนเพื่อสร้างสมมติฐานสำหรับการวิจัยแบบสำรวจ ที่จะตามมาภายหลัง นอกจากนี้นักวิจัยอาจทำกรณีศึกษา เพื่อค้นหาประเด็นปัญหาที่แท้จริงของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือค้นหาประเด็นอะไรที่ควรได้รับการศึกษาให้ลึกลงไป

3) ศึกษาแบบมุ่งหาคำอธิบาย (Explanatory) กรณีศึกษาแบบนี้ปรากฏการณ์หรือสิ่งที่เลือกมาศึกษาอาจเป็นที่รู้จักคุ้นเคยบ้างแล้ว มุ่งศึกษาเพื่อหาคำอธิบายที่ยังไม่เคยมีมาก่อน หรือมีคำอธิบายอยู่บ้างแล้ว แต่ยังไม่เป็นที่พอใจ กรณีศึกษาเชิงคุณภาพแบบนี้มีประโยชน์มากสำหรับการค้นหา คำอธิบายแก่การศึกษาเชิงปริมาณที่ ข้อมูลเชิงปริมาณไม่สามารถให้คำอธิบายที่น่าพอใจได้

รูปแบบการทำกรณีศึกษาทั้งสามนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นอิสระจากกันเสมอไปกรณีศึกษาเรื่องหนึ่งอาจใช้ทั้งรูปแบบเชิงพรรณนา และเชิงวิเคราะห์เพื่อหาคำอธิบาย

4.4 การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Study) คือ ทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นทฤษฎีที่มีคุณลักษณะเฉพาะ ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากข้อมูลที่เป็นไปตามปรากฏการณ์จริงมากที่สุด โดยทฤษฎีนี้ถูกค้นพบ พัฒนา และได้รับการตรวจสอบ (Verify) จากการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กับปรากฏการณ์นั้น ๆ อย่างเป็นระบบ พัฒนาขึ้นมาจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ จำเป็นต้องเข้าใจถึงกระบวนการที่บุคคลได้สร้างความหมาย ให้กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเพราะความคิดและการกระทำของมนุษย์มีพื้นฐานที่สำคัญอยู่ที่ความหมายที่ตนมีต่อสิ่งต่าง ๆ

โดยในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย เลือกการศึกษาเฉพาะกรณี มุ่งศึกษารายละเอียดเรื่องราวของกลุ่มคนเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับภูมิหลัง สถานภาพและปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีการกำหนดได้ชัดเจน และอาศัยแนวความคิดปรากฏการณ์วิทยาเป็นเครื่องมือในการศึกษาประสบการณ์ชีวิตที่บุคคลได้ประสบมา (Lived Experience) โดยเน้นการพรรณนาในสิ่งที่เกิดขึ้นตามปรากฏการณ์ สะท้อนความรู้สึก ความคิด ซึ่งประสบการณ์ชนิดเดียวกันย่อมมีแก่นแท้อันเดียวกัน เปรียบเทียบประสบการณ์ของคนหลาย ๆ คนเพื่อหาลักษณะร่วมกันของประสบการณ์

5. วิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้การเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม จากการศึกษาการรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยชุมชน มีสาระสำคัญ ดังนี้

การเริ่มทำงานวิจัยในชุมชน และการเก็บรวบรวมข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช, 2544) ขั้นตอนเหล่านี้ อาจจำแนกได้ดังนี้

1) การเข้าสนาม

การเข้าสนาม หรือการลงพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยต้องรู้จักเลือกหมู่บ้านที่เข้าไปทำงานว่าสามารถตอบโจทย์ปัญหาของการวิจัยได้หรือไม่ ผู้วิจัยต้องเตรียมอุปกรณ์สำหรับช่วยเก็บข้อมูล อุปกรณ์ที่ใช้แพร่หลาย คือ เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป กล้องวิดีโอเทปบันทึกเสียงมีประโยชน์สำหรับเก็บข้อมูลที่ไม่ใช้ภาษาพูด เช่น เสียงดนตรี เสียงสวด และใช้สำหรับการสัมภาษณ์บางอย่าง ทั้งนี้โดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนกล้องถ่ายรูปและวิดีโอเทป สำหรับเก็บภาพที่เป็นพิธีกรรม และกระบวนการเหตุการณ์ที่มีลักษณะพิเศษ หรือบุคคลที่สำคัญต่อการวิจัย เช่น ถ่ายรูปประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน

ขั้นตอนต่อไปในการลงพื้นที่ คือการแนะนำตัว ซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะการบอกชื่อเท่านั้น แต่หมายถึงบอกให้ชาวบ้านรู้ว่าผู้วิจัยเป็นใคร มาทำอะไรในหมู่บ้าน รวมถึงอธิบายด้วยว่าทำไมถึงเลือกพื้นที่นี้ จะเอาผลงานไปทำอะไร และชาวบ้านได้อะไรจากการวิจัยในครั้งนี้

2) การสังเกตและจดบันทึก

การสังเกตเป็นการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเอาใจใส่ และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธีเพื่อการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ เน้นการสังเกตที่ตัวบุคคล และปฏิสัมพันธ์ของคนที่แสดงออกในพฤติกรรมสังคม มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไร โดยมีการสังเกต 2 ชนิด คือ การสังเกตโดยตรง (Direct Observation) หรือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

2.1) ฉากและบุคคล (Setting) การสังเกตฉาก หรือสภาพแวดล้อม หรือตัวบุคคลเป็นการสังเกตที่ง่ายที่สุด เพราะข้อมูลมีลักษณะเชิงประจักษ์ เห็นได้ทันทีที่เริ่มสังเกต ฉากหมายถึงลักษณะทางกายภาพ และทางสังคม ของเหตุการณ์ที่นักวิจัยเข้าไป ประกอบด้วย สถานที่ บุคคลที่อยู่ในสถานที่ จะช่วยให้ นักวิจัยกำหนดข้อมูลทางสังคมของเจ้าของพฤติกรรมได้ง่ายขึ้น การสังเกตฉาก คือ การตอบคำถามใคร ที่ไหน นั่นเอง

2.2) พฤติกรรม (Acts) คือ การกระทำที่ผู้สังเกตเห็นในเหตุการณ์ที่เฝ้าดูอยู่ในเหตุการณ์ที่มีคนหลายคน พฤติกรรมที่จะต้องสังเกตก็มีหลากหลายตามไปด้วย นักวิจัยเชิงคุณภาพ สังเกตพฤติกรรมสังคม ไม่ใช่พฤติกรรมส่วนบุคคล

2.3) แบบแผนพฤติกรรม (Activities) เป็นการนำเอาพฤติกรรมที่เฝ้าดูมาเรียงลำดับด้วยเหตุผล เพื่อให้เป็นเรื่องราวที่สืบเนื่องเกี่ยวพันกัน การรับรู้แบบแผน หรือธรรมเนียมของพฤติกรรมเป็นสิ่งจำเป็นมาก ช่วยให้ผู้วิจัยกำหนดความสำคัญของพฤติกรรมที่สังเกตอยู่ได้ แบบแผนของพฤติกรรม หรือธรรมเนียมในแต่ละชุมชนมีทั้งที่เป็นแบบแผนร่วม รู้กันทั่วไป และที่มีลักษณะเฉพาะตน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับบรรทัดฐานทางสังคมที่รู้กันทั่วไป

2.4) ความสัมพันธ์ (Relationship) ผู้วิจัยต้องสังเกตว่า การกระทำที่เฝ้าดูนั้นกระทำโดยใครกับใคร คู่กระทำมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร การกระทำนั้นเป็นไปตามบทบาทของสถานะภาพใดหรือไม่ ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคู่พฤติกรรมช่วยให้รู้สถานะภาพและบทบาทของทั้งสองฝ่าย ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมได้ดีขึ้น นำไปสู่ความเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน อาจมีความเกี่ยวข้องทั้งทางบวก หรือความขัดแย้งก็ได้

2.5) การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มีผู้กระทำ ได้แก่ใครบ้าง เป็นการมองขยายจากคู่สัมพันธ์ ไปยังสภาพวงกว้างของเหตุการณ์ นอกจากพิจารณาว่ามีใครบ้างอยู่ในเหตุการณ์ นักวิจัยต้องพิจารณาว่า มีใครบ้างที่ไม่อยู่ในเหตุการณ์ด้วย ทั้งหมดเพื่อให้ผู้วิจัยเห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ความเข้าใจ เกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมจะชัดเจนกว่าเดิม

2.6) ความหมาย (Meaning) ข้อมูลเรื่องความหมายเป็นข้อมูลที่ไต่ถามที่สุด ไม่อาจได้ครบถ้วนทันที จากการสังเกต ความหมาย หมายถึง การให้ความสำคัญหรือการรับรู้เหตุการณ์ หนึ่ง ๆ ของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ จำเป็นต้องแสวงหาว่า ให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระอย่างไร

ซึ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องทำควบคู่กับการซักถามหรือการสัมภาษณ์ และการตอบข้อมูลตามกรอบดังกล่าวนี้ เท่ากับการวิเคราะห์ข้อมูลระดับหนึ่งแล้ว กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกัน และหล่อมกันอยู่โดยตัดตอนวิธีการให้แยกจากกันเป็นช่วง ๆ ไม่ได้ แต่ต้องกระทำไปพร้อม ๆ กัน

การจดบันทึกการสังเกตอย่างเข้มข้น ต้องมีการจดบันทึกควบคู่ไปด้วย เพื่อป้องกันการลืม การจดบันทึกทำได้สองขั้นตอน ขั้นแรก คือ การจดบันทึกย่อขณะที่กำลังสังเกต หรือทันทีหลังการสังเกต ทั้งนี้แล้วแต่เงื่อนไขในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยต้องจดข้อมูลสำคัญเพื่อกันลืม การให้กรอบการสังเกต หรือชุดคำถาม ใคร ทำอะไร ที่ไหน กับใคร เมื่อไหร่ อย่างไร จะช่วยให้จำได้เป็นระบบดีขึ้น เพราะข้อมูลจะรับกัน เป็นเหตุเป็นผลกัน ขั้นตอนที่สอง เมื่อมีเวลาหลังการสังเกต ควรนำบันทึกย่อที่เขียนไว้มาเรียบเรียงเป็นบันทึกที่มีข้อความขยายมากขึ้น ซึ่งไม่ควรเกิน 24 ชั่วโมงหลังการสังเกตเพื่อไม่ให้ข้อมูลเลอะเลือน และนักวิจัยไม่ควรสังเกตหลายเหตุการณ์ในวันเดียวกัน เพราะจะทำให้ข้อมูลสับสนปนเปกัน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อตอบคำถามดังกล่าวให้ครบถ้วน การบันทึกนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนการเก็บข้อมูลขั้นต่อไป เพราะรู้ว่าตนยังขาดข้อมูลอะไรบ้าง เกิดการสร้างสมมุติฐานชั่วคราวจากผลการวิเคราะห์

ในการวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีการเก็บข้อมูลหลายแบบให้เลือกตามความเหมาะสมของข้อมูลที่ต้องการและตามลักษณะของประชากรเป้าหมาย

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการรวบรวมขั้นแรก เมื่อเริ่มทำการวิจัย โดยนักวิจัย จะต้องศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียด เพื่อนำมาประกอบการวิจัยวิธีนี้ครอบคลุมเนื้อหากว้างกว่าชุมชน ในการศึกษาวิจัยจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย วิธีเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมอาจไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุด จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากวิธีอื่นด้วย (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

2) การสังเกต (Observation) การสังเกตในวิจัยเชิงคุณภาพมี 2 แบบ คือ

2.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นเทคนิคการวิจัยเชิงมานุษยวิทยา คือ การสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ศึกษามีการกระทำกิจกรรมด้วยกันจนกระทั่งเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความหมายที่คนเหล่านั้น ซึ่งนักวิจัยเข้าไปอยู่ในชุมชน สังเกตพฤติกรรมของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน นักวิจัยพยายามทำตัวเป็นสมาชิกหนึ่งของชุมชน เน้นให้นักวิจัยมีส่วนร่วมกับชุมชน เป็นวิธีวิจัยแบบ มีส่วนร่วมที่ใช้การสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

2.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) หรือการสังเกตโดยตรง (Direct Observation) คือ การสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปใช้ชีวิตหรือร่วมกิจกรรมกับกลุ่มคนที่ศึกษา เป็นการเฝ้าดูโดยผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องหรือร่วมกระทำในเหตุการณ์ที่ตนดูอยู่ (สุรางค์ จันทวานิช, 2544)

3) การสัมภาษณ์ (Interview) คือ การสนทนาซักถามอย่างมีจุดหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการ ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะช่วยอธิบายสิ่งที่นักวิจัยพบหรือสังเกตได้ แต่ยังไม่เข้าใจให้แจ่มชัดขึ้น ผู้วิจัยมีหน้าที่ในการควบคุมทิศทางการสัมภาษณ์ จำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างของคำถามถึงแม้สามารถสลับลำดับของข้อคำถามได้ แต่ต้องควบคุมทิศทางและโครงสร้างของเนื้อหาให้เป็นเรื่องของปัญหาการวิจัย (สุรางค์ จันทวานิช, 2544) การสัมภาษณ์เป็นเทคนิคการวิจัยเพื่อตอบสนองข้อเรียกร้อง และข้อบกพร่องงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ในอนาคต (Ethno-graphic Futures Research) เทคนิคนี้ให้ความสำคัญแบบเจาะลึก โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี ภายใต้สมมุติฐานที่ว่า ผู้เข้าใจสภาพสังคมของตนดี จะสามารถมองเห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และคาดการณ์ได้ว่าสภาพสังคมจะเป็นอย่างไร (อมรา พงศาพิชญ์, 2544) การสัมภาษณ์บุคคล เป็นการมุ่งไปหาเครือข่ายทางสังคมของเขา และบทบาทของเขาในฐานะผู้แสดง (Actors) ในสถานการณ์ (Situation) ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในช่วงเวลาต่าง ๆ เขาสัมพันธ์กับใครบ้าง อย่างไร มีความสัมพันธ์ต่อเนืองกับใครบ้างอย่างไร ความสัมพันธ์นั้นมีบทบาทอย่างไรกับสังคม (อคิน รพีพัฒน์, 2544)

สุรางค์ จันทวานิช (2544) กล่าวว่า การสัมภาษณ์มีหลายระบบ อาจใช้การสัมภาษณ์สองสามชนิดควบคู่กันไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ การสัมภาษณ์เป็นการเจาะลึกประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสนใจอาจใช้สัมภาษณ์เป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่มก็ได้มีหลายประเภท อาจแบ่งได้ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้เตรียมคำถาม และข้อกำหนดไว้แน่นอนตายตัว นักวิจัยเชิงคุณภาพ มักจะไม่ใช้วิธีการนี้เป็นหลัก เพราะไม่ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง และครอบคลุมเพียงพอ โดยเฉพาะในแง่ของวัฒนธรรมความหมาย และความรู้สึคนึกคิด การสัมภาษณ์แบบนี้มีลักษณะเกือบเหมือนการใช้แบบสอบถาม ต่างกันที่ใช้วิธีการพูดซักถามแทนการอ่านแล้วตอบ ในการสัมภาษณ์จะมีรายละเอียดที่เตรียมไว้เรียงลำดับที่กำหนดในการสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะใช้กับกลุ่มผู้ตอบที่มีจำนวนมาก เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลจากคำตอบ

2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi- Structured Interview) วิธีการนี้นักวิจัยใช้กันมาก โดยมีการกำหนดแนวคำถามที่ชัดเจน เป็นแนวทางในการดำเนินการ แต่คำถามและลำดับคำถามสามารถยืดหยุ่นได้ และเป็นคำถามปลายเปิด และการสัมภาษณ์ดำเนินไปเสมือนเป็นการสนทนาในชีวิตประจำวัน

3) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสนทนาที่เปิดกว้างให้นักวิจัย เจาะหาข้อมูลที่ต้องการอย่างไม่จำกัด ใช้ได้ดีกับการสัมภาษณ์เชิงเรื่องเล่า มีการจดบันทึกรายการที่ต่อถาม เพื่อให้ได้ประเด็นที่ครอบคลุม แม้จะมีจุดมุ่งหมายว่า ต้องการได้ข้อมูลเรื่องใด ผู้สัมภาษณ์ก็ปล่อยให้บรรยากาศเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่เป็นทางการ

การสัมภาษณ์มักจะใช้ควบคู่ไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมโดยเตรียมคำถามกว้าง ๆ มาล่วงหน้าแบ่งออกเป็น 1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เป็นการซักถามที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมา 2) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) คือ การซักถามบุคคลบางคนในชุมชน ที่ผู้วิจัยเลือกขึ้นมา เพราะเขามีคุณสมบัติพิเศษ ความพิเศษของผู้ให้ข้อมูลหลัก เพราะมีข้อมูลที่ลึกซึ้ง กว้างขวางเป็นพิเศษ ไม่ได้ขึ้นว่าเขาเป็นตัวแทนของชุมชน แต่อยู่ที่ว่า เขาเป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีข้อมูลที่ทันสมัยอยู่เสมอ เป็นคนที่วิเคราะห์จนสามารถตั้งข้อสังเกต คำอธิบายหรือข้อสรุปบางประการขึ้นมาได้ รวมถึงการเงี่ยหูฟัง (Eavesdropping) จากคำสนทนาของผู้อื่น โดยผู้วิจัยไม่ต้องตั้งคำถามเอง ก็เป็นเทคนิคของการวิจัยเชิงคุณภาพอีกอย่างหนึ่ง วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ถามเฉพาะคนในเรื่องที่คนอื่นไม่รู้ ถือเป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นลักษณะเด่น อย่างไรก็ตามผู้ให้ข้อมูลหลักควรมากกว่าหนึ่งคนเพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบข้อมูล (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการจัดกลุ่มสนทนาประมาณ 8 - 12 คน ที่มีคุณลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน เป็นเทคนิคซึ่งประยุกต์มาจากการสัมภาษณ์ ที่นิยมนำมาใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ มักเป็นการสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง หรือเรื่องทั่ว ๆ ไป จุดประสงค์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการอภิปราย ผู้ดำเนินการ (Moderator) จะมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้คนในกลุ่มพูด ในประเด็นที่กำหนด ข้อสำคัญ คือ กลุ่มที่เราเลือกทำ Focus Group Discussions ควรทราบเรื่องนั้นจริง ๆ สถานภาพของสมาชิกในกลุ่มน่าจะใกล้เคียงกัน

5) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เป็นการซักถามบุคคลต่าง ๆ ภายในกลุ่ม ตามประเด็นที่กำหนดไว้ เป็นการอาศัยความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่มให้ร่วมกันตอบ และตรวจสอบซึ่งกันและกัน ไม่ได้มุ่งหาคำตอบที่เป็นข้อสรุป แบบประชุมระดมสมอง

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ เลือกใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาข้อมูลเอกสาร งานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแผนยุทธศาสตร์และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และใช้วิธีการ

สัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง มีการกำหนดแนวคำถามไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ได้ประเด็นที่ครอบคลุมตามกรอบที่วางไว้ โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แต่สามารถปรับเปลี่ยนลำดับของข้อความได้ตามเหตุการณ์ และคำตอบของผู้ให้สัมภาษณ์ และใช้การสัมภาษณ์กลุ่มในประเด็นเดียวกับการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อให้ผู้สัมภาษณ์ร่วมกันในการตอบ และเป็นการตรวจสอบซึ่งกันและกัน

6. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูล คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดทำให้เป็นระบบ และหาความหมายและแยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยอาจใช้เครื่องมือทางทฤษฎีมาช่วยในการอธิบายและวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย และความสำคัญของปรากฏการณ์ก็ได้ การวิเคราะห์ข้อมูลมี 2 ประการ คือ 1) การจำแนกและจัดระบบข้อมูลเพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะและความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ จากทัศนะของผู้ถูกวิจัย (Native's Category) การวิเคราะห์ข้อมูลในความหมายนี้ จึงเป็นการจัดหมวดหมู่ ของข้อมูลหาแบบแผนความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ภายใต้บริบทสังคม วัฒนธรรมที่ศึกษา และทำความเข้าใจเกี่ยวกับบริบท ความหลากหลาย ความแตกต่างของข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา 2) เป็นการหาความสัมพันธ์ของข้อมูล แยกแยะเงื่อนไขเพื่ออธิบายสาเหตุและความสัมพันธ์ รวมถึงการอธิบายการเกิดขึ้นของการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา (ชยันต์ วรรณระภูติ, 2544)

ต้องวิเคราะห์ข้อมูลในขณะที่เก็บข้อมูลภาคสนาม เนื่องจากต้องตรวจสอบว่าถูกต้องหรือไม่ และตรวจสอบว่าข้อมูลสอดคล้องกับกรอบความคิดที่ตั้งไว้หรือไม่ นักวิจัยเชิงคุณภาพต้องมีพื้นฐานความรู้ทางทฤษฎีและทางระเบียบวิธีวิจัยเป็นอย่างดี เพราะคนเดียวต้องทำทุกอย่าง (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

กรอบการวิเคราะห์ชุมชนหรือสังคม คือ การมององค์ประกอบหลัก 3 หมวด 1) โครงสร้างสังคม (Social Structure) หรือส่วนประกอบต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบนั้น อาจเป็นระบบเครือญาติหรือโครงสร้างสังคมรูปแบบอื่น 2) สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ (Ecology) ซึ่งสังคมต้องปรับให้เข้ากันได้ มีการใช้ทรัพยากรจากระบบนิเวศเพื่ออย่างชีพ 3) กลไกหรือวัฒนธรรม (Culture) ซึ่งทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

7. การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้มีความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Reliability) เนื่องจากงานวิจัยเชิงคุณภาพไม่เน้นการใช้แบบสอบถาม ประเด็นจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าคำถามของนักวิจัย และคำตอบจะน่าเชื่อถือหรือไม่ ความน่าเชื่อถือของข้อมูลทำโดยนักวิจัยขณะสัมภาษณ์ โดยดูว่าคำตอบสอดคล้องกับบริบทสังคมนั้น ๆ สอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่มีอยู่ สอดคล้องกับข้อสังเกตของนักวิจัย ให้ความหมายกับข้อมูลจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ และสรุปรวบรวมซึ่งก่อนวิเคราะห์ควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพเรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) หมายถึง การเก็บข้อมูลด้วยหลายวิธี เพื่อให้ปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้นมีความหมาย (อมรา พงศาพิชญ์, 2544) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

7.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบมา

เหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง ซึ่งการตรวจสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่

7.1.1 แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่

7.1.2 แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

7.1.3 แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

7.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) เน้นการตรวจสอบจากผู้วิจัย หรือผู้เก็บข้อมูลต่างคนกันว่าได้ค้นพบที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งถ้าผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลทุกคนพบว่าข้อค้นพบที่ได้มา มีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง

7.3 การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) เน้นการตรวจสอบว่าถ้ามีการใช้ทฤษฎีที่หลากหลายแล้วข้อมูลที่ได้มาเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ ถ้าผู้วิจัยพบว่าไม่ว่าจะนำทฤษฎีใดมาใช้ได้ข้อค้นพบที่เหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง

การตรวจสอบข้อมูล เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะคนทั่วไปมักสงสัยว่าข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยได้ข้อมูลมาจากการเข้าไปคลุกคลีกับชุมชน จึงอาจเกิดความลำเอียง ขาดความเป็นภาวะวิสัย หรือในทางตรงข้ามนักวิจัยอาจเขียนยกเมฆข้อมูลขึ้นมาเอง โดยไม่มีความจริง หรือมีอยู่น้อยมาก การตรวจสอบข้อมูลที่มีมาอย่างรอบคอบ แสดงให้เห็นในรายงานผลการวิจัยว่า ผู้วิจัยใช้วิธีการใดในการตรวจสอบข้อมูล จนแน่ใจในความน่าเชื่อถือของข้อมูล จะช่วยให้ข้อสงสัยดังกล่าวตกไป (สุภางค์ จันทวานิช, 2544)

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ ในการวิจัยครั้งนี้จึงใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ หากมีความต่างก็ต้องมีการหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มา

การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) จัดระบบสิ่งที่ผู้วิจัยได้เห็น ได้ยิน และได้อ่าน เพื่อให้เข้าใจความหมายในสิ่งที่ได้เรียนรู้ โดยจัดประเภท สังเคราะห์ค้นหาแบบแผน และตีความข้อมูลที่รวบรวมมา นักวิจัยใช้วิธีการบรรยาย อธิบาย ตั้งสมมติฐาน สร้างทฤษฎีและเชื่อมโยงสิ่งที่ศึกษาไปยังเรื่องอื่น ๆ

2) การวิเคราะห์ข้อมูล ต้องวิเคราะห์ตลอดทุกขั้นตอนของการวิจัยและต้องวิเคราะห์ย้อนกลับไปกลับมาหลายครั้ง จนกว่าจะได้สิ่งที่ต้องการศึกษาค้นคว้าจนสามารถนำเสนอผลการวิจัยได้มีเทคนิคที่สำคัญดังนี้

2.1) การจำแนกและจัดระบบข้อมูล (Typology and Taxonomy) เป็นการนำข้อมูลที่ได้ออกมาได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ออกให้เป็นระบบ

2.2) การวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์เพื่อหาบทสรุปร่วมกันของเรื่องนั้น

2.3) การเปรียบเทียบเหตุการณ์ (Constant Comparison) เป็นการนำข้อมูลที่ได้ออกมาเทียบเคียงกับเหตุการณ์อื่นเพื่อหาความเหมือน และความแตกต่างที่เกิดขึ้นเช่นเปรียบเทียบหน่วยงานหนึ่งกับอีกหน่วยงานหนึ่งที่ประสบผลสำเร็จทางการบริหาร เป็นต้น

2.4) การวิเคราะห์ส่วนประกอบ (Componential Analysis) เป็นการนำข้อมูล ที่ได้มาทำการวิเคราะห์ออกให้เห็นเป็นส่วน ๆ

2.5) การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Content Analysis) เป็นการนำเอกสารหรือหลักฐานต่าง ๆ มาวิเคราะห์ และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น วิเคราะห์การปกครองสมัย พ.ศ. 2475 จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2.6) การวิเคราะห์สาเหตุและผล (Cause and Effect Analysis) เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ให้เห็นว่าผลมาจากเหตุ คือวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นย้อนกลับมา ให้เห็นว่าเกิดมาจากเหตุปัจจัยใดบ้าง หรือวิเคราะห์เหตุไปหาผล คือวิเคราะห์ให้เห็นว่าเมื่อเหตุนี้เกิดขึ้นได้นำไปสู่ผลที่เกิดขึ้นอะไรบ้าง

2.7) การสร้างจินตนาการเชิงสังคมวิทยา (Sociology Imaginary) เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยเปลี่ยนมุมมองการวิเคราะห์ไปยังมุมมองอื่น ๆ เพื่อดูผลการวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นเช่นใด

8. ความถูกต้องตรงประเด็น (Validity) หมายถึง คุณสมบัติของผลผลิตจากการวิจัย ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของข้อค้นพบ คำอธิบาย ข้อสรุป การตีความ หรือแนวทฤษฎีว่าถูกต้องตรงตามสภาพที่เป็นอยู่ของกลุ่มตัวอย่างที่เราศึกษา ความถูกต้องตรงประเด็นของการวิจัยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

8.1 ความถูกต้องตรงประเด็นภายใน คือ ถูกต้องตามความจริงของปรากฏการณ์หรือประเด็นที่ศึกษา นั่นคือ การวิจัยเสนอภาพของสิ่งนั้นได้อย่างสมบูรณ์ไม่ผิดไปจากความจริงของสิ่งนั้น

8.2 ความถูกต้องตรงประเด็นภายนอก คือ ผลของการศึกษา (ข้อค้นพบ ข้อสรุป ข้อเสนอจากผลการศึกษา ฯลฯ) สามารถนำไปใช้กับที่อื่นได้

9. การเขียนรายงาน

งานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต และการสัมภาษณ์ มีรายละเอียดเพื่อให้ใช้ในการบรรยายมาก งานเขียนรายงานจึงเป็นงานที่ต้องบรรยายสภาพแวดล้อม อธิบายถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม กระบวนการเกิดปรากฏการณ์และความเชื่อมโยงกับทฤษฎีแนวคิด งานวิจัยเชิงคุณภาพจึงไม่สามารถแยกขั้นตอนการเขียนรายงานจากการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์อย่างสิ้นเชิง (อมรา พงศาพิชญ์, 2544)

การเขียนรายงานและการเผยแพร่งานวิจัย เป็นอีกขั้นหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงจรรยาบรรณ ดังได้กล่าวแล้วว่า การปกปิดข้อมูลเป็นความลับ (Confidentiality) และการไม่ใช่ชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูล (Anonymity) เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องทำอย่างเคร่งครัด (สุภางค์ จันทวานิช, 2544)

10. จริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัยเชิงคุณภาพ

หากเราพิจารณาขั้นตอนการวิจัยแต่ละขั้น พบว่ามีประเด็นจรรยาบรรณที่ผู้วิจัยพึงระวังในทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่เลือกหัวข้อวิจัย ว่าควรทำหรือไม่ ทำแล้วได้ประโยชน์อะไร ใครเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ ผู้วิจัยต้องระมัดระวังว่า ตนไม่ได้สร้างความคาดหวังผิด ๆ หรือไม่ได้ให้สัญญาที่ทำไม่ได้ให้กับชุมชน (สุภางค์ จันทวานิช, 2544)

การเก็บข้อมูลภาคสนาม อันได้แก่ การเตรียมตัวและการเข้าสนาม การสังเกต การสัมภาษณ์ การใช้ข้อมูลเอกสาร การตรวจสอบข้อมูล และการรักษาจรรยาบรรณในการวิจัย เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยจะต้องพบในความเป็นจริงเมื่อทำการวิจัย รายละเอียดและวิธีการของแต่ละขั้นตอน ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจ ผึกฝน และต้องตระหนักว่าเหตุผลหรือหลักการในการใช้วิธีแต่ละวิธี เพราะอะไร และเพื่ออะไร (สุภางค์ จันทวานิช, 2544)

- 1) ขึ้นกำหนดหัวข้อเรื่องที่จะทำการวิจัย ควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเด็นสำคัญของมนุษย์ ซึ่งถ้าได้ความรู้มาแล้วจะยังประโยชน์แก่สังคมโดยรวม
- 2) ขึ้นการออกแบบการวิจัย ในการวางแผนกลุ่มตัวอย่างที่จะเก็บข้อมูลนั้น ควรคำนึงว่า สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกมาศึกษาจะทำการขอความยินยอม เพื่อให้เขาร่วมมือในการศึกษาอย่างไร จะรักษาความลับของเขาอย่างไร และจะป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบที่อาจจะมีอันเนื่องมาจากการที่เขาให้ความร่วมมือในการศึกษาอย่างไร
- 3) ขึ้นการเก็บข้อมูล ระหว่างเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ หรือการสังเกต นักวิจัยมีแผนที่จะไม่ให้เป็นการรบกวนชีวิต และการงานตามปกติของแหล่งข้อมูล หรือรบกวนน้อยที่สุด
- 4) ขึ้นการจดบันทึก และการถอดเทปการสัมภาษณ์ ต้องคำนึงถึงการรักษาความลับต้องเคารพในผู้ให้ข้อมูล
- 5) ขึ้นการวิเคราะห์ประเด็นทางจริยธรรม นักวิจัยจะต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียดลึกซึ้ง ควรจะให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในการตีความข้อมูลด้วย
- 6) ขึ้นการตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ เป็นความรับผิดชอบของนักวิจัยที่จะเผยแพร่เฉพาะความรู้ที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือเท่านั้น
- 7) ขึ้นรายงานผล ในขั้นนี้ควรพิจารณาว่า การเปิดเผยข้อมูลที่เป็นความลับ เป็นเรื่องส่วนตัว ควรยึดผลประโยชน์ของประชาชนผู้ให้ความร่วมมือเป็นสำคัญ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ได้พัฒนาเครือข่ายโดยใช้แผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ในการพัฒนาจนกลายเป็นชุมชนสุขภาวะต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ศึกษาได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีคำสำคัญหลัก คือ เศรษฐกิจพอเพียง ในกระบวนการพัฒนาชุมชน ชุมชนต้นแบบ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) โดยทั่วไปคำว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก ในลักษณะของความเจริญเติบโต เจริญองกาม ความเจริญก้าวหน้า หรือการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งการพัฒนาจะมีลักษณะเป็นกระบวนการที่มีระดับ (Stage) คือ จากสถานะของปัญหาหนักไปสู่ปัญหาน้อย จากปัญหาน้อยไปสู่สถานะที่ไม่มีปัญหา จากสถานะที่ไม่มีปัญหาไปสู่สถานะที่ดีขึ้นเล็กน้อย และสุดท้ายก็เปลี่ยนไปสู่สถานะที่ดีขึ้นมาก

ระหว่าง พ.ศ. 2542-2543 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่นมารวมกันประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำไปเผยแพร่ ซึ่งทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โดยให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นทางการว่า

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ "ความพอเพียง" หมายถึง ความพอประมาณ ความมี

เหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึก ในคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้ เป็นอย่างดี (ข้อความพระราชทาน)

วิทยา จันทรแดง (2555) กล่าวว่า คุณลักษณะของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 1) ความพอประมาณ (Moderation) บริหารจัดการชุมชนให้เกิดความสมดุลในระยะยาว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีการผลิตและการบริโภคที่พอดี 2) ความมีเหตุผล (Reasonable) การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน เป็นไปอย่างมีเหตุผล รอบคอบ โดยการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-immunity) การพัฒนาศักยภาพสมาชิกในชุมชนให้มีความพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดจากความเสี่ยง และความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต 4) ความรู้ (Knowledge) ใช้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และแนวคิดเชิงเหตุผลในการพัฒนาชุมชน โดยผสานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามสภาพการณ์ของชุมชน 5) คุณธรรม (Integrity) สร้างสมาชิกในชุมชนให้มีความซื่อสัตย์ มีความเพียรพยายาม ประยุกต์ใช้หลักศาสนา และส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่ดีงาม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ชนิภูธรา กาญจนรังษิณนธ์ และคณะ (2554) ได้สรุปแนวความคิดในการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของสังคมไทยที่สำคัญ คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ในส่วนที่เป็นภาคประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคชนบท มีแนวทางการพัฒนา 3 ขั้นตอนในรูปแบบของเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ ขั้นที่ 1 ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนในระดับชีวิตที่ประหยัด และมีความสามัคคีในท้องถิ่น ขั้นที่ 2 รวมกลุ่มเพื่อการผลิตการตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยที่จะได้รับประโยชน์

สมหมาย แจ่มกระจ่าง และคณะ (2551) การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการพัฒนารูปแบบหนึ่งที่น่ามาใช้ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อพัฒนามนุษย์ชุมชนและสังคม ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งหมายถึงการพัฒนาด้านให้มีความสุข เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความดีงาม ซึ่งการพัฒนากลุ่มคนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้โดยเป็นคนที่มีจิตวิญญาณ สำนึกรักชุมชน มีความรักชุมชน เป็นชุมชนเรียนรู้ มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการจัดการชุมชนที่ดี มีเครือข่ายกิจกรรม มีภาวะผู้นำในชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ และเป็นชุมชนที่สงบสุข มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน การพัฒนาจะได้ผลเพียงใด ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ ที่จะมิกลไกในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การช่วยเหลือตนเองของชุมชน การใช้ทรัพยากรในชุมชน ความคิดริเริ่มของ

ชุมชน การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน ความสมดุลกับการพัฒนาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน

อภิสิทธิ์ ยอดมณี (2546) การพัฒนาชุมชนนั้น จำเป็นต้องให้ชุมชนเป็นผู้กระทำการพัฒนาด้วยตนเอง เริ่มตั้งแต่การคิดค้นหาปัญหา การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหา การประเมินผล และนำประสบการณ์จากชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

ชฎาพร กมลกิจไพศาล (2553) กระบวนการเรียนรู้การวิเคราะห์ชุมชนให้ทุกคนได้มองเห็นสภาพปัญหาของหมู่บ้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และวิเคราะห์เหตุการณ์เชื่อมโยงปัญหาสู่ทิศทาง การแก้ไขปัญหาก็ได้อย่างเป็นระบบ ส่งเสริมให้ชุมชนมีการทบทวน และปรับปรุงแผนชุมชนเป็นรายปี เพื่อการติดตาม และประเมินผล การแก้ไขปัญหามา ติดตามปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข ให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างต่อเนื่องหน่วยงานราชการที่ปฏิบัติงานระดับหมู่บ้าน ควรนำแผนชุมชนเข้าบูรณาการกับแผนงานของหน่วยงาน เพื่อประกอบการประเมินงบประมาณของชุมชน การศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านที่ใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ประสบความสำเร็จ และศึกษาเกณฑ์ การประเมินผลเชิงคุณภาพ เพื่อกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแผนชุมชน สำหรับพัฒนาแผนชุมชนในอนาคต

ถนัด คงสมบัติ (2553) การจัดทำแผนชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แผนชุมชนเชิงคุณภาพระดับหมู่บ้าน ตำบล เกิดจากการเรียนรู้ในกระบวนการทางปัญญาการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ กำหนดเป็นแผนชุมชนที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการพึ่งตนเองก่อน สร้างความพอเพียงในครอบครัว ชุมชนและสังคม มีกิจกรรมพัฒนาคน พัฒนาองค์กรชุมชนที่มุ่งสู่ความสมดุล มั่นคงและยั่งยืน มีมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจากกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์การพัฒนา คือ ยุทธศาสตร์ความพอประมาณ ยุทธศาสตร์ความมีเหตุผล ยุทธศาสตร์ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี ยุทธศาสตร์ความรู้ และยุทธศาสตร์คุณธรรม แผนที่ได้เป็นแผนชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแผนที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองจากครัวเรือนสู่ระดับชุมชน และเป็นการยกระดับการพัฒนา เข้าสู่การพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และกระบวนการถอดบทเรียนของวิจารณ์ พานิช (2548) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์กลุ่ม และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองรวบรวมไว้ มาเรียบเรียงพรรณนาความเชิงร้อยแก้ว

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา มีดังนี้

1. ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 กลุ่มแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง 3 ระดับ ได้แก่ แกนนำ แถว 1 คือ กลุ่มคนผู้ร่วมก่อตั้งเครือข่าย และแกนนำกลุ่มต่าง ๆ ระดับหมู่บ้าน จำนวน 15 คน แกนนำ แถว 2 คือ กลุ่มคนผู้ร่วมคิดวางแผน ดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง จำนวน 40 คน และแกนนำแถว 3 คือ กลุ่มเยาวชนในชุมชน ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ และมาช่วยงานเครือข่าย จำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 75 คน

1.2 องค์กรภาคีความร่วมมือภายในชุมชน จำนวน 5 องค์กร ซึ่งได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัดลำสินธุ์ โรงเรียนวัดเกษตรนิคม และองค์กรภายนอกที่ยังคงเป็นภาคีต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จำนวน 6 องค์กร ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (อภส.) โครงการรักษ้ำป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง (ปตท.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

2.1 แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง 3 ระดับ ที่มีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

2.1.1 มีความสมัครใจ

2.1.2 มีความสามารถในการสื่อสารดี

2.2 องค์กรภาคีความร่วมมือ ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

2.2.1 มีความสมัครใจ

2.2.2 มีความสามารถในการสื่อสารดี

2.2.3 เป็นผู้นำองค์กรหรือผู้รับผิดชอบแผนงาน โครงการ งาน ขององค์กร

2.3 ในการสัมภาษณ์แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทองนั้นเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ จนมีความอิ่มตัวของข้อมูล และมีความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตามการตรวจสอบแบบ

สามเส้าด้านข้อมูล กล่าวคือ ในการสัมภาษณ์หากข้อมูลในประเด็นนั้นมีความเหมือนกัน และไม่มี ความแตกต่าง ก็ถือว่ามีความน่าเชื่อถือในด้านข้อมูล จึงหยุดการสัมภาษณ์ ดังนั้นจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ที่สัมภาษณ์รายบุคคลจึงมีทั้งสิ้น 25 คน จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์กลุ่ม มีทั้งสิ้น 7 คน โดย รายละเอียด ดังนี้

ตาราง 1 กลุ่มตัวอย่างแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทองที่ใช้ในการสัมภาษณ์

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	หมายเหตุ
แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง		
1. การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล		สัมภาษณ์จนกระทั่งไม่มีประเด็น ใหม่เพิ่มเติม
แกนนำแถว 1	9 คน	
แกนนำแถว 2	10 คน	
แกนนำแถว 3	6 คน	
รวม	25 คน	
2. การสัมภาษณ์กลุ่ม		ใช้แบบสัมภาษณ์เหมือนกับการ สัมภาษณ์รายบุคคล ทั้งนี้จะได้ รายละเอียดการเพิ่มเติมของข้อมูล แต่ในประเด็นหลักของข้อมูลไม่มี ความแตกต่างกัน
แกนนำแถว 1	2 คน	
แกนนำแถว 2	3 คน	
แกนนำแถว 3	2 คน	
รวม	7 คน	

2.4 การสัมภาษณ์รายบุคคลองค์กรภาคีความร่วมมือ องค์กรภายในชุมชน มีจำนวนทั้งสิ้น 5 คน และองค์กรภายนอกชุมชน มีจำนวนทั้งสิ้น 3 คน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ตาราง 2 กลุ่มตัวอย่างองค์กรภาคีความร่วมมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	หมายเหตุ
1. ภายในชุมชน		
อำเภอศรีนครินทร์	1 คน	
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลลำสินธุ์	1 คน	
เทศบาลตำบลลำสินธุ์	1 คน	
วัดลำสินธุ์	1 คน	
โรงเรียนวัดเกษตรนิคม	1 คน	
รวม	5 คน	

ตาราง 2 (ต่อ)

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	หมายเหตุ
2. ภายนอกชุมชน		
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)	1 คน	
โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบล	1 คน	
วิถีพอเพียง (ปตท.)		
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์	1 คน	
รวม	3 คน	

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบสรุปผลการศึกษาเอกสาร เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ ที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้รวบรวมไว้ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐาน บริบทของชุมชน เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ประวัติศาสตร์ชุมชน โครงสร้างขององค์กร แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน และทุนชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง
2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง ประเด็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและประสบการณ์การทำงานกับชุมชน กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และวิจารณ์ พานิช (2548) ประกอบด้วยกระบวนการ 7 ด้าน ได้แก่ การศึกษาชุมชน การมีส่วนร่วม การเสริมสร้างการเรียนรู้ การพัฒนา และการเสริมสร้างผู้นำชุมชน การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย การติดตามและการประเมินผล และการถอดบทเรียน
3. แบบสัมภาษณ์กลุ่มชนิดกึ่งโครงสร้าง ประเด็นแนวคิดและประสบการณ์การทำงานกับชุมชน กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ และวิจารณ์ พานิช

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

1. การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือ เพื่อดำเนินการวิจัยผู้ศึกษาได้ดำเนินการ ดังนี้

1.1 แบบสรุปผลการศึกษาเอกสาร

1.1.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบแนวคิด และขอบเขตด้านเนื้อหาที่วางไว้

1.1.2 นำผลที่ได้จากการทบทวนเอกสารในข้อ 1.1 มาวิเคราะห์ และวางกรอบของข้อมูลที่ต้องการศึกษา

1.1.3 ออกแบบ แบบสรุปผลการศึกษา เพื่อให้ง่ายต่อการบันทึก สรุปผลข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ให้ครอบคลุมประเด็นเนื้อหาที่ต้องการ และง่ายต่อการประมวลสรุปวิเคราะห์ผลการวิจัย

1.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง

1.2.1 นำผลการทบทวนเอกสารจากข้อ 1.1.1 และผลจากการทบทวนเอกสารแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ และวิจารณ์ พานิช มาวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการสร้างตารางวิเคราะห์เนื้อหากระบวนการแผนยุทธศาสตร์

1.2.2 นำตารางวิเคราะห์เนื้อหา เป็นกรอบในการสร้างข้อคำถามของแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อคำถามที่ครอบคลุมทุกกระบวนการการพัฒนาชุมชน ของการศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอรินทรินทร์ จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด

1.2.3 สร้างตารางการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ และวิจารณ์ พานิช

1.3 แบบสัมภาษณ์กลุ่มเชิงลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์เดียวกับแบบสัมภาษณ์เชิงลึก จึงมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเหมือนกัน และหากมีประเด็นเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์เชิงลึกก็นำประเด็นนั้นมาสร้างข้อคำถามเพิ่มเติมในการสัมภาษณ์กลุ่ม การสัมภาษณ์ครั้งนี้ประเด็นหลักของข้อมูลไม่มีความแตกต่างกัน แต่จะได้รายละเอียดในการเติมเต็มข้อมูล จึงไม่มีการสร้างข้อคำถามเพิ่มเติม

2. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

2.1 นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างที่สร้างขึ้นเสนอที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบความครอบคลุม ความถูกต้องและรับข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไข

2.2 นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างที่แก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาแล้วเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านงานพัฒนาชุมชน จำนวน 1 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย จำนวน 2 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC : Index of consistency) ของแบบสัมภาษณ์ มีเกณฑ์ในการพิจารณาให้คะแนน ดังนี้

ให้ 1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

0 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือไม่

-1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

หลังจากนั้น นำคะแนนของผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง โดยใช้สูตรของโรวินเนลลี และแฮมเบลตัน (Rovinelli and Hambelton, 1977 อ้างใน สมชาย วรรกิจเกษมสกุล, 2553) ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

โดยที่

IOC	ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อความกับวัตถุประสงค์
ΣR	เป็นผลรวมของคะแนนจากการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ
N	เป็นจำนวนผู้เชี่ยวชาญ

โดยกำหนดเกณฑ์การพิจารณา ระดับค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อความที่ได้จากการคำนวณจากสูตรที่จะมีค่าอยู่ระหว่าง 0.00 ถึง 1.00 มีรายละเอียดของเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ คือ มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป คัดเลือกข้อความนั้นไว้ใช้ได้ แต่ถ้าได้ค่า IOC ต่ำกว่า 0.50 ควรพิจารณาแก้ไขปรับปรุง หรือตัดทิ้ง

ผลการประเมินดัชนีความสอดคล้อง พบว่า ประเด็นข้อความ มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไปทุกข้อ

โดย มีคำถามข้อย่อยทั้งหมด 62 ข้อคิดเป็น	100 เปอร์เซนต์
มีค่า IOC 0.67 10 ข้อ คิดเป็น	16.13 เปอร์เซนต์
มีค่า IOC 1.00 52 ข้อ คิดเป็น	83.87 เปอร์เซนต์

2.3 นำประเด็นคำถามที่ได้รับการตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะมาแก้ไขปรับปรุงอีกครั้ง ก่อนนำไปใช้จริง

2.4 ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน ได้เสนอแนะแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการศึกษามาด้วย เพื่อให้ข้อความในบางประเด็นมีความชัดเจน ได้แก่ การแยกคำถามเรื่องการติดตามและการประเมินผลออกจากกัน เพราะเมื่อสัมภาษณ์จะได้ง่ายและมีความชัดเจนขึ้น ไม่หลุดประเด็น ทั้งนี้ผู้วิจัย นำไปเป็นข้อสังเกต ในตอนสัมภาษณ์

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ดำเนินการศึกษาเอกสารของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตามกรอบแนวคิดที่วางไว้ เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นในประเด็นต่าง ๆ ของการพัฒนา และกระบวนการพัฒนาเครือข่ายสินธุ์แพรทอง อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

2. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด

3. ทำหนังสือราชการจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ถึงแกนนำ และองค์กรภาคีของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการทำการศึกษาวิจัย

4. ผู้วิจัยแนะนำตัวเอง สร้างสัมพันธภาพกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจ ก่อนจะดำเนินการสัมภาษณ์ ขออนุญาตบันทึกคำสัมภาษณ์ เพื่อความถูกต้องและครบถ้วนของข้อมูล

และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาแก่กลุ่มตัวอย่างการวิจัย พร้อมทั้งข้อพิจารณาด้านจริยธรรมว่า การนำเสนอผลการวิจัยจะนำเสนอข้อมูลโดยภาพรวม ไม่ระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูล

5. ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ใช้แนวคำถามที่เตรียมไว้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ มีการปรับคำถามตามบริบท และสังเกตจากสีหน้าท่าทาง อารมณ์ การแสดงออกของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้การสัมภาษณ์ดำเนินไปด้วยดี เพื่อความชัดเจนของข้อมูล และผู้ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลเอง ไม่มุ่งเอาคำตอบตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ ในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะปล่อยให้บรรยากาศการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างธรรมชาติ จนกว่าข้อมูลที่ได้นั้นไม่มีประเด็นใหม่เพิ่มแล้ว

6. ตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ได้แก่ ข้อมูลด้านบุคคล คือ เปลี่ยนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ แล้วข้อมูลที่ได้ยังเหมือนเดิมหรือไม่ ด้านสถานที่ คือ ข้อมูลจากต่างสถานที่กัน ยังเหมือนกันหรือไม่ และด้านเวลา คือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ต่างเวลากัน เหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูล พบว่าได้ข้อค้นพบมาเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ได้มามีความถูกต้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมาย จำแนกและแยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล และสรุปเป็นประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่ศึกษา ปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดย

1. ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ซึ่งเป็นข้อความบรรยายมารายงาน จำแนกประเภท จัดหมวดหมู่เชื่อมโยงข้อมูล และสรุปเป็นประเด็นหลักตามกรอบเนื้อหาการวิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

2.1 ทบทวนข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม นำมาแยกตามประเด็นที่ศึกษา คือ ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ และวิจารณ์ พานิช ทั้ง 7 กระบวนการ คือ การศึกษาชุมชน การมีส่วนร่วม การเสริมสร้างการเรียนรู้ การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย การติดตามและการประเมินผล และการถอดบทเรียน กำหนดเป็นประเด็นหลัก

2.2 แยกประเด็นย่อยของข้อมูล โดยใช้คำหรือวลีของผู้ให้ข้อมูลตามบริบท และบรรยากาศของข้อมูลให้มากที่สุด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนอารมณ์ความรู้สึก

2.3 เอาข้อมูลที่แตกออกเป็นประเด็นย่อย กลับเข้ามารวมเป็นกลุ่ม ตามความหมายที่บอกเรื่องเดียวกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นเรื่องและประเด็น

2.4 นำแต่ละประเด็นมาสรุปเชื่อมโยงกันแล้วสร้างข้อสรุป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเลือกการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา: ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง โดยเรียบเรียงพรรณนาความเชิงร้อยแก้ว จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพทอง ทั้ง 3 ระดับ และภาคีความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล และสัมภาษณ์กลุ่มด้วยแบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง

ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษาตามตัวแปร ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ และผลลัพธ์ ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน และทุนชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง กระบวนการ ได้แก่ เทคนิควิธี ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ชุมชนใช้ในการดำเนินงาน เพื่อพัฒนาชุมชน และผลลัพธ์ คือ ชุมชนสุขภาวะ

ปัจจัยนำเข้า

ปัจจัยนำเข้าของการพัฒนา ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ในการศึกษาครั้งนี้ มีการศึกษาใน 2 ประเด็น คือ แผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ซึ่งเป็นแผนที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน และทุนชุมชน โดยปัจจัยนำเข้าเป็นการศึกษาจากเอกสารของเครือข่ายสินธุ์แพทอง ผลการศึกษามีรายละเอียด ดังนี้

1. แผนยุทธศาสตร์

ในการทำงานช่วงแรก ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาเอกชน (พอช.) ในการจัดทำแผนชุมชนแม่บทพึ่งตนเอง โดยการจัดเวทีชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

กระบวนการพัฒนานำไปสู่วิสัยทัศน์ขององค์กร ที่ว่า คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามเศรษฐกิจพอเพียง มีการวางระยะการพัฒนาเป็น 4 ระยะ ได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์ตัวชี้วัดความสำเร็จ และมีประเด็นการขับเคลื่อนงานอย่างชัดเจน ดังนี้

ระยะที่ 1 ปี พ.ศ. 2544 – 2547 มีเป้าหมายสร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็ง จัดระเบียบกลุ่มองค์กรให้เป็นเครือข่าย โดยใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือบูรณาการความคิดเห็นคนในชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ฐานชุมชนเข้มแข็ง

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์พัฒนาคุณภาพชีวิต

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์ด้านแผนและประชาคม

ระยะที่ 2 ปี พ.ศ. 2547 – 2550 โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต จัดระเบียบทุนภายในชุมชน ใช้แผนบูรณาการทุนเป็นเครื่องมือ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ฐานชุมชนเข้มแข็ง

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์พัฒนาคุณภาพชีวิต

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์ด้านแผนและประชาคม

ระยะที่ 3 ปี พ.ศ. 2550 – 2555 โดยมีเป้าหมาย คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็น
ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามวิถีพอเพียง

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การเชื่อมโยงการทำงานแบบบูรณาการ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์ส่งเสริมประชาธิปไตยชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์พัฒนาคุณภาพชีวิต

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์พัฒนาระดับครอบครัว สู่ความเข้มแข็ง

ยุทธศาสตร์ที่ 6 ยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 7 ยุทธศาสตร์พลังงานทดแทน

ระยะที่ 4 ปี พ.ศ. 2555 – 2560 มีเป้าหมายเชิงการเปลี่ยนแปลงคนมีคุณภาพ มี
คุณธรรม โดยพัฒนาระดับผู้นำชุมชนเป็นผู้ประกอบการทางสังคม ใช้หลักสูตรศิลปศาสตร์บัณฑิต
สาขาผู้ประกอบการทางสังคมของสถาบันอาศรมศิลป์ และมหาวิทยาลัย UIDS เป็นเครื่องมือ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์พัฒนาระดับความเข้มแข็งฐานด้านสังคมชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์พัฒนาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์พัฒนาระดับความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์พัฒนาฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นศิลปิน

พื้นบ้าน

เครือข่ายสินธุ์แพรทองเป็นองค์กรภาคประชาชน ที่มีความชัดเจนในเรื่องของการกำหนดแผน
ยุทธศาสตร์ ภายใต้หลักคิดที่ว่า “**ต่อสู้ด้วยแผนยุทธศาสตร์ รบด้วยสติปัญญา แพ้ชนะด้วยข้อมูล**”
ทำให้การดำเนินงานเป็นกระบวนการ และมีการทำแผนแม่บทชุมชนที่นำมาสู่การขับเคลื่อนงาน
ภายในชุมชน ซึ่งมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาไว้อย่างเป็นระบบให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชนและ
แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ คือ คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็น
ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดวิถีพอเพียง (อุทัย บุญคำ, 2555)

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง พบว่าแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน
นำไปสู่ชุมชนสุขภาวะ ตอบสนองตามวิสัยทัศน์ที่วางไว้ มีการดำเนินงานโดยใช้แผนยุทธศาสตร์เป็น
เครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนา และจะเห็นว่าโครงการที่ดำเนินการสามารถตอบสนองแผน
ยุทธศาสตร์ได้หลายยุทธศาสตร์ จากหลักคิด “**ต่อสู้ด้วยแผนยุทธศาสตร์ รบด้วยสติปัญญา แพ้ชนะ
ด้วยข้อมูล**” จะเห็นว่าเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ให้ความสำคัญ กับแผนยุทธศาสตร์ โดยใช้ความรู้และ
ข้อมูลในการดำเนินการ รวมทั้งวางเป้าหมายแต่ละระยะ ระยะที่ 1 ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม
องค์กร เครือข่าย ระยะที่ 2 ให้ความสำคัญกับความร่วมมือ ร่วมทุน และบูรณาการ ระยะที่ 3 ให้ความสำคัญ
กับการพึ่งตนเอง และระยะที่ 4 ให้ความสำคัญกับคุณภาพของคน (ดังตาราง 2)

ตาราง 3 เป้าหมายยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทองแต่ละระยะ

ระยะที่	ปี พ.ศ.	เป้าหมายยุทธศาสตร์
1	2544 – 2547	สร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็ง จัดระเบียบกลุ่มองค์กรให้เป็นเครือข่าย โดยใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือบูรณาการความคิดเห็นคนในชุมชน
2	2547 – 2550	เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต จัดระเบียบทุนภายในชุมชน ใช้แผนบูรณาการทุนเป็นเครื่องมือ
3	2550 – 2555	คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามวิถีพอเพียง
4	2555 – 2560	การเปลี่ยนแปลงคนมีคุณภาพ มีคุณธรรมโดยพัฒนายกระดับผู้นำชุมชนเป็นผู้ประกอบการทางสังคม

จากตาราง ในเป้าหมายของยุทธศาสตร์ระยะต่าง ๆ จะเห็นวิสัยทัศน์ และกระบวนการพัฒนาของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มาเป็นลำดับ รวมทั้งการตั้งประเด็นการพัฒนา การทำแผนงานโครงการ การวางตัวชี้วัด เพื่อให้เป้าหมายยุทธศาสตร์สำเร็จ กระบวนการนี้ จึงเป็นกระบวนการที่สมควรศึกษาระบบการเรื่องแผนยุทธศาสตร์ เพื่อนำไปสู่สุขภาวะของชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษานั่นหนักไปที่กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ในระยะที่ 3 ปี พ.ศ. 2550 – 2555

2. ทุนชุมชน

การศึกษาต้นทุนการพัฒนาของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ได้แก่ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง องค์กรภาคีเครือข่าย และองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียน จากเอกสารและการสัมภาษณ์ มีผลการศึกษา ดังนี้

2.1 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของบุคคล และกลุ่มองค์กรภายในตำบลลำสินธุ์ ตั้งแต่ปี 2544 เพื่อแก้ปัญหาสาธารณะของตำบล โดยชุมชน เพื่อชุมชน ยึดหลักการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงาน การเกิดเครือข่ายสินธุ์แพรทอง เริ่มจากการรวมตัวกันของตัวแทนกลุ่มองค์กรในหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลลำสินธุ์ รวมกลุ่มกันพูดคุย แลกเปลี่ยนถึงปัญหาต่าง ๆ ของกลุ่มตนเอง และร่วมแลกเปลี่ยนวิธีการในการแก้ปัญหาจากประสบการณ์

2.1.1 ความเป็นมาของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

เครือข่ายสินธุ์แพรทองถือเป็นองค์กรภาคประชาชนที่เข้มแข็งระดับตำบล มีระบบการทำงานที่ชัดเจน โดยมีคณะทำงานของเครือข่ายมาจากชาวบ้านในทุกหมู่บ้านของตำบลลำสินธุ์ปัจจัยที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้ดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน คือ การมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานมาเชื่อมโยงชาวบ้านในชุมชน กล่าวคือ เกิดวิกฤตขึ้นในชุมชนหลายครั้ง ทำให้ชาวบ้านมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เกิดความสามัคคี เช่น กรณีเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี 2494 โจรผู้ร้ายชุกชุมในปี 2507 จนมาถึงปี 2514-2516 เกิดวิกฤตทางการเมือง ประชาชนบางส่วนทยอยเข้าป่า ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หลังจากวิกฤตต่าง ๆ ทำให้ได้รับบทเรียนและการรวมตัว รวมกลุ่มตามธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับกว้าง จนมาสู่การรวมกลุ่มที่เป็นเครือข่ายที่เรียกว่า “เครือข่ายสินธุ์แพรทอง” (เด่นพงศ์ ศรีพัฒนาพิพัฒน์, 2551) และแต่ละหมู่บ้าน จะมีการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม

เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรพัฒนา กลุ่มสตรีแม่บ้าน ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน ศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้วิทย์ชุมชน (อุทัย บุญดำ, 2555)

2.1.2 โครงสร้างการทำงานของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

อุทัย บุญดำ (2555) กล่าวว่า เครือข่ายสินธุ์แพรทองเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรภายในตำบล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 มีคณะกรรมการบริหารเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มาจากตัวแทนกลุ่มองค์กรที่เป็นสมาชิกสามัญกลุ่มละ 2 คน มาจากตัวแทน กรรมการกิจกรรมระดับตำบล กิจกรรมละ 1 คน และมาจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางโดยมีวัตถุประสงค์ แก้ปัญหาสาธารณสุขของตำบล โดยชุมชน เพื่อชุมชน ซึ่งกำหนดพื้นที่ระดับตำบลเป็นตัวตั้ง ใช้อำนาจชุมชนเป็นแกนในการขับเคลื่อนงาน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานตามแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2544

ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีเป้าหมายชัดเจนในการทำงาน โดยเป็นองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นำแผนยุทธศาสตร์มาบูรณาการการทำงาน พร้อมกับเชื่อมโยงการทำงานกับองค์กรและภาคีความร่วมมือ ก่อให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการ และแนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็งแบบยั่งยืน

2.1.3 วิสัยทัศน์ขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.4 เป้าหมายขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

ชุมชนเข้มแข็งครอบคลุมอำเภอสังขละบุรี

2.1.5 วัตถุประสงค์ขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

เพื่อแก้ไขปัญหาสาธารณสุขภายในชุมชน โดยชุมชนกำหนดพื้นที่ระดับตำบลเป็นตัวตั้ง ใช้อำนาจชุมชนเป็นแกนในการขับเคลื่อนงาน (อุทัย บุญดำ, 2555)

2.1.6 พันธกิจขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

- 1) ทุกภาคส่วนร่วมกับพัฒนา หนุนเสริม การทำงาน แบบบูรณาการ
- 2) หนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาในระดับ คุณธรรม จริยธรรมของชุมชน
- 3) หนุนเสริมการยกระดับความมั่นคง ในชีวิต และทรัพย์สินของชุมชน
- 4) หนุนเสริมให้เกิดการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเป็นระบบ

2.1.7 กลยุทธ์ขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

- 1) ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
- 2) พัฒนาระดับกลุ่มองค์กรภายในชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้
- 3) จัดระเบียบทุกภายในชุมชน
- 4) การจัดการองค์ความรู้
- 5) ประชาสัมพันธ์เผยแพร่องค์ความรู้

2.1.8 บทบาทภารกิจขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

- 1) หนุนเสริมกลุ่มองค์กรชุมชนและหมู่บ้านให้เกิดความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้
- 2) หนุนเสริมการแก้ปัญหาสาธารณสุข อย่างต่อเนื่อง

- 3) หนุนเสริมการพัฒนายกระดับคุณภาพผลผลิตให้มีคุณภาพ
- 4) หนุนเสริมกระบวนการขับเคลื่อนงานพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการ

2.1.9 แนวทางการขับเคลื่อนงานองค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

- 1) เน้นการพึ่งตนเอง และการพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในชุมชน
- 2) เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 3) เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

2.1.10 กลไกการขับเคลื่อนงานขององค์กรเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

กลุ่มองค์กรชุมชนเป็นคนขับเคลื่อน ภาครัฐร่วมพัฒนามีบทบาทในการหนุนเสริม

2.1.11 แกนนำชุมชน

เครือข่ายสินธุ์แพรทองเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ที่มีความเข้มแข็ง มีระบบการทำงานค่อนข้างชัดเจน และมีระบบการทำงานเป็นแบบแนวราบ ที่ไม่มีใครผูกขาดอำนาจ ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีประธาน ไม่มีรองประธาน การตัดสินใจใช้กระบวนการกลุ่ม เป็นเครื่องมือ ยึดเสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมเป็นหลัก โดยเริ่มต้นจาก การกำหนดแผนการดำเนินงานขององค์กร เพื่อช่วยให้การทำงานมีความชัดเจนมีการประชุมติดตามความคืบหน้าของงานทุกวันที่ 9 ของเดือน มีแนวคิดในเรื่องการพัฒนาแกนนำ โดยแบ่งเป็นระดับ เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะเรียนรู้ว่า บางชุมชนเมื่อขาดแกนนำรุ่นก่อตั้งแล้วกลุ่มองค์กรชุมชนก็จะล่มสลาย เพราะไม่มีตัวแทนในการดำเนินงานต่อ เครือข่ายสินธุ์แพรทองจึงมีแนวคิดในการพัฒนาแกนนำ 3 ระดับ ได้แก่

- 1) แกนนำ แลว 1 คือ กลุ่มคนผู้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายและแกนนำกลุ่มต่าง ๆ ระดับหมู่บ้าน
- 2) แกนนำ แลว 2 คือ กลุ่มคนผู้ร่วมคิด วางแผน ดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง
- 3) แกนนำ แลว 3 คือ กลุ่มเยาวชนในชุมชน ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ และมาช่วยงานเครือข่าย

2.2 องค์กรภาคีเครือข่าย คือ องค์กรที่เข้ามาร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วยองค์กรภาคีภายในและภายนอกชุมชน รายละเอียด ดังนี้

2.2.1 องค์กรภายในชุมชน เข้ามาทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทองในลักษณะการบูรณาการแผนงานร่วมกัน เพื่อให้การพัฒนาชุมชนประสบผลสำเร็จ และลดความซ้ำซ้อน ได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัดลำสินธุ์ โรงเรียนวัดเกษตรนิคม ตัวอย่างการบูรณาการงานร่วมกัน ดังตาราง 4

ตาราง 4 การบูรณาการงานร่วมกันขององค์กรภายในชุมชน

ปี	หน่วยงาน/ภาคี	บทบาท
2544	สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอสรีนครินทร์	จัดตั้งศูนย์ประสานงานองค์กรพัฒนาชุมชน ตำบลลำสินธุ์ สนับสนุนงบประมาณการขับเคลื่อนงานของชุมชน ร่วมในกระบวนการทำแผนชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
2544	เทศบาลตำบลลำสินธุ์	ร่วมในกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน สนับสนุนงบประมาณกลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ บูรณาการร่วมกับองค์กรในชุมชนทั้งเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ผู้นำท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน เช่น สภาดังและเยาวชน ค่ายพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมเยาวชน เป็นต้น
2546	โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลลำสินธุ์	บูรณาการเรื่องแผนชุมชน โดยนำเรื่องสุขภาพเข้าไปอยู่ในแผนพัฒนาชุมชนด้วย ร่วมดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ เช่น โครงการครอบครัวต้นแบบ โครงการควบคุมป้องกันโรคเอดส์ โครงการควบคุมโรคความดันและเบาหวาน โครงการอบรมแกนนำเยาวชนเชิงปฏิบัติการเพื่อการก้าวเข้าสู่ อสม.พันธุ์ใหม่ โรงเรียน อสม. เป็นต้น
2547	สำนักงานเกษตรอำเภอสรีนครินทร์	ส่งเสริมการประกอบอาชีพ ศูนย์กระจายสินค้าสวัสดิการชุมชน กลุ่มสตรีแปรรูปภายใต้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร
2551	โรงเรียนวัดเกษตรนิคมร่วมกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	พัฒนาหลักสูตรสาระท้องถิ่น เรื่องวิถีชีวิตชุมชนลำสินธุ์ โดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

2.2.2 องค์กรภายนอกชุมชน เข้ามาสนับสนุนงานของเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการศึกษาชุมชน โดยการเปิดเวทีให้ชุมชนเก็บข้อมูล เพื่อรวบรวมประเด็นปัญหาที่จะนำไปสู่การแก้ไข รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพแกนนำ ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ด้านพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ได้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ 12 จุดเรียนรู้ ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ การพัฒนาคน การพัฒนารูปธรรมแหล่งเรียนรู้ ชุมชนความรู้ และการพัฒนาสื่อ โดยมีองค์กรที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยในโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ โดยแต่ละภาคีเข้ามามีบทบาท ดังตาราง 5

ตาราง 5 บทบาทของภาคีต่อการพัฒนาตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

ปี	หน่วยงาน/ภาคี	บทบาท
2544	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)	สนับสนุนงบประมาณในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน เพื่อการถอดบทเรียนชุมชน ทำให้ชุมชนรู้จักตนเองมากขึ้น นำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชน
2545	สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF)	สนับสนุนการทำแผนชุมชน
2545	สำนักงานสหกรณ์จังหวัดพัทลุง	ส่งเสริมวิชาการด้านการบริหารจัดการ การจัดทำบัญชี การจัดระบบผลผลิต การบรรจุภัณฑ์ การตลาด
2545	สำนักงานการค้าภายในจังหวัดพัทลุง	โครงการร้านค้าชุมชน ส่งเสริมการทำงานกลุ่มเพื่อให้ชาวชุมชนมีสินค้าอุปโภค บริโภคราคาถูก
2545	เครือข่ายวิทย์ชุมชนภาคใต้ ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)	สนับสนุนงบประมาณ ร่วมเรียนรู้ และจัดตั้งจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทย์ชุมชนคนลำสินธุ์
2547	กองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)	สนับสนุนโครงการครอบครัวต้นแบบ โรงเรียนเกษตรกรลำสินธุ์ โดยใช้สวนของชาวชุมชนเป็นห้องเรียน
2547	สถานีพัฒนาที่ดิน จังหวัดพัทลุง	เสริมความรู้ และสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ทำเกษตรอินทรีย์
2548	สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขต 8 กลุ่มวิชาการพัทลุง	โครงการตรวจรับรองคุณภาพสินค้า แก่แหล่งผลิตพืช ผักและผลไม้ ปี 2549 โครงการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตมังคุดอินทรีย์ โดยเทคโนโลยี GAP เพื่อการผลิตมังคุดนอกฤดูกลาง ปี 2551 โครงการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสิ้นสุดโครงการ ปี 2553
2548	สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดพัทลุง	เครือข่ายสินธุ์แพรทองร่วมเป็นองค์กรในการประสานงานท้องถิ่น ระหว่างฝ่ายการผลิตและการตลาด เช่น การซื้อขายมังคุด สำนักงานพาณิชย์หาดตลาดรับซื้อมังคุด เครือข่ายสินธุ์แพรทองรับซื้อมังคุดจากชุมชน เพื่อให้ได้มังคุดราคาสูง ลดปัญหาการกดราคาสินค้าจากพ่อค้าคนกลาง
2549	ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)	เข้าร่วมมือด้านวิชาการและสนับสนุนงบประมาณในโครงการชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อก้าวสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง

ตาราง 5 (ต่อ)

ปี	หน่วยงาน/ภาคี	บทบาท
2549	สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดพัทลุง	ขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ และปี 2550 ถูกเสนอให้เป็นองค์กรต้นแบบ และเป็นพื้นที่นำร่องการจัดสวัสดิการ
2549	มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย ใต้ตอนล่าง	สนับสนุนงบประมาณ และวิชาการด้านยาเสพติด พัฒนาแกนนำภาคประชาชน
2550	สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด	โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน และท้องถิ่น โดยขอรับบริการเพื่อประเมินผู้ผลิตวิสาหกิจชุมชน พร้อมให้คำปรึกษาแนะนำ และพัฒนาจนได้รับการรับรองมาตรฐาน
2550	สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง	ร่วมแก้ปัญหาราคาสินค้าผลไม้ตกต่ำ โดยให้เครือข่ายสินธุ์แพรทอง รวบรวมผลไม้ในพื้นที่และมีการจัดคารวานผลไม้ไปขาย
2551	ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน	อบรมยกระดับพัฒนาศักยภาพแรงงานกลุ่มท่องเที่ยวและบริการ หลักสูตรการจัดแหล่งพักอาศัยแบบ Home stay
2551	กลุ่มบริษัทการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด มหาชน	โครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง
2552	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์	โครงการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สนับสนุนพัฒนาสื่อภาคประชาชน

ปัจจุบันองค์กรที่ยังคงมีความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง ทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ในการพัฒนาชุมชนตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง คือ องค์กรภาคีภายในชุมชน ได้แก่ อำเภอศรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัดลำสินธุ์ โรงเรียนวัดเกษตรนิคม องค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยในโครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และมหาวิทยาลัยทักษิณ

2.3 องค์ความรู้ ที่ได้จากการถอดบทเรียน เป็นชุดความคิด ชุดความรู้ และชุดประสบการณ์ของคนลำสินธุ์ที่ผ่านกระบวนการพัฒนา จนสามารถตกผลึกกระบวนการทำงานในด้านต่าง ๆ และนำมาเป็นบทเรียนในการพัฒนาชุมชน ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่สาธารณะ ทั้งนี้ข้อมูลมาจากการศึกษาด้วยชุมชนเอง การศึกษาร่วมกับนักพัฒนา และนักพัฒนาศึกษาเอง โดยเก็บความรู้ในรูปแบบรายงานการวิจัย เอกสารสรุปแต่ละด้าน เอกสารชุดความรู้ แผนพับ ผังรูปภาพ และความรู้ที่อยู่ในตัวคน โดยมีประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมและความสำเร็จ เช่น โรงเรียนเกษตรกร ครอบครัวต้นแบบ

ศูนย์วิทยุชุมชน การจัดการที่ดิน แผนยุทธศาสตร์ชุมชน แผนสุขภาวะชุมชน การพัฒนาเยาวชน หลักสูตรท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ชุมชน สื่อผสมผสาน พลังงานทดแทน

กระบวนการแผนยุทธศาสตร์

การศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน เป็นการศึกษากระบวนการพัฒนาตามทฤษฎีการพัฒนาชุมชน 7 กระบวนการ ได้แก่ การศึกษาชุมชน การมีส่วนร่วม การเสริมสร้างการเรียนรู้ การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย การติดตามและการประเมินผล และการถอดบทเรียน ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล และการสัมภาษณ์กลุ่มของแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และการสัมภาษณ์องค์กรภาคีทั้งจากภายในชุมชน และภายนอกชุมชนด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้าง มีผลการศึกษา ดังนี้

1. กระบวนการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชน หมายถึง เทคนิควิธี และขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ใช้ในการศึกษาชุมชนตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีศึกษา การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การประมวลผลข้อมูล การวินิจฉัยชุมชน และการจัดลำดับความสำคัญ เพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง รับรู้ เข้าใจถึงการศึกษาชุมชน ให้ความสำคัญกับการรู้จักตัวเอง ซึ่งได้เรียนรู้วิธีเทคนิคการศึกษาชุมชนจากการที่ชุมชนทำงานร่วมกับโครงการ SIF (Social Investment Fund) นอกจากนี้ลักษณะของคนลำสินธุ์ คือ ชอบการรวมตัว การพูดคุย การสนทนาหารือ รวมทั้งตัวแทนของหมู่บ้านที่มารวมกลุ่มกันส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่เข้าไปอยู่ป่ากับกองทัพปลดแอกแห่งประเทศไทย จากกรณีความขัดแย้งทางการเมือง และได้ศึกษาลัทธิมาร์ค ทำให้เข้าใจ และมีเทคนิคแนวทางในการขับเคลื่อนงานการพัฒนาชุมชน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา มีการศึกษาชุมชนของตนเองมาหลากหลายรูปแบบในกระบวนการ ทั้งการพูดคุย การศึกษางานวิชาการทางการวิจัย การจัดเวทีต่าง ๆ ส่งผลให้คนลำสินธุ์เกิดการเรียนรู้ และมีความตระหนักในสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ดังนั้น หากแบ่งช่วงเวลาและความสำคัญของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในการศึกษาชุมชนของตนเองของคนลำสินธุ์ ได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 ผ่านชีวิตและประสบการณ์ ภัยพิบัติ โจรผู้ร้าย ถึงแดง

ช่วงสังสมประสบการณ์ชีวิต ของแกนนำและคนในชุมชน ซึ่งได้ผ่านเหตุการณ์ที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ ปีโรงน้ำแดง โจรผู้ร้ายชุกชุม และการเข้าร่วมต่อสู้กับกองทัพปลดแอกแห่งประเทศไทย ซึ่งทั้งสามเรื่อง ปีโรงน้ำแดง ถือเป็น ภัยจากธรรมชาติ ภัยจากโจรผู้ร้าย ถือเป็นภัยจากสังคม และกรณีถึงแดง หรือเข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ ถือเป็นภัยทางการเมือง

ภัยจากธรรมชาติ ช่วงที่สำคัญ คือ ปีโรงน้ำแดง คือ ในช่วงปี พ.ศ. 2507 เกิดกรณีน้ำหลากตามคูคลองต่าง ๆ ส่งผลให้บ้านเรือนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำได้รับความเสียหาย ส่งผลให้ผู้คนย้ายไปอยู่บนดอนหรือที่สูง นอกจากนี้ในช่วงนั้นยังเกิดโรคระบาดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อผ่านวิกฤติร่วมกัน จึงเกิดการรวมตัว และร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหา

ภัยจากสังคม คือ ภัยจากโจรผู้ร้าย ในช่วงทศวรรษแรกของปี 2500 ปัญหาของการต่อสู้ระหว่างรัฐบาล กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ทำให้เกิดช่องว่างในสังคม ก่อเกิดโจรผู้ร้ายขึ้นในชุมชนอย่างมาก อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐเอาไรต์เอาเปรียบชุมชน ปัญหาโจรผู้ร้ายก็จัดการไม่ได้ ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อปกป้องชุมชนตัวเอง

ภัยจากการเมือง คือ การเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จากการต่อสู้กับโจรผู้ร้ายในชุมชน โดยไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ส่งผลให้ พคท. เข้ามาทำงานกับมวลชน และมีบทบาทกับมวลชนในการปกป้องพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านถูกเพ่งเล็ง และถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลให้ทางการประกาศเป็นพื้นที่สีแดง ประชาชนส่วนหนึ่งจึงเข้าร่วมกับ พคท. และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งรวมตัวกันเพื่อป้องกันตัวเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้รอดพ้นจากข้อกล่าวหาของทางการ

ช่วงที่ 2 ตั้งตน ตั้งตัว ดับบ้าน เพื่อดับเมือง

หลังจากผ่านเหตุการณ์ที่สำคัญในเรื่องของภัยธรรมชาติ ภัยสังคม และภัยการเมือง ก็เข้าสู่ช่วงก่อร่าง สร้างตัว หรือ การดับบ้าน ดับเมือง (จัดบ้าน จัดเมือง) ในช่วงปี พ.ศ. 2523 รัฐบาลได้ใช้การเมืองนำการทหารโดยใช้นโยบาย 66/23 ให้คอมมิวนิสต์ออกจากป่าเข้าสู่ ชบวนการร่วมพัฒนาชาติไทย ทำให้ชาวบ้านเริ่มทยอยออกจากป่า ยุติบทบาทการต่อสู้ทางการเมือง เริ่มต้นชีวิตใหม่ ด้วยความมูมานะและเอาชนะใจตนเอง ริเริ่มสร้างฐานครอบครัว จากการช่วยเหลือกันของคนในชุมชน จนสามารถตั้งหลักในการประกอบอาชีพ จนฟื้นฟูครอบครัวเพื่อเป็นฐานที่สำคัญของชุมชนในการพัฒนา

ช่วงที่ 3 จัดตั้งกลุ่ม หลอมรวมเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา

ในช่วงปี พ.ศ. 2539 พัฒนาการชุมชน ได้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นในทุกหมู่บ้าน รวมทั้งกลุ่มสตรีของชุมชน เพื่อให้เกิดการรวมตัวของคนในหมู่บ้าน หลังจากนั้น การรับรู้และแลกเปลี่ยนปัญหาของชุมชนมากขึ้น แขนงนำชุมชนต่าง ๆ ที่ได้พบเจอกันตามวัด หรือกิจกรรมของหมู่บ้าน ตำบล ได้เริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่ม จึงเชิญชวนแกนนำหมู่บ้านต่าง ๆ มาร่วมปรึกษาหารือ โดยดึงแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ แกนนำกลุ่มสตรี ที่รัฐจัดตั้งมาแล้วทุกหมู่บ้านให้มารวมตัวกัน เพื่อเกิดกระบวนการปรึกษาหารือในภาพของตำบล

ช่วงที่ 4 รวมพลังเป็นเครือข่าย ใช้แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนงาน

ปี 2544 ได้ก่อตั้งเครือข่ายสินธุ์แพรทองขึ้นมาอย่างเป็นทางการ โดยการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามธรรมชาติ ใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้ง มีองค์กรชุมชนเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนงาน มีการศึกษาชุมชน การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ทั้งนี้ในการตั้งต้น เพื่อก้าวไปข้างหน้าของชุมชนนั้นใช้กระบวนการหรือเทคนิค ดังนี้

ใช้ตัวแทนกลุ่มแกนนำ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายช่วงแรก ๆ จะใช้ตัวแทนของหมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน ที่มาจากองค์กรในหมู่บ้านหรือตัวแทนของหมู่บ้านที่เป็นผู้นำของชุมชนตามธรรมชาติ และรัฐจัดตั้ง มาประชุมในทุกวันที่ 9 ของเดือน โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ตัวแทนมาร่วมประชุม คือ มีการนำเงินของกลุ่ม องค์กรของหมู่บ้านมาออมทุกเดือน ในวันประชุมของกลุ่มซึ่งดำเนินการในรูปแบบนี้มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 มีปัญหาเกิดขึ้นตัวแทนของหมู่บ้านก็จะมาเล่าให้ที่ประชุมฟัง เพื่อให้เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ร่วมปรึกษา หาทางในการแก้ปัญหา จะวิเคราะห์และแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน

ใช้องค์กรภาคี หลังปี พ.ศ. 2544 เป็นเหตุการณ์วิกฤติหลังฟองสบู่แตก องค์กร SIF ซึ่งเป็นองค์กรที่ต้องการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ได้เข้ามาทำงานในพื้นที่ โดยมุ่งเป้าที่กลุ่มองค์กรชุมชน ซึ่งเครือข่ายสินธุ์แพรทองมีการรวมตัวอยู่ก่อนแล้วจึงสามารถดำเนินการได้ทันที นอกจากนี้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ก็เข้ามาพร้อม ๆ กัน ทั้งสององค์กร มุ่งเน้นในเรื่องของข้อมูล การเปิดเวทีรับฟังปัญหา ทำให้เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้ข้อมูลสภาพปัญหาชุดหนึ่ง แต่ก็เหมือนในหลายพื้นที่ ไม่มีการแปรผลสู่การปฏิบัติ การเข้ามาทำงานขององค์กรภาคีต่าง ๆ ทำให้เครือข่ายได้เทคนิควิธี และรูปแบบการศึกษาชุมชน และมาประยุกต์ใช้จนเกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชนเอง

ใช้เวทีประชาชาคมศึกษาปัญหา เพื่อรับฟังปัญหาของตำบล ทางเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ได้จัดเวทีประชาคม โดยใช้ประเด็น “ทุกข์ร่วม” ของชุมชน โดยใช้ตัวแทนจากหมู่บ้านที่ได้รับคัดเลือกจากเครือข่ายสินธุ์แพรทอง (ซึ่งเป็นตัวแทนของหมู่บ้านที่รู้จักคนในหมู่บ้านเป็นอย่างดี) เชิญชวนสมาชิก และผู้สนใจเข้าร่วมเวทีประชาคม ซึ่งเป็นเวทีที่เกิดจากคนในตำบลอย่างแท้จริง ไม่มีการแทรกแซงจากองค์กรภายนอก คำถามหลักในเวที คือ “มีปัญหาอะไรบ้างในการดำรงชีวิต” เมื่อรวบรวมปัญหาในชุมชน ก็ได้จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และประเด็นที่เป็นปัญหาร่วมกัน การจัดลำดับ ในการดำเนินกิจกรรม จะเรียงตามความสำคัญ ความเดือดร้อนของชาวบ้าน ซึ่งแกนนำจะเป็นคนวิเคราะห์ โดยใช้ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก “เกาถูกหนวยคัน” ซึ่งทำให้ชาวบ้าน เห็นถึงผลประโยชน์ที่เขาพึงได้ และเข้ามามีส่วนร่วม โดยสรุปได้ปัญหาหลักซึ่ง เป็นปัญหาเรื่องปากท้อง ใน 3 เรื่อง คือ สิทธิทำกิน สินค้าราคาแพง ผลผลิตราคาตกต่ำ ซึ่งถือว่าประเด็นเหล่านี้เป็นประเด็นสาธารณะร่วมกัน

ใช้เวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่อง นอกจากนี้ ยังเติมเต็มปัญหาและทางออกโดยการจัดเวที “ผู้เฒ่าเล่าเรื่อง” โดยการเชิญชวน ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน มาเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชน ทุกข์ของชุมชน การรวมตัว และการร่วมเรียนรู้ ต่อสู้กับปัญหา มาเล่าให้แกนนำและคนรุ่นหลังได้รับฟัง เพื่อจุดประกายทางความคิด ส่งผลให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหา และการจัดการการอยู่ร่วมกันของชุมชนอย่างมีทิศทาง ทำให้คนในชุมชนได้เห็นวิถีชุมชนสมัยก่อน มองย้อนมาจนถึงปัจจุบัน “เห็นปัญหาทั้งแห่ง”

ใช้เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการนำปัญหาไปเสนอ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยใช้คำถามหลัก คือ “ทำอย่างไรให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้” จากการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้รับฟังปัญหาของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาของเครือข่าย ทำให้เห็นทางออกทางรอดของชาวตำบลลำสินธุ์

ใช้การศึกษาแบบงานการวิจัยและพัฒนา นอกจากการศึกษาปัญหาของชุมชน ในการเปิดเวทีรับฟังปัญหาแล้ว ชุมชนยังได้ใช้รูปแบบของ “การวิจัยและพัฒนา” ในช่วงเวลากว่า ทศวรรษ มีงานวิจัยเพื่อการพัฒนาในตำบลลำสินธุ์มากมายหลายเรื่อง เพื่อให้การเรียนรู้ปัญหาและการแก้ไขปัญหา มีความชัดเจน และตรงประเด็น โดยเป็นงานวิจัยที่ชุมชนจัดทำขึ้น จากองค์กรภาคีทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งนิสิตนักศึกษาที่ลงมาทำสารนิพนธ์ หรือวิทยานิพนธ์ โจทย์ปัญหาส่วนใหญ่ของการทำวิจัย ก็เป็นโจทย์ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน การใช้การศึกษาชุมชนโดยเป็นโครงการวิจัย สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ หรือรายงานผลการดำเนินงานในรูปแบบต่าง ๆ โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วม ในการวิจัย ประสานงาน หรืออำนวยความสะดวก

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างต้องมีข้อมูลที่ชัดเจน กล่าวได้ว่า “ทุกอย่างต้องมาจากข้อมูล ดูกันที่ข้อมูลก่อน เพื่อนำมาประเมิน ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ” ข้อมูลที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน เช่น ข้อมูลเรื่องสิทธิที่ทำกิน ข้อมูลบัญชีครัวเรือน หลักสูตรสาระท้องถิ่น

ช่วงที่ 5 ตระหนักเรื่องสุขภาวะชุมชน มองการพัฒนาเป็นองค์รวม

ในช่วงปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา หลังจากเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ของชุมชนเข้าสู่ระยะที่ 3 ได้วางเป้าหมาย เพื่อเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ตามวิถีพอเพียง” และได้บรรจุยุทธศาสตร์ “การเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน” เข้าเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ของการพัฒนา ก่อนหน้านี้ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มองการพัฒนาเป็นองค์รวมอยู่แล้ว แต่เพื่อความชัดเจนในรูปแบบการดำเนินงาน เพื่อให้ชุมชนบรรลุถึงเป้าหมายการพัฒนาสู่ชุมชนสุขภาวะ จึงมีการทำงานวิจัย รวมทั้งการแปลงแผนสู่การปฏิบัติ มีโครงการและกิจกรรมตามยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะที่แยกออกมา

2. กระบวนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง เทคนิควิธี และขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผน การลงทุน การปฏิบัติงาน การติดตาม และประเมินผล

ในการมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายสินธุ์แพรทองได้วางกลยุทธ์ไว้หลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และการรับผลประโยชน์ ภายใต้หลักการสำคัญที่ว่า “แยกกันทำ ร่วมกันคิดและร่วมกันรับผิดชอบ”

2.1 กระบวนการร่วมคิด ในกระบวนการร่วมคิด ทางเครือข่ายได้วางกระบวนการหลัก ๆ ไว้ตั้งแต่ต้น คือ การมีตัวแทนของหมู่บ้าน ของกลุ่มองค์กร มาเป็นคณะกรรมการเครือข่าย ซึ่งจะประชุมทุกวันที 9 ของเดือน การรับรู้ข้อมูล และการมีส่วนร่วมจึงทั่วถึงชุมชน เพราะตัวแทนจะต้องบอกเล่ากระบวนการของแต่ละชุมชน ความก้าวหน้าของการดำเนินงาน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่ร่วมกันที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้ ปัญหาต่าง ๆ จะถูกคืนกลับสู่ชุมชนเพื่อการรับรู้ และการร่วมคิดเพื่อแก้ไขปัญหา การเริ่มต้นจากปัญหาร่วมของชุมชน ตรงกับความต้องการ จะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี เพราะทุกคนเห็นถึงผลประโยชน์ที่พึงได้ ก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

2.2 กระบวนการร่วมวางแผน หลังจากมีข้อมูล หรือประเด็นการทำงาน จะมีการจัดระบบข้อมูล ผลักดันจนได้วิสัยทัศน์ร่วม แผนยุทธศาสตร์ พร้อมทั้งตัวแทนที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก และคณะกรรมการในการกำกับดูแล การวางแผนงานภายใต้ยุทธศาสตร์ร่วมกันนี้ จึงเป็นการวางแผนการพัฒนาชุมชนที่เป็นองค์รวม มีเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน ใช้การมีส่วนร่วมของตัวแทนมาพูดคุยปรึกษาปัญหา ร่วมแลกเปลี่ยน ร่วมหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ “ระเบิดมาจากข้างใน” นำไปสู่แผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหา

2.3 กระบวนการร่วมตัดสินใจ ในกระบวนการตัดสินใจ จะมีหลายระดับ โดยเบื้องต้นใช้ยุทธศาสตร์เป็นเครื่องมือนำทาง หากเป็นยุทธศาสตร์โดยยุทธศาสตร์หนึ่งแกนนำยุทธศาสตร์นั้นสามารถตัดสินใจได้เลย แต่หากเป็นปัญหาร่วมที่ใหญ่ขึ้น อาจนำเข้าไปประชุมเครือข่าย เพื่อการตัดสินใจและวางแผนงานร่วมกัน ในแผนยุทธศาสตร์ที่ใช้งบประมาณมาก ในด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะ วิทย์ชุมชน ในด้านการสร้าง ซ่อม หรือการบำรุงรักษา มีความจำเป็นต้องตัดสินใจร่วมกัน ในกระบวนการตัดสินใจนั้น หลักการที่สำคัญ คือ ต้องเปิดให้มีการอภิปรายอย่างรอบด้าน ก่อนที่จะมีการตัดสินใจ และหัวใจ

สำคัญของการตัดสินใจ คือ การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ทุกอย่าง ต้องมีข้อมูลที่ชัดเจน กล่าวได้ว่า “ทุกอย่างต้องมาจากข้อมูล ดูกันที่ข้อมูลก่อน เพื่อนำมาประเมิน ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ”

2.4 กระบวนการร่วมทำ ในการร่วมทำ จะแยกเป็น กิจกรรมของหมู่บ้าน กิจกรรมของเครือข่าย ในกิจกรรมของหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือผู้รับผิดชอบจะดำเนินการทำกิจกรรมด้วยตัวเอง หากต้องการการสนับสนุนหรือพบปัญหาก็นำเสนอเพื่อให้เครือข่ายช่วยเหลือ ในส่วนของกิจกรรมเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนา จะมีโครงการหรือกิจกรรม ผู้รับผิดชอบในแต่ละยุทธศาสตร์ หรือแต่ละโครงการจะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม การที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้แกนนำ สมาชิกที่เข้าร่วมได้มีส่วนร่วม พัฒนาตนเองตลอดเวลา กิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือที่ทำให้แกนนำได้พัฒนาตนเอง เป็นตัวเชื่อมที่ทำให้ รู้สึกตัวเองมีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบ

2.5 กระบวนการร่วมรับผลประโยชน์ หลักการและเทคนิคการมีส่วนร่วมที่ดี คือ งานที่ต้องตอบใจภัยความต้องการของชุมชน การรับผลประโยชน์ ร่วมกันของเครือข่าย มีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว หรือระดับชุมชน ในการทำงานของเครือข่ายที่มุ่งตอบสนองต่อคนหมู่มาก ผลประโยชน์จึงตกแก่คนหมู่มากเช่นกัน เช่น การแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดิน ของหมู่ที่ 5 เมื่อเครือข่ายสินธุ์แพรทองลงไปช่วยจัดการและสนับสนุน ทำให้ชาวบ้านนับร้อยครัวเรือน 139 แปลง มีเอกสารสิทธิ์ที่ทำได้

3. การเสริมสร้างการเรียนรู้

การเสริมสร้างการเรียนรู้ หมายถึง เทคนิควิธี ขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ใช้ในการสร้างและส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุงที่ประกอบด้วย การเรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มี 2 รูปแบบ คือ การเสริมสร้างการเรียนรู้ภายในชุมชน และการเสริมสร้างการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ทั้งสองรูปแบบมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างมาก เพราะเป็นการพัฒนาศักยภาพของแกนนำ และเครือข่าย การเสริมสร้างการเรียนรู้ภายใน เช่น เวทีถอดบทเรียน การประชุมปรึกษาหารือ กระบวนการทำงานวิจัย เวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่อง การอบรม หรือการพัฒนาศักยภาพต่าง ๆ ในเครือข่าย ส่วนการเสริมสร้างการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ การไปศึกษาดูงาน การเข้าร่วมอบรมสัมมนา การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีต่าง ๆ รวมทั้งการที่บุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง

3.1 การเสริมสร้างการเรียนรู้จากภายในชุมชน คือ การที่ชุมชนและเครือข่ายได้เรียนรู้ และตระหนักถึงปัญหาของชุมชนเอง แต่ยังคงขาดความรู้ หรือต้องการเสริมความรู้ในด้านนั้น ๆ เพิ่มเติม เพื่อให้มีศักยภาพในการดำเนินการให้มากยิ่งขึ้น การสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ทำได้หลายวิธี คือ

เวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่อง ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ เช่น ด้านภูมิปัญญา สมุนไพร หมอพื้นบ้าน ศิลปะ วัฒนธรรม มักใช้ผู้รู้ ประชาชนชุมชน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีประสบการณ์ในด้านนั้น ๆ มาเล่าให้แกนนำ ผู้สนใจรับฟัง เพื่อทำการรวบรวม วิเคราะห์ และจัดทำเป็นรูปแบบองค์ความรู้ของชุมชน เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ นำไปปฏิบัติและขยายผล ประเด็นนี้ก็จะมีความรู้ของชุมชนต่อไป และมีการสืบทอดเป็นรุ่นต่อรุ่น และมีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ไว้ มีการสื่อสารข้อมูลชุมชนหลากหลายวิธี เช่น เอกสารแผ่นพับ วิทยุชุมชน

การเสริมสร้างการเรียนรู้ด้วยงานวิจัย บางประเด็นจำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการรวบรวมข้อมูลมาแสดงผล เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ส่งผลให้ชุมชนตระหนัก และเกิดความต้องการในการแก้ไขปัญหา เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน และแปลผลออกมาเป็น “ไทม์ไลน์” ซึ่งจะมีข้อมูลเป็นรายรับ รายจ่ายของคนชุมชนลำสิริ ในช่วงต้นเห็นว่ามีรายจ่ายมากกว่ารายได้ เมื่อเครือข่ายสินธุ์แพรทองแสดงให้เห็นตัวเลข ส่งผลให้ชุมชนเกิดคำถาม และค้นหาสาเหตุของปัญหา และร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหา

การเสริมสร้างการเรียนรู้ด้วยการอบรม ในบางประเด็น จำเป็นต้องพึ่งพาวิทยากรจากภายนอกเข้ามาเสริมสร้างการเรียนรู้ภายในชุมชน เนื่องจากเครือข่ายต้องการความรู้ ที่เป็นการเฉพาะด้าน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือ ในด้านการบริหารจัดการด้านการเงิน เนื่องจากมีกลุ่มออมทรัพย์อยู่ทุกหมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อให้มีรูปแบบและมาตรฐานเดียวกัน รวมทั้งเป็นที่เข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน ดังนั้น จึงมีการอบรมการจัดทำบัญชี บดุล นอกจากนี้ในด้านอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน จำเป็นต้องมีมัคคุเทศก์ หรือเป็นวิทยากรในครอบครัวต้นแบบ หรือวิทยากรที่ต้องถ่ายทอดเรื่องของชุมชน ผ่านการเล่าเรื่องแก่นักท่องเที่ยว หรือผู้ที่มาศึกษาดูงาน ดังนั้นจึงต้องมีการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพของมัคคุเทศก์ หรือวิทยากร เมื่อชุมชนมีชุดความรู้ของตนเอง ก็จะใช้ประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรม เช่น ในเรื่องการทำบัญชีปีงบประมาณประจำปี ของกลุ่มออมทรัพย์ในแต่ละหมู่บ้าน จากเดิมที่ต้องอาศัยพัฒนากรมาช่วยในการดำเนินการ แต่หลังจากที่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ได้ไปร่วมศึกษาดูงานจากแหล่งต่าง ๆ เช่น องค์กรชาวบ้านที่มีการดำเนินการมานาน มีประสบการณ์มาก แล้วมาทำในชุมชนของตนเอง โดยมีแนวคิดที่ทำแบบง่าย สไตล์ของชาวบ้าน “ชาวบ้านสอนชาวบ้าน” จะเข้าใจได้ง่ายกว่าการทำแบบที่ราชการมาสอน เมื่อมีการฝึกทำด้วยตนเอง และก็มีกรมวิทยุสอนกันเอง ถึงการทำกลุ่ม การทำงบดุล ภายในหมู่บ้านต่าง ๆ

การเสริมสร้างการเรียนรู้โดยการประชุม ปรัชญาหรือ การประชุมปรัชญาหรือ ถือเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่สำคัญ เพราะเป็นการเรียนรู้หน้างาน หรือเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สามารถนำผลจากการวิเคราะห์ไปแก้ปัญหา เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่มีรูปแบบและทิศทาง โดยเฉพาะรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในระยะที่ 3 มีกิจกรรมหรือแผนงานโครงการในหลายเรื่อง ดังนั้นการประชุม การปรึกษาร่วมหาทางออกจึงเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหา ผลักดันแผนยุทธศาสตร์ที่ดีที่สุด

การเสริมสร้างการเรียนรู้ด้วยห้องเรียนในชุมชน ปัจจุบันชุมชนพัฒนาการเรียนรู้ขึ้นมาในชุมชน 12 ประเด็น ซึ่งเป็นประเด็นการพัฒนาชุมชนตามยุทธศาสตร์อีกด้วย ดังนั้นทั้ง 12 ประเด็นจึงเป็นเนื้อหาที่สำคัญของชุมชนที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา

3.2 การเสริมสร้างการเรียนรู้ภายนอกชุมชน การพัฒนาชุมชนมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างเสริมความรู้ เพื่อการพัฒนาต่อยอด รวมทั้งเพิ่มการพัฒนาประเด็นใหม่ ๆ ที่ชุมชนยังขาดประสบการณ์ จึงมีความจำเป็นต้องเพิ่มความรู้ในด้านนั้น ๆ หรือการไปเข้าร่วมการพัฒนาศักยภาพร่วมกับชุมชนอื่นในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ในการพัฒนา ต้องพัฒนาตามความต้องการ พัฒนาคนให้ตรงกับแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน นอกจากนี้ การไปออกร้าน หรือการแสดงนิทรรศการ หรือการเข้ามาศึกษา

ดูงานของชุมชนต่าง ๆ ในเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากข้อซักถามและประสบการณ์ร่วมกัน ได้แก่

การไปศึกษาดูงาน การที่ชุมชนต้องการเสริมสร้างความรู้ ประสบการณ์เพิ่มเติมจากชุมชนอื่น ที่พัฒนาในด้านนั้น ๆ มาก่อนหน้านี้แล้ว เมื่อชุมชนประสงค์จะศึกษาดูงานภายนอกชุมชน จะประสานกับภาคีภายนอก หรือประชุมหารือร่วมกันของแกนนำเพื่อค้นหาพื้นที่ หรือชุมชนให้ตรงกับเป้าหมายของการเข้าไปเรียนรู้ ทั้งนี้ก่อนไปศึกษาดูงานทางเครือข่ายสินธุ์แพรทองจะมีการแบ่งหัวข้อการดู เพื่อนำความรู้ที่ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน หลังจากการศึกษาดูงาน เพื่อให้การดูงานได้เนื้อหาที่ครอบคลุมในประเด็นที่ต้องการ และให้ทุกคนรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เท่าเทียมกัน และเกิดประโยชน์มากที่สุด

การเข้าร่วมอบรมสัมมนา โดยปกติ หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือโครงการพัฒนาต่างๆ มักจะมีการจัดการอบรม หรือสัมมนาในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้องค์กรชุมชนเข้าไปร่วมเรียนรู้ เช่น ประเด็นกองทุนสวัสดิการชุมชน ประเด็น อสม. ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะมีการจัดกิจกรรมในทุกปี การเข้าไปร่วม ถือเป็น การติดต่ออาวุธทางปัญญาไปในตัว

การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีต่าง ๆ รวมทั้งการเข้ามาศึกษาดูงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง การจัดกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ มักเปิดโอกาสให้ชุมชน เครือข่าย นำเสนอผลงาน หรือการออกร้าน หรือการแสดงนิทรรศการ จากกระบวนการเหล่านี้จะเกิดคำถาม การแลกเปลี่ยน การเติมเต็มของผู้ที่เข้ามาร่วมเรียนรู้ จึงเป็นการฝึกฝน และพัฒนาแกนนำของเครือข่ายในการตอบคำถาม เพื่อให้มีความมั่นใจในองค์ความรู้ของตนเองที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังได้รับการเติมเต็มข้อเสนอแนะจากผู้เข้ามาเรียนรู้ ซึ่งจะได้นำกลับมาพัฒนาชุมชนต่อไป รวมทั้งการเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนขององค์กรภายนอก ก็ถือเป็น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จากการซักถาม และข้อเสนอแนะ รวมถึงการนำประสบการณ์ของที่อื่นมาร่วมแลกเปลี่ยน ดังนั้น การมาศึกษาดูงานของชุมชนอื่น ก็ถือเป็นอีกวิธีในการเสริมสร้างการเรียนรู้วิธีหนึ่งด้วยจากการที่มีคน กลุ่ม องค์กร เข้ามาศึกษาดูงานที่เครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ทีมมีการฝึก ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ไม่ใช่เครือข่ายจะเป็นฝ่ายให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานแต่ฝ่ายเดียว แต่ผู้ที่มา ก็พาความรู้มาด้วย กล่าวได้ว่า “คนมา ความรู้มา” โดยกลุ่มที่มาศึกษาดูงานต่อเนื่องได้แก่ ลูกค้าที่เป็นหนี้ ธกส.

4. กระบวนการพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน

การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน หมายถึง เทคนิควิธี และขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการพัฒนา และเสริมสร้างภาวะผู้นำให้แก่คนในตำบลล้าสินธุ์ อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วย การสร้างผู้นำ การพัฒนาบุคลิกภาพ คุณธรรมจริยธรรม และความรู้ด้านการบริหารจัดการให้แก่ผู้นำ เป็นต้น

การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชนนั้น เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะถือว่าเป็นการสร้างคนที่จะมาควบคุม และกำกับทิศทางการพัฒนา ดังนั้น เรื่องนี้จึงต้องการการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้มี 2 ประเด็น ที่จะต้องคำนึงถึงและให้ความสำคัญ ต่อการพัฒนาในการเสริมสร้างผู้นำชุมชน คือ คุณสมบัติของผู้นำ และเทคนิคการพัฒนาและการสร้างแกนนำ

4.1 คุณสมบัติของผู้นำ ผู้นำจะต้องมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ จึงเป็นที่ยอมรับ และนำไปสู่ความศรัทธา การนำที่ดีที่สุด คือ การใช้ความคิดร่วมกันเป็นผู้นำ นอกจากนี้ผู้นำต้องมีการฝึกฝนและการรู้เท่าทันข้อมูลและสถานการณ์ต่าง ๆ

การยอมรับสู่ความศรัทธา ในการทำงานกับคนหมู่มาก และมีความหลากหลาย จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่ม หรือเครือข่าย ในระดับของชุมชนการสร้างการยอมรับที่ดีที่สุด คือ การทำผลงานให้ประสบความสำเร็จเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย โดยมีมุมมองว่า ปัญหาชาวบ้าน คือ ปัญหาแกนนำ เช่น การที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องสิทธิทำกินของหมู่ที่ 5 จนสามารถออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกินให้ชาวบ้านได้ถึง 139 แปลง จากประเด็นนี้ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการยอมรับ และเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายเพิ่มขึ้น

การนำโดยความคิด เป็นโครงสร้างแนวราบ การนำรวมหมู่ รับผิดชอบงานด้วยบุคคล แบ่งงานกันทำ แต่ร่วมรับผิดชอบผลต่าง ๆ ที่ออกมา เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ไม่มีประธานหรือหัวหน้า มีเพียงผู้ประสานงานเครือข่าย และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของเครือข่าย รวมทั้งคณะทำงานใน 12 ประเด็นของเครือข่ายเท่านั้น โดยใช้มติที่ประชุม หรือความเห็นร่วมของคนส่วนใหญ่ ที่ได้อภิปรายจนเกิดการตัดสินใจร่วมกัน เป็นเครื่องมือ หรือแผนการชี้้นำในการดำเนินงาน หรือที่เรียกว่า “ผู้นำรวมหมู่”

การฝึกฝนและการเท่าทัน คนที่เป็นผู้นำระดับชุมชนนั้นต้องมีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ เริ่มแรกอาจพัฒนาทักษะโดยการรับผิดชอบในกิจกรรมง่าย ๆ เช่น การเป็นวิทยากรกลุ่ม การฝึกจัดบันทึกการประชุม การสังเกตการณ์กิจกรรมต่าง ๆ

แกนนำแนวราบความเสมอภาคในการนำ ที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เรื่องผู้นำ แกนนำจะถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเครือข่ายที่ใหญ่ทำงานร่วมกับหลากหลายองค์กร และมีความหลากหลายในประเด็นที่รับผิดชอบ ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับการทำงานของทุก ๆ คนเหมือนกัน และไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำโครงสร้างการนำแนวราบทุกคนมีสิทธิเสนอความคิด นำเสนอผ่านที่ประชุม ผ่านแนวคิด “วางมือ วางใจ” เพื่อให้การขับเคลื่อนงานมีพลัง มีส่วนร่วมและสร้างการยอมรับจากทุกฝ่าย

4.2 เทคนิคการพัฒนาและการสร้างแกนนำ

ผู้นำตามความถนัดตามยุทธศาสตร์ ในการทำงาน ของเครือข่ายสินธุ์แพรทองที่ผ่านระยะเวลา มายาวนาน กว่าทศวรรษ ทำให้ทุกคนรู้ศักยภาพของสมาชิกเครือข่ายเป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อมีภาระงานก็จะเป็นที่รู้กันว่า งานด้านนี้ ยุทธศาสตร์นี้เหมาะกับใคร ในช่วงเริ่มแรกของยุทธศาสตร์ จะมีผู้ประสานงานเครือข่ายสินธุ์แพรทองช่วยเป็นพี่เลี้ยงหรือมีคณะทำงานที่ร่วมรับผิดชอบ

การใช้กระบวนการกลุ่มมาเป็นเครื่องมือสร้างผู้นำธรรมชาติ การที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้แกนนำ สมาชิกที่เข้าร่วมได้มีส่วนร่วม พัฒนาตนเองตลอดเวลา กิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือที่ทำให้แกนนำได้พัฒนาตนเอง เป็นตัวเชื่อมที่ทำให้รู้สึกตัวเองมีหน้าที่ ที่จะต้องรับผิดชอบ คนที่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ จะแสดงศักยภาพออกมาเอง เมื่อผ่านกิจกรรม เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งการเสนอความคิดในเวทีต่าง ๆ จนสร้างการยอมรับของสมาชิกไปโดยปริยาย

การปรับเปลี่ยนผู้นำการประชุม ในการประชุมประจำเดือนมีการสลับกันเป็นประธาน เพื่อให้ทุกคนได้ฝึกในการพูดต่อสาธารณชน ฝึกการควบคุม การจับประเด็นในที่ประชุม และหลังจากการประชุมเสร็จก็มีการสรุปผล ผู้เข้าร่วมประชุมจะร่วมกันแลกเปลี่ยน สรุปข้อดี ข้อที่ควรพัฒนาของประธานที่ประชุม เพื่อการพัฒนาที่ต่อเนื่อง และทุกคนในที่ประชุมก็ได้ร่วมกันในการเรียนรู้ โดยทุกคนต้องมีใจที่เปิดกว้างเพื่อรับฟัง และเพื่อการพัฒนาของตนเอง และพัฒนาเครือข่าย

การพัฒนาแกนนำจากการปฏิบัติ ให้แกนนำมีการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เรียนรู้ด้วยตนเอง “หัดในไฟ” เช่นแกนนำรุ่นพี่พร้อมให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง ต่อแกนนำรุ่นน้อง เช่น การฝึกเป็นวิทยากรในด้านต่าง ๆ หรือการมอบหมายงาน การเข้าร่วมเป็นคณะทำงาน

หลักสูตรผู้นำชุมชน มีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มาสร้างหลักสูตรผู้นำ โรงเรียนผู้นำ ซึ่งมีหลายหลักสูตร ได้แก่ ผู้นำ การจัดการกระบวนการ หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้แกนนำมีการจัดระบบข้อมูลความคิดของตนเองได้ดียิ่งขึ้น

การกระตุ้นความคิด เทคนิค “แหล่งให้อยาก” คือ การกระตุ้นจากแกนนำรุ่นพี่ เพื่อให้ให้อยากเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ สร้างความรู้สึกรักภูมิใจ รักบ้านเกิด จากพลังบวกของเครือข่าย ทำให้แกนนำมีพลังในการพัฒนาตนเอง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น

การปรับเปลี่ยนแกนนำ แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง จะมีการประเมินตลอดเวลาจากแกนนำด้วยกัน ดังนั้น หากไม่ถนัดหรือขาดความรับผิดชอบในงานที่มอบหมาย อาจมีการปรับเปลี่ยนหรือปรับลดบทบาทลง หรือบางที่อาจหลงประเด็นในภาระงานที่ได้รับมอบหมาย ก็จะมีการปรับเปลี่ยนการรับผิดชอบ หรือจัดหาตัวแทนเข้ามารับผิดชอบงานร่วมกันเพิ่มเติม หรือการมอบหมายพี่เลี้ยงเข้ามาช่วยในการดำเนินกิจกรรม

5. กระบวนการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย

การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย หมายถึง เทคนิควิธี ขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการสร้างทีมงาน องค์กร และเครือข่าย ที่ประกอบด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย จัดตั้งกลุ่มแกนนำของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย การติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่าย การฝึกอบรมเครือข่าย การสนับสนุนทรัพยากรที่อาจเป็นงบประมาณหรือความรู้แก่เครือข่าย

5.1 การสร้างทีมงาน จากการศึกษาพบว่า เมื่อหมดคนรุ่นที่เริ่มก่อตั้งกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ก็ไม่มีการสานต่อ ขาดความต่อเนื่องและการถ่ายทอดประสบการณ์ จากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งระบบความสัมพันธ์ยังมีระยะห่าง ดังนั้น จึงพัฒนาโครงสร้างของแกนนำเพื่อการทำงานร่วมกัน

สร้างแกนนำ เครือข่ายสินธุ์แพรทองจึงได้ริเริ่ม การแบ่งแกนนำ เป็น 3 ระดับ ระดับที่ 1 คือ แกนนำรุ่นบุกเบิก หรือแกนนำชุดแรก ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งเครือข่าย และรับรู้งานของเครือข่ายมาถึงปัจจุบัน เป็นผู้นำทางด้านความคิด วิเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ รู้ เข้าใจเนื้องาน และเท่าทันต่อเหตุการณ์ ระดับที่ 2 หรือแถว 2 คือ แกนนำที่เป็นฝ่ายดำเนินงาน หรือแกนนำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งเป็นแกนนำหลักในการดำเนินงานในปัจจุบัน และแกนนำระดับที่ 3 หรือแถว 3 คือ แกนนำที่เป็นเยาวชน หรือคนรุ่นใหม่ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ทั้งนี้แกนนำแถว 2 และแถว 3 ก็สามารถพัฒนาตนเองเป็นแกนนำแถว 1 ได้ เมื่อมีภาระงาน และประเด็นความรับผิดชอบของเครือข่ายที่มากขึ้น

ทำงานเป็นทีม เครือข่ายสินธุ์แพรทอง อยู่กันแบบครอบครัว พี่น้อง เน้นการทำงานเป็นทีม มีความผูกพัน สามารถพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง ปัจจุบันเครือข่ายพัฒนาระดับจนเป็นที่รู้จักของคนข้างนอก มีกลุ่ม องค์กรเข้ามาศึกษาดูงานอยู่ตลอด แขนงนำ ครอบครัวต้นแบบ ก็จะมีการตื่นตัวเตรียมตัว และพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลา สมาชิกในชุมชนเห็นความเสียสละของแกนนำ ทำเพื่อประโยชน์ของคนทั้งตำบล ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ส่งผลให้เกิดความร่วมมือมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจึงเห็นว่า คนลำสินธุ์เก่งเป็นทีม นอกจากนี้เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมบ่อย ๆ จะมีการสั่งสมประสบการณ์ให้กับตนเอง และสามารถถ่ายทอดส่งต่อไปยังผู้อื่นได้

การยึดโยงคนทำงาน ในการทำงานนั้น หากได้ทำงานที่ตัวเองชอบ ตามความถนัด ก็จะทำงานนั้นได้ดี และทำอย่างมีความสุข รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า จึงต้องการงานให้ชุมชนเพื่อชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ การที่ได้ร่วมทำกิจกรรม โดยสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือให้ทำ เช่น ทำสื่อ ถอดบทเรียนจุดเรียนรู้ การรับรู้และการสัมผัสกับชุมชนมาก ๆ ส่งผลให้การรักชุมชนของตนเองมากขึ้นด้วย

5.2 การสร้างองค์กร ในการสร้างองค์กรของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ให้ความสำคัญกับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของการพัฒนา และยกระดับเป็นเครือข่าย จากนั้นจึงสร้างความยั่งยืนด้วยการมีทิศทางการทำงาน

โครงสร้างจากล่างขึ้นบน การที่แกนนำหมู่บ้าน หรือ แกนนำองค์กรของหมู่บ้านมาเข้าร่วมเป็นแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ถือเป็นต้นทุนของชุมชนที่สำคัญ เพราะรู้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนชัดเจน เป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน สามารถเชื่อมร้อยกับคนในหมู่บ้านได้ ดังนั้น การที่ตัวแทนหมู่บ้านมาเป็นแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ทำให้ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ในการพัฒนา กลุ่ม หรือชุมชนในหมู่บ้านของตนเอง ส่งผลให้เป็นต้นทุนที่สำคัญของการพัฒนาตำบลลำสินธุ์ จึงเป็นการสร้างองค์กรที่สำคัญ คือ การริเริ่มตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ ระดับกลุ่มหมู่บ้าน จนกลายมาเป็นเครือข่ายระดับตำบล ที่ทำงานร่วมกับองค์กรภายใน และภายนอกหลากหลายองค์กร ในการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนขององค์กรนั้น

สร้างองค์กรอย่างยั่งยืน แกนนำมีการมองไปข้างหน้า เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มองว่าในอนาคตจะเกิดอะไรขึ้น แล้วหาแผนรองรับ ซึ่งเครือข่ายสินธุ์แพรทองมีแผนยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน มีการดำเนินงานตามแผน ซึ่งในช่วงแรกของการดำเนินการแผนจะเป็นแผนเชิงกว้าง ต่อมาก็มีการเจาะลึกในแต่ละประเด็น ให้เห็นรูปธรรมการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย เน้นการเปลี่ยนแนวคิด เช่น การปฏิบัติตนให้เห็น มีกิจกรรมที่ให้ผู้เข้าร่วมได้คิด วิเคราะห์ มากกว่าจะจัดกิจกรรมเพียงอย่างเดียว

5.3 การสร้างเครือข่าย ในการเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายในจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ไม่พัฒนาแบบแยกส่วน การเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายนอก จะยึดตามแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ว่าหน่วยงานองค์กรที่เข้ามา ดำเนินกิจกรรมตรงกับแผนยุทธศาสตร์ที่มีหรือไม่ เพราะในที่สุดแล้วองค์กรหน่วยงานภายนอกเมื่อดำเนินกิจกรรมเสร็จตามโครงการภารกิจ ก็ออกจากชุมชน แต่คนในชุมชนยังคงดำรงอยู่

ตั้งหลักที่ยุทธศาสตร์การทำงานแบบบูรณาการ เบื้องต้นเลือกองค์กรที่ตอบโจทย์การทำงานตามแผนยุทธศาสตร์ เช่น ในชุมชน มีแผนในการจัดกิจกรรม ในกลุ่ม เด็ก เยาวชน

ผู้สูงอายุ ทั้งของ เทศบาล โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ทางเครือข่าย ก็เชิญหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้มาวางแผน เพื่อจัดกิจกรรมร่วมกัน หน่วยงานต่าง ๆ มีเป้าหมายการจัดอย่างไร ก็มาบูรณาการร่วม หน่วยงานมีทรัพยากรอะไร ก็มาร่วมกัน เช่น โรงเรียนมีทรัพยากรด้านการเสริมความรู้ มีวิทยากร และสามารถดึงเด็กมาได้ก็รับส่วนนี้ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล มีวิทยากร และงบประมาณ เทศบาลมีงบประมาณ และมีกลุ่มผู้สูงอายุ เครือข่ายมีงบประมาณ และมีที่วิทยากร ก็มาดำเนินการกิจกรรมร่วมกัน เมื่อเสร็จก็มีการสรุป ประเมินผล ร่วมกัน พร้อมวางแผนดำเนินกิจกรรมในครั้งต่อไป ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างหน่วยงานในชุมชนมากขึ้น

ดึงหัวรบกวน งานพัฒนาต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เมื่อหน่วยงานราชการไม่เข้าร่วม ก็มีการเชื่อมการทำงาน เชิญหน่วยงานที่สูงกว่า เช่น เขตการศึกษา เข้ามาร่วมกิจกรรม เมื่อตัวแทนจากเขตการศึกษามาร่วม โรงเรียนในพื้นที่ก็ต้องเข้ามาร่วม และเมื่อหน่วยงานเข้ามาร่วมก็เข้าใจวัตถุประสงค์ รูปแบบการทำงานของเครือข่ายสินธุ์แพรทองมากขึ้น ซึ่งจะทำให้หน่วยงานเข้ามาบูรณาการแผนขององค์กร กับชุมชนได้ชัดเจน และต่อเนื่อง เพราะการพัฒนาทั้งจากองค์กรภายนอก องค์กรภายในชุมชน หรือคนในชุมชนเอง ก็มีเป้าหมายเหมือนกัน คือความอยู่ดี มีสุขของคนในชุมชน

เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง ไม่ทำงานโดยใช้ภาคีเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อน ไม่เคลื่อนตามงบประมาณขององค์กรต่าง ๆ ที่ลงมา กล่าวได้ว่าหากเอาภาคีมาเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนงาน กิจกรรม “เปรียบกับลำสินธุ์ไม่มีแกน” ดังนั้น ชุมชนกำหนดเป้าหมายไว้ชัดว่าจะทำอะไร ขับเคลื่อนตามแผนที่วางไว้ ภาคีมาร่วมทำได้แต่ต้องทำตามที่ลำสินธุ์ตั้งเป้า ซึ่งจะทำให้ได้รูปแบบ วิธีการทำงานที่ชัดเจน หลากหลาย สวยงามขึ้น หรืออาจจะมียุทธวิธีที่จะทำให้ง่ายขึ้น แต่ต้องได้ตามเป้าที่วางไว้ ในการทำงานร่วมกับภาคี หากไม่ตรงกับแผนยุทธศาสตร์ของเครือข่าย ก็ยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ในลักษณะ “ร่วมแต่ไม่รับ” คือไม่เข้าไปร่วมแบบเต็มตัว

6. กระบวนการติดตามและการประเมินผล

การติดตามและการประเมินผล หมายถึง เทคนิควิธี และขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองใช้ในการติดตามและประเมินผล ที่ประกอบด้วย การประเมินปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์ และผลกระทบ

กระบวนการติดตามประเมินผลของชุมชน ไม่ได้มีรูปแบบที่ชัดเจนและตายตัว แต่เป็นการติดตามประเมินผลแบบธรรมชาติ เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของกิจกรรมปกติในชุมชน

6.1 การติดตาม มี 2 วิธี ดังนี้

6.1.1 ติดตามประจำเดือน จากการที่มีการแยกประเด็นงานที่ชัดเจน มีการมอบหมายผู้รับผิดชอบตามความถนัดของแต่ละคนตาม “แนวคิดใช้คนให้ถูกกับงาน” มีการติดตามงานทุกวันที 9 ของเดือน “โดยปกติคนที่ทำงานเท่านั้นจึงจะพูดในที่ประชุมได้เต็มปากเต็มคำ ซึ่งหากยังไม่ได้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย ก็ไม่รู้จะพูดอะไร” การติดตามจะดูว่ามีความก้าวหน้าไปไหน มีปัญหาอะไร ในที่ประชุมร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหา และเมื่อผลการดำเนินงานจะออกมาเป็นเช่นไร ทุกคนร่วมกันรับผิดชอบ เพราะถือว่าทุกอย่างออกจากที่ประชุม เป็นมติของที่ประชุมแล้ว

6.1.2 ติดตามโดยการสรุปและแจกแจง การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ จะมีการแจกแจงรายละเอียดอย่างชัดเจน ทั้งรายรับว่ามาจากแหล่งใด รายจ่ายเป็นอย่างไร เหลือหรือไม่ เอาไปจัดการต่ออย่างไร เช่น คืนแหล่งทุน หรือเก็บใส่กองทุนไหน อย่างไร

6.2 การประเมินผล ในการประเมินผลของชุมชนก็ดำเนินการเช่นเดียวกับการติดตามงาน คือ ดำเนินการอย่างเป็นธรรมชาติ แต่การประเมินผลจะเป็นการดำเนินงานเพื่อการตัดสินใจ เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือการพัฒนาให้ดีขึ้น ภายหลังจากการประเมินในทุก ๆ ด้านเสร็จแล้ว โดยมีวิธีการ 3 วิธี ดังนี้

6.2.1 ประเมินผลจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม ในการจัดกรรมที่มีผู้เข้าร่วมจะมีส่วนในการประเมินด้วย เช่น ครอบครัวต้นแบบ คือ จะเป็นแบบอย่างให้แก่คนในหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นบ้านพักแบบโฮมสเตย์แก่ผู้มาดูงาน เยี่ยมเยือนชุมชน ดังนั้น ในฐานะเจ้าของบ้าน จึงต้องปรับปรุงทั้งกายภาพ บริเวณบ้านให้สะอาด รวมทั้งต้องมีความรู้เกี่ยวกับชุมชน เพราะจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มาพักตลอดเวลา อีกทั้งผู้ที่มาพัก จะมาสรุปการเรียนรู้ให้แก่สมาชิกคนอื่นที่มาด้วยกัน ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะมีการสะท้อนสิ่งที่เห็นจากครอบครัวต้นแบบ จึงเป็นการประเมินครัวเรือนต้นแบบไปในตัว

6.2.2 ประเมินจากการสรุปงาน การสรุปงานก็เป็นอีกเทคนิคหนึ่งในการประเมินการทำงาน หรือการจัดกิจกรรมในชุมชน หลังจากจัดกิจกรรมเสร็จ หรือทำโครงการเสร็จ จะสรุปร่วมกันของผู้รับผิดชอบ ว่าผลการดำเนินงานเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร เช่น การจัดตั้งพลังงานทดแทนในชุมชน จะมีการสรุปทุกเดือนว่ามีความก้าวหน้าอย่างไร รวมทั้งจะมีการประเมินว่า ชุมชนมีศักยภาพในการรองรับพลังงานหมุนเวียนจากพลังงานน้ำหรือไม่ จะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไร เป็นต้น

6.2.3 ประเมินหลังเสร็จงาน เทคนิค ยอ 2 ปรับปรุง 2 หลังเสร็จกิจกรรม โครงการ มีการประเมินโดย ให้ผู้เข้าร่วม “ยอ 2 เรื่อง ปรับปรุง 2 เรื่อง” คือ แสดงความเห็นชื่นชม ยกยอ ผลของกิจกรรมส่วนใด ส่วนหนึ่งที่ประทับใจ หรือ ที่ผลออกมาดีเป็นที่ชื่นชอบ นอกจากนั้น แสดงความเห็นเสนอแนะในจุดที่ต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่อการพัฒนาในการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไป

7. กระบวนการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียน หมายถึง เทคนิควิธี และขั้นตอนการดำเนินงานที่เครือข่ายสินธุ์แพทองใช้ในการถอดบทเรียน ที่ประกอบด้วย การทบทวนระหว่างการทำงานตามแผนงานโครงการ และการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการทำงานตามแผนงานโครงการ

กระบวนการถอดบทเรียน วิธีการและขั้นตอนการถอดบทเรียน จะถอดเป็นเรื่อง โดยเป้าต้องชัดว่าถอดแล้วจะเอาไปทำอะไร ใช้ประโยชน์อย่างไร ได้องค์ความรู้จะพาไปไหน “ถ้าถอดเฉย ๆ จะไม่ถอด” เพราะงาน กิจกรรมโครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการจะเสร็จในกระบวนการอยู่แล้ว โดยมีการเรียนรู้เทคนิควิธีการถอดบทเรียนมาจากการทดลองทำ ลองผิดลองถูก และเรียนรู้จากประสบการณ์การทำขององค์กร หน่วยงานภายนอก ได้เทคนิคการถอดบทเรียนมาจากตอนเข้าไปอยู่ป่าจากภัยการเมือง “ทุกอย่างที่ทำ ต้องมีการสรุปบทเรียน เพื่อการพัฒนา” การถอดบทเรียนจะทำเมื่อจบโครงการหรือสิ้นปี ทำควบคู่ไปกับการปรับแผนยุทธศาสตร์ เมื่อดำเนินการตามแผนเสร็จก็จะนำมาทบทวน สรุปผลตามตัวชี้วัดที่วางไว้ ว่าสำเร็จหรือไม่สำเร็จ เพราะอะไร แล้วจะมีการปรับแผนหรือไม่

อย่างไร เช่น ถอดบทเรียนจุดเรียนรู้ 12 จุด สวัสดิการชุมชน ครอบครัวยุคใหม่ โรงเรียนเกษตรกร จะมี การสรุปบทเรียน สำเร็จเพราะอะไร มีปัญหาอะไร ปีต่อไปจะทำอะไรต่อ และจะยกระดับอย่างไร

การนำไปใช้ มีการทำชุดความรู้เป็นเอกสาร แผ่นพับ ผังรูปภาพ หรือ วิทยูทูป มีการ ถอดบทเรียน เช่น การก่อเกิดเครือข่าย ประวัติศาสตร์ชุมชน จุดเรียนรู้ทั้ง 12 จุดของชุมชน แล้วทำ เป็นแผ่นพับ ไลน์ VDO ซึ่งในการจัดทำ จัดเก็บข้อมูล ก็เป็นการฝึกแกนนำที่อบรมการทำแผ่นพับ ไลน์ VDO ซึ่งเป็นการฝึกทักษะ สร้างความชำนาญให้กับแกนนำกลุ่มนี้อีกทางหนึ่งด้วย

ผลลัพธ์

ผลลัพธ์ หมายถึง ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากปัจจัยนำเข้า และกระบวนการแผนยุทธศาสตร์ เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง อันได้แก่ ชุมชนสุขภาวะ ที่ประกอบด้วย

1. ครอบครัวยุคใหม่ (มีการทำบัญชีครัวเรือน ปลูกผักสวนครัว ลด ละ เลิกอบายมุข) จาก แนวคิด ครอบครัวยุคใหม่เป็นสถาบันสำคัญนำไปสู่การแก้ปัญหาสังคม เพื่อพัฒนาครอบครัวให้รู้จัก ตนเอง นำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ครอบครัวอื่น ครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการต้องผ่านเกณฑ์ชี้วัด 4 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ทำบัญชีครัวเรือน 2) ด้านสังคม สมาชิกอยู่พร้อมหน้า กันอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ดูแลสิ่งแวดล้อมภายใน ภายนอกบ้าน ปลูกผักสวนครัว 4) ด้านสุขภาพ มีการออกกำลังกาย ลด ละ เลิกอบายมุข ผลการ ดำเนินโครงการ ครอบครัวยุคใหม่ จุดแข็ง และแนวทางการพัฒนาครอบครัว ให้ก้าวสู่การเป็น ครอบครัวยุคใหม่อย่างสมบูรณ์

2. โรงเรียน อสม. และจัดตั้ง อสม.พันธุ์ใหม่ เพื่อพัฒนาศักยภาพ อสม. ในการดูแล สร้าง เสริมสุขภาพของคนในชุมชน จากแนวคิดการทำเรื่องสุขภาพให้เป็นของชุมชน มากกว่าเป็นเรื่องของ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ซึ่งควรเริ่มที่ อสม. จึงพัฒนาศักยภาพ อสม. ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ ช่วยเหลือดูแล ญาติพี่น้องของตนเองในหมู่บ้าน โดยมีหลักสูตรทั้งภาคทฤษฎี เช่น การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น การใช้ยา การใช้สมุนไพร และฝึกการพูด เพื่อสร้างการเป็นผู้นำ และภาคปฏิบัติ เช่น การสอนเจาะเลือดหา ความดัน เบาหวาน การวัดไข้ การหาสารปนเปื้อนในอาหาร ผลที่ได้ อสม. มีการพัฒนาทักษะ วิถีคิด และความรู้ การพูดและการเชื่อมโยงต่าง ๆ ดีขึ้น

3. หมอพื้นบ้าน เป็นกิจกรรมค้นหาปราชญ์ชุมชน ในด้านการดูแลสุขภาพทางเลือก มีการ ค้นหาหมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชุมชน สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการดูแลสุขภาพทางเลือก ในกลุ่ม ผู้สนใจ มีการจัดเก็บ และเผยแพร่ข้อมูล ด้านสุขภาพทางเลือก ซึ่งเชื่อมกับโรงเรียน อสม. ในการดูแลสุขภาพของตนเอง ชุมชน

4. สวนสมุนไพร เป็นการค้นหาสมุนไพร พร้อมสรรพคุณ ในชุมชน แล้วสร้างสวนสมุนไพรที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และกระตุ้นให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของสมุนไพร เชื่อมกับโรงเรียน อสม. หมอพื้นบ้าน ในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของสมุนไพรพื้นบ้าน หันมาดูแลสุขภาพของตนเอง ชุมชน ใช้อาหารเป็นยา พึ่งตนเองก่อนพึ่งหมอโรงพยาบาล โดยการปลูกสมุนไพรที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเพื่อเป็นแปลงสาธิต และสร้างข้อตกลงให้ อสม. ปลูกสมุนไพรที่บ้าน อย่างน้อย 1 ชนิด และให้ อสม. กระตุ้นบ้าน ซึ่งตนรับผิดชอบดูแลปลูกพืชสมุนไพรด้วย

5. สวัสดิการชุมชน เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน กองทุนสุขภาพระดับตำบล คอยช่วยเหลือสมาชิกและผู้ยากไร้ในชุมชน การมีกองทุนสวัสดิการชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีสวัสดิการในการดูแลตนเอง และครอบครัว เมื่อเจ็บป่วยสามารถเบิกค่ารักษาพยาบาล หรือเป็นเงินเพื่อชดเชยหากขาดรายได้ ช่วงที่ผู้รับผิดชอบครอบครัวไม่สบาย เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของครอบครัวยามยากลำบาก และเป็นการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนอีกทางหนึ่ง กองทุนสุขภาพระดับตำบล เป็นเงินที่ทาง สปสช. สนับสนุน ร่วมกับเทศบาล เพื่อเป็นกองทุนให้หน่วยงานในชุมชน เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน หมู่บ้าน ดำเนินกิจกรรม หรือโครงการด้านสุขภาพ เช่น กิจกรรมการรณรงค์ ป้องกันโรคไข้เลือดออกในตำบล การสร้างสถานที่การออกกำลังกายในหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมเสริมความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เลือกศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ตำบลลำสินธุ์ อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง เป็นการศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และกระบวนการถอดบทเรียนของวิจารณ์ พานิช (2548) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง 3 ระดับ จำนวน 75 คน กลุ่มองค์กรภาคีความร่วมมือภายในชุมชน 5 องค์กร และองค์กรภายนอก 6 องค์กร ตามคุณสมบัติที่กำหนด ในการศึกษาจะสัมภาษณ์จนมีความอิ่มตัวของข้อมูล และความน่าเชื่อถือของข้อมูลตามการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล กล่าวคือ ในการสัมภาษณ์หากข้อมูลในประเด็นนั้นมีความเหมือนกัน และไม่มี ความแตกต่าง ก็ถือว่ามีความน่าเชื่อถือในด้านข้อมูล

1. ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ได้สัมภาษณ์แกนนำทั้งสามระดับ โดยการสัมภาษณ์แกนนำเชิงลึกรายบุคคล ดังนี้ แกนนำแถว 1 จำนวน 9 คน แกนนำแถว 2 จำนวน 10 คน และแกนนำแถวที่ 3 จำนวน 6 คน รวม 25 คน นอกจากนี้ มีการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยมีแกนนำเครือข่ายทั้ง 3 ระดับจำนวน 7 คน ใช้แบบสัมภาษณ์เหมือนกับการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล ทั้งนี้ได้รายละเอียดการเติมเต็มของข้อมูล แต่ในประเด็นหลักของข้อมูลไม่มีความแตกต่างกัน

2. สัมภาษณ์องค์กรภาคีความร่วมมือภายในชุมชน ครบทั้ง 5 องค์กร ได้แก่ อำเภอสรีนครินทร์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาลตำบลลำสินธุ์ วัดลำสินธุ์ และโรงเรียนวัดเกษตรนิคม

3. สัมภาษณ์องค์กรภายนอกที่ยังคงเป็นภาคีต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จำนวน 3 องค์กร ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) โครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง (ปตพ.) และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสรุปผลการศึกษาเอกสารที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองเก็บรวบรวมไว้ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง และแบบสัมภาษณ์กลุ่มชนิดกึ่งโครงสร้าง ประเด็นการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับแนวคิดและประสบการณ์การทำงานกับชุมชน กระบวนการขับเคลื่อนงานตามแผนยุทธศาสตร์ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ และวิจารณ์ พานิช โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์กลุ่มด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เครือข่ายสินธุ์แพรทองเก็บรวบรวมไว้ โดยศึกษาย้อนหลังช่วง ปี พ.ศ. 2490 ถึง ปี พ.ศ. 2555

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมายจำแนกและแยกแยะองค์ประกอบ ตามความหมายที่บอกเรื่องเดียวกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นเรื่องหรือประเด็น นำแต่ละประเด็นมาสรุปเชื่อมโยงกัน และหาความสัมพันธ์ของข้อมูลมาเรียบเรียงพรรณนา

ความเชิงร้อยแก้ว และสรุปเป็นประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์
พรรณนา (Content Analysis)

จากการที่ผู้วิจัย ได้ลงศึกษาชุมชนตามระเบียบวิธีวิจัยที่กำหนดไว้ ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้อง
กับทฤษฎีที่ผ่านมาแต่อาจมีความแตกต่างในเชิงรายละเอียด

สรุปผล

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นชุมชนสุขภาวะต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีเทคนิคและกระบวนการ
ที่สำคัญ คือ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยเอาชุมชน เป็นตัวตั้งใน
การพัฒนาการศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

1. ปัจจัยนำเข้า ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสารของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง สรุปผลการศึกษาได้
ดังนี้

1.1 แผนยุทธศาสตร์ชุมชน มีการปรับเปลี่ยน พัฒนาทุก 4 ปี ดังนี้ ระยะเวลาที่ 1 ปี พ.ศ. 2544
– 2547 มีเป้าหมายเพื่อสร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็ง จัดระเบียบกลุ่มองค์กรให้เป็นเครือข่าย โดยใช้แผน
แม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือบูรณาการความคิดเห็นในชุมชน ระยะเวลาที่ 2 ปี พ.ศ. 2547–2550 มีเป้าหมาย
เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต จัดระเบียบทุนภายในชุมชน ใช้แผนบูรณาการทุนเป็นเครื่องมือ ระยะเวลาที่ 3
ปี พ.ศ. 2550–2555 มีเป้าหมายเพื่อสร้างคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามวิถี
พอเพียง ระยะเวลาที่ 4 ปี พ.ศ. 2555 – 2560 มีเป้าหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม
โดยพัฒนาระดับผู้นำชุมชนเป็นผู้ประกอบการทางสังคม

1.2 ทุนชุมชน ในการพัฒนาชุมชนของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ได้แก่
เครือข่ายสินธุ์แพรทอง องค์กรภาคีเครือข่าย และองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียน

1.2.1 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นองค์กรชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนใน
ชุมชน เพื่อร่วมมือกันในการพัฒนา และแก้ปัญหาสาธารณะของตำบล โดยมีแผนยุทธศาสตร์ในการ
ดำเนินงานอย่างชัดเจน เป็นการพัฒนาโดยชุมชน เพื่อชุมชน

1.2.2 องค์กรภาคีเครือข่าย คือ องค์กรที่เข้ามาร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง เพื่อ
สร้างความเข้มแข็งของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ที่ประกอบด้วยองค์กรภาคี
ภายใน และภายนอกชุมชน

1.2.3 พัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้
12 จุดเรียนรู้ ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ การพัฒนาคน การพัฒนารูปธรรมแหล่งเรียนรู้ ชุดความรู้ และ
การพัฒนาสื่อ องค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียน เป็นชุดความคิด ชุดความรู้ และชุดประสบการณ์
ของคนลำสินธุ์ โดยเก็บความรู้ในรูปแบบรายงานการวิจัย เอกสารสรุปแต่ละด้าน เอกสารชุดความรู้
แผนพับ ผังรูปภาพ

2. กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งสรุปผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคลและการ
สัมภาษณ์กลุ่มของแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และการสัมภาษณ์องค์กรภาคีทั้งจากภายในชุมชน และ
ภายนอกชุมชน ดังนี้

2.1 ศึกษา เทคนิค และกระบวนการในการเป็นชุมชนสุขภาวะ ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ใช้กระบวนการในการศึกษาชุมชน 6 กระบวนการ ตามแนวความคิดการพัฒนาชุมชนของปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) และ 1 กระบวนการถอดบทเรียนของวิจารณ์ พานิช (2548)

2.2 เครือข่ายสินธุ์แพรทงมีกระบวนการทำงาน โดยใช้แผนยุทธศาสตร์ เป็นเข็มทิศ และใช้ข้อมูลเป็นตัวตัดสินใจ ภายใต้โครงสร้างการนำแบบแนวราบ หรือผู้นำรวมหมู่

2.3 การศึกษาชุมชนของเครือข่ายสินธุ์แพรทง ได้แบ่งช่วงของเหตุการณ์สำคัญ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490-2555 เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ผ่านชีวิตและประสบการณ์ ภัยพิบัติ โจรผู้ร้าย ถึงแดง ปี พ.ศ. 2490-2522 เป็นช่วง ช่วงสั่งสมประสบการณ์ชีวิตของแกนนำและคนในชุมชน ช่วงที่ 2 ตั้งตนตั้งตัว ดับบ้าน เพื่อดับเมือง ปี พ.ศ. 2523-2538 ช่วงก่อร่าง สร้างตัว จนสามารถตั้งหลักในการประกอบอาชีพ จนฟื้นฟูครอบครัว เพื่อเป็นฐานที่สำคัญของชุมชนในการพัฒนา ช่วงที่ 3 จัดตั้งกลุ่ม หลอมรวมเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา ช่วงที่ 4 รวมพลังเป็นเครือข่าย ใช้แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนงาน ปี 2544 ได้ก่อตั้งเครือข่ายสินธุ์แพรทงขึ้นมาอย่างเป็นทางการ โดยการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามธรรมชาติ ใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้ง มีองค์กรชุมชนเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนงาน ช่วงที่ 5 ตระหนักเรื่องสุขภาวะชุมชน มองการพัฒนาเป็นองค์รวม ในช่วงปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา หลังจากเครือข่ายสินธุ์แพรทง ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนเข้าสู่ระยะที่ 3 ได้วางเป้าหมาย เพื่อเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ตามวิถีพอเพียง” และได้บรรจุยุทธศาสตร์ “การเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน” เข้าเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ของการพัฒนา เป็นเทคนิคในการศึกษาชุมชน

2.4 การมีส่วนร่วม ในประเด็นที่สำคัญเครือข่ายสินธุ์แพรทงได้วางกลยุทธ์ไว้หลายรูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ ภายใต้หลักการสำคัญที่ว่า “แยกกันทำ ร่วมกันคิดและร่วมกันรับผิดชอบ” ใช้หลักการมีส่วนร่วม 5 ข้อ คือ 1) กระบวนการร่วมคิด คือ การมีตัวแทนของหมู่บ้าน กลุ่มองค์กร มาเป็นคณะกรรมการ ซึ่งจะประชุมทุกวันที 9 ของเดือน การรับรู้ข้อมูล ปัญหาต่าง ๆ จะถูกคืนกลับไปสู่ชุมชนเพื่อการรับรู้ และการร่วมคิด เพื่อแก้ไขปัญหา 2) กระบวนการร่วมวางแผน หลังจากมีข้อมูล หรือประเด็นการทำงาน จะมีการจัดระบบข้อมูล ผลักดันจนได้วิสัยทัศน์ร่วม แผนยุทธศาสตร์ พร้อมทั้งตัวแทนที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก ภายใต้ยุทธศาสตร์ร่วมกันนี้ จึงเป็นการวางแผนการพัฒนาชุมชนที่เป็นองค์รวม มีเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน 3) กระบวนการร่วมตัดสินใจ จะมีหลายระดับ โดยเบื้องต้นใช้ยุทธศาสตร์เป็นเครื่องมือ นำทาง 4) กระบวนการร่วมทำ แยกเป็นกิจกรรมของหมู่บ้านและเครือข่าย จะมีผู้รับผิดชอบในแต่ละยุทธศาสตร์ หรือแต่ละโครงการจะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม การที่เครือข่ายสินธุ์แพรทง มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้แกนนำ สมาชิกที่เข้าร่วมได้มีส่วนร่วม พัฒนาตนเองตลอดเวลา 5) กระบวนการร่วมรับผลประโยชน์ มีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว หรือระดับชุมชน ในการทำงานขอเครือข่ายที่มุ่งตอบสนองต่อคนหมู่่มาก ผลประโยชน์จึงตกแก่คนหมู่่มากในชุมชนเช่นกัน

2.5 การเสริมสร้างการเรียนรู้ มี 2 รูปแบบ คือ การเสริมสร้างการเรียนรู้ภายในชุมชน และการเสริมสร้างการเรียนรู้ภายนอกชุมชน การเสริมสร้างเรียนรู้จากภายในชุมชน ได้แก่ 1) เวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่องโดยผู้รู้ ประชาชนชุมชน และรวบรวมเป็นรูปแบบองค์ความรู้ของชุมชน 2) งานวิจัยบางประเด็นจำเป็นต้องมีการรวบรวมข้อมูลมาแสดงผล เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ส่งผลให้ชุมชนตระหนัก และเกิดความต้องการในการแก้ไขปัญหา 3) การอบรม ที่เป็นการเฉพาะด้าน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของ

ชุมชนให้ดียิ่งขึ้น 4) การประชุม ปรึกษาหารือ ซึ่งถือเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่สำคัญ เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สามารถนำผลจากการวิเคราะห์ไปแก้ปัญหา เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่มีรูปแบบและทิศทาง 5) ห้องเรียนในชุมชน ปัจจุบันชุมชนพัฒนาการเรียนรู้ขึ้นมาในชุมชน 12 ประเด็น เป็นเนื้อหาที่สำคัญของชุมชนที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา การเสริมสร้างการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ 1) การไปศึกษาดูงาน มีการแบ่งหัวข้อรับผิดชอบ เพื่อนำความรู้ที่ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้หลังจากการศึกษาดูงาน เพื่อให้การดูงานได้เนื้อหาที่ครอบคลุมในประเด็นที่ต้องการ 2) การเข้าร่วมอบรมสัมมนา 3) การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีต่าง ๆ เกิดการแลกเปลี่ยน การเติมเต็มของผู้ที่เข้ามาร่วมเรียนรู้ 4) การเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน ก็ถือเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จากการซักถาม และข้อเสนอแนะ รวมถึงการนำประสบการณ์ของผู้อื่นมาร่วมแลกเปลี่ยนกัน

2.6 การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำชุมชน มี 2 ประเด็น คือ คุณสมบัติของผู้นำ ต้องมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ จึงเป็นที่ยอมรับ และนำไปสู่ความศรัทธา การนำที่ดีที่สุด คือการใช้ความคิดร่วมกันเป็นตัวนำ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ไม่มีประธานหรือหัวหน้า มีเพียงผู้ประสานงานเครือข่าย และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของเครือข่าย รวมทั้งคณะทำงานใน 12 ประเด็น ใช้มิติที่ประชุม หรือความเห็นร่วมของคนส่วนใหญ่ เป็นเครื่องมือ หรือแผนการชี้้นำในการดำเนินงาน หรือที่เรียกว่า “ผู้นำรวมหมู่” เทคนิคการพัฒนาและการสร้างแกนนำ มีเทคนิคสำคัญ 5 เรื่อง คือ 1) การสร้างผู้นำแต่ละรุ่น เครือข่ายสินธุ์แพรทองมีการแบ่งแกนนำ เป็น 3 แแถว แถวที่ 1 คือ แกนนำรุ่นบุกเบิก ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งเครือข่าย และรับฐานงานของเครือข่ายมาถึงปัจจุบัน แถวที่ 2 คือ แกนนำที่เป็นฝ่ายดำเนินงาน หรือแกนนำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ และแกนนำแถวที่ 3 คือแกนนำที่เป็นเยาวชน หรือคนรุ่นใหม่ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ทั้งนี้แกนนำแถว 2 และแถว 3 ก็สามารถพัฒนาตนเองเป็นแกนนำแถว 1 ได้ เมื่อมีการะงาน และประเด็นความรับผิดชอบของเครือข่ายที่มากขึ้น 2) ผู้นำตามความถนัด ตามยุทธศาสตร์ในการทำงาน 3) การปรับเปลี่ยนผู้นำการประชุม ให้แกนนำมีการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง มีการสลับกันเป็นประธานเพื่อให้ทุกคนได้ฝึกในการพูดต่อสาธารณชน ฝึกการควบคุม การจับประเด็นในที่ประชุม และหลังจากการประชุมเสร็จ ก็มีการสรุปผล ผู้เข้าร่วมประชุมจะร่วมกันแลกเปลี่ยน สรุปข้อดี ข้อที่ควรพัฒนาของประธานที่ประชุม เพื่อการพัฒนาที่ต่อเนื่อง และทุกคนในที่ประชุมก็ได้ร่วมกันเรียนรู้ 4) การพัฒนาแกนนำจากการปฏิบัติ แกนนำรุ่นพี่พร้อมให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง ต่อแกนนำรุ่นน้อง ไม่ใช่เครือข่ายจะเป็นฝ่ายให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานแต่ฝ่ายเดียว แต่ผู้ที่มาก็พาความรู้มาด้วย “คนมา ความรู้มา” 5) หลักสูตรผู้นำชุมชน มีมหาวิทยาลัย มาสร้างหลักสูตรผู้นำ โรงเรียนผู้นำ ซึ่งมีหลายหลักสูตร คือ ผู้นำการจัดกระบวนการ หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้แกนนำมีการจัดระบบข้อมูลความคิดของตนเองได้ดียิ่งขึ้น

2.7 การสร้างทีมงาน องค์กร และเครือข่าย มีการแบ่งแกนนำเป็นแถว เพื่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพ สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เท่าทันสังคม พลุกจิดสำนึกรักบ้านเกิด และมีกิจกรรมที่ทำให้รู้จักชุมชนมากขึ้น ในการเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายในจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ไม่พัฒนาแบบแยกส่วน มีการบูรณาการแผนร่วมกันร่วมคิด วางแผนปฏิบัติ การเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายนอก จะยึดตามแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน

2.8 การติดตามประเมินผล มีการแยกประเด็นงานที่ชัดเจน มีการมอบหมายผู้รับผิดชอบตามความถนัดของแต่ละคน “แนวคิดใช้คนให้ถูกกับงาน” มีการติดตามงานทุกวันที่ 9 ของเดือน ว่ามีความก้าวหน้าไปถึงไหน มีปัญหาอะไร ในที่ประชุมร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหา และเมื่อผลการดำเนินงานจะออกมาเป็นเช่นไร ทุกคนร่วมกันรับผิดชอบ เพราะถือว่าทุกอย่างออกจากที่ประชุม เป็นมติของที่ประชุมแล้ว หรืออาจมีคณะกรรมการที่ไปสังเกตและลงพื้นที่จริงเพื่อประเมินปัญหาและแนวทางการพัฒนา

2.9 การถอดบทเรียน โดยมีการเรียนรู้เทคนิค การถอดบทเรียนจะทำเมื่อจบโครงการ สิ้นปี ทำควบคู่ไปกับการปรับแผนยุทธศาสตร์ เมื่อดำเนินการตามแผนเสร็จก็จะนำมาทบทวน สรุปผลตามตัวชี้วัดที่วางไว้ ว่าสำเร็จหรือไม่ สำเร็จ ไม่สำเร็จเพราะอะไร แล้วจะมีการปรับแผนหรือไม่อย่างไร เช่น ถอดบทเรียนจุดเรียนรู้ 12 จุด สวัสดิการชุมชน ครอบครัวยุคใหม่ โรงเรียนเกษตรกร จากนั้นจะจัดทำเป็นเอกสาร แผ่นพับ หรือออกวิทยุชุมชน เพื่อเผยแพร่ข้อมูล รวมทั้งร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ในกระบวนการถอดบทเรียนเฉพาะเรื่อง

2.10 ในการจัดกิจกรรมเดียว สามารถตอบสนองต่อกระบวนการและผลลัพธ์ในหลายด้าน เช่น การประชุม ทุกวันที่ 9 ของเดือน เป็นการเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน คือ มีการสลับการรับหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุม เป็นติดตามประเมินผล คือ ผู้นำตามยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ต้องนำเสนอความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค และในที่ประชุมร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และที่สำคัญถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม เนื่องจากมีตัวแทนของกลุ่ม องค์กรระดับหมู่บ้านมาประชุมร่วมกัน

2.11 การทำงานร่วมกับภาคีทั้งภายในและภายนอก จะเน้นองค์กรที่มีประเด็นการทำงานสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของชุมชน การทำงานจะเน้นชุมชนเป็นตัวตั้ง ภาคีเป็นผู้สนับสนุน หรือการบูรณาการร่วมกัน

2.12 กระบวนการพัฒนาของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม โดยมีเป้าหมายคือ ชุมชนสุขภาวะ โดย 7 ยุทธศาสตร์ 12 ประเด็นงานของแผนพัฒนาชุมชน ครอบคลุมมิติ ความสุขทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ

2.13 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง ตำบลลำสินธุ์ ถือเป็นตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงจากการได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับลูกค้าของธนาคาร เพื่อเรียนรู้แนวคิด การดำเนินชีวิตตามวิถีการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหลักคิดที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง และที่สำคัญ เป็นหนึ่งใน 12 ตำบลของทั่วประเทศ ในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของโครงการรักษ์ป่า สร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียงที่สนับสนุนจาก ปตท.

อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการแผนยุทธศาสตร์ตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนของปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (2546) และกระบวนการถอดบทเรียนของวิจารณ์ พานิช (2548) อภิปรายผลได้ ดังนี้

1. การศึกษาชุมชน

กระบวนการการศึกษาชุมชน เครือข่ายสินธุ์แพรทองมีแนวคิดในการศึกษาชุมชน ที่ให้ชุมชนมีการทบทวนตัวเอง โดยมีการใช้เทคนิคต่าง ๆ ที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูล ทุกอย่างต้องมา

จากข้อมูล เมื่อมีข้อมูล รู้จักตนเอง โดยการมองภาพรวมของชุมชน ศึกษารอบด้าน ทั้งวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม โครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน เมื่อรู้จัก และเข้าใจปัญหาของตนเอง ก็มาร่วมกันในการประเมิน วางแนวทางในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาชุมชนของ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ ที่ว่าการวิเคราะห์ชุมชน เน้นการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม ไม่แยกวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการ เฉพาะ ไม่วิเคราะห์ปรากฏการณ์แต่วิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้าง โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของวิถี ชีวิต สังคม เศรษฐกิจ โครงสร้างอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ และวัฒนธรรม

การศึกษาชุมชนที่เครือข่ายสินธุ์แพรทอง แบ่งได้ เป็น 3 ประเภท คือ 1) การศึกษาชุมชน โดยคนในชุมชน เช่น งานวิจัยของ อุทัย บุญดำ (2555) 2) การศึกษาชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกับ นักพัฒนา เช่น วิไลรัตน์ แยมจ้อหอ (2550) 3) การศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนา เช่น งานวิจัยของ หน่วยงานต่าง ๆ ของนักศึกษาที่มาทำวิทยานิพนธ์ ทั้งนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) ได้ จำแนกการศึกษาชุมชน ตามผู้กระทำการศึกษา ได้แก่ การศึกษาชุมชนแบบกระทำคนเดียว และแบบ กระทำเป็นกลุ่ม และจำแนกการศึกษาชุมชน ตามทัศนะของผู้ศึกษา ได้แก่ การศึกษาชุมชนโดยคน ภายใน และภายนอกชุมชน

การศึกษาชุมชน แบ่งช่วงการศึกษาเป็นเหตุการณ์ หรือตามช่วงเวลาที่มึ่เงื่อนไขสำคัญ อุทัย บุญดำ (2555) ได้แบ่งช่วงเหตุการณ์สำคัญของชุมชนเป็น 6 ยุค ย้อนหลังไป ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2518 แต่ใน การศึกษาคั้งนี้ แบ่งช่วงเป็น 5 ยุค ตามกระบวนการพัฒนา ซึ่งชี้ให้เห็นว่ากระบวนการศึกษาชุมชนของ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีการวิเคราะห์ได้หลายแบบ ซึ่งสอดคล้องกับ ชยันต์ วรรธนะภูติ (2544) ว่า การศึกษาชุมชน ต้องพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ ตามลักษณะของเหตุการณ์เพื่อทำ ความเข้าใจ และจำแนกให้เห็นปัจจัยที่มากระทบในด้านต่าง ๆ ไม่ใช่การเรียงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตามปี พ.ศ.

2. การมีส่วนร่วม

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีเทคนิค วิธีในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในหลากหลาย วิธี ตั้งแต่การดึงผู้นำของหมู่บ้านมาร่วมในการพัฒนา หรือการเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมโดยการมุ่ง ช่วยเหลือ แก้ปัญหาของคนในชุมชนจริง ๆ โดยการ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วม รับผลประโยชน์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) ได้สรุปการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วม ในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การ วางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมี ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีของชุมชน เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง (2526) พบว่า โดยส่วนใหญ่ กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรม แก้ไข ปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (2541) ได้กล่าวถึงกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการ พัฒนา 5 ระดับ คือ การค้นหาปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหา การพิจารณาแนวทางในการแก้ไข

ปัญหา การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรม ทั้งนี้ ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ที่จะกำหนดปัญหา ความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะขั้นตอนการวางแผน

3. การเสริมสร้างการเรียนรู้

พรพิไล เลิศวิชา (2541) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพ ในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่าง การเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย ก็เป็นความรู้ของชุมชนได้เช่นเดียวกัน เป็นความรู้ที่ไม่ได้ผูกขาด จากนักวิชาการภายนอก เป็นความรู้ที่ชุมชนสามารถได้คำตอบทันที สามารถที่จะรู้ได้ร่วมกัน นำ ประโยชน์จากงานวิจัย เพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชน เปิดโอกาสในการรับรู้ปัญหา การแสวงหาความรู้ที่จะ เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2551)

จิตจำนงค์ กิติกิริติ (2532) การสอนส่วนใหญ่จะกระทำกับกลุ่ม แต่กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการของแต่ละคน มิใช่น้อยที่ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์เป็นส่วนตัว เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับ ความคิดใหม่ไปปฏิบัติ นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2542) ได้เสนอกระบวนการในการพัฒนา และ เสริมสร้างการเรียนรู้ในแต่ละบุคคล โดยมีเทคนิค ได้แก่ ฝึกสังเกต ฝึกบันทึก ฝึกนำเสนอต่อที่ประชุม กลุ่ม ฝึกถาม-ตอบ ฝึกสมมุติฐานและตั้งคำถาม ฝึกการค้นหาคำตอบ การวิจัย เชื่อมโยงบูรณาการ และฝึกการเรียบเรียงทางวิชาการ วิธีการที่ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ระดับกลุ่ม จิตจำนงค์ กิติกิริติ (2532) เสนอว่า ได้แก่ การประชุมทั่วไป อภิปรายกลุ่ม การสาธิต การแสดงนิทรรศการ ตลอดจนการ ทักษะการ ด้วย เมื่อได้มีการเสนอความคิดใหม่แก่กลุ่ม สมาชิกก็มีการสอบถามปัญหา แลกเปลี่ยนความ คิดเห็นกัน และมีการสนับสนุนให้นำไปปฏิบัติ ในส่วนของระดับชุมชน การศึกษาเรียนรู้ จะเป็นการให้ การศึกษาแก่สาธารณะเป็นวงกว้าง มุ่งคนเป็นจำนวนมาก เน้นกระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชน คิด เป็น พูดเป็น ดำเนินการเป็น โดย ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) เสนอรูปแบบของการให้ การศึกษาระดับชุมชน ได้แก่ การรณรงค์ด้วยสื่อ การให้โอกาสด้านการศึกษา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และทัศนศึกษา การสัมมนา การพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ การเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารผ่านสื่อมวลชน และการจัดเวทีมหกรรมเพื่อการรณรงค์ และสุดท้ายการเสริมสร้างการเรียนรู้ ในระดับเครือข่าย ภาษฎา บุญชัย และคณะ (2530) กล่าวถึง การเรียนรู้ของชาวบ้านในลักษณะการ ขยายเป็นเครือข่าย มีการขยายตัวจากปัจเจก ไปสู่เพื่อนบ้าน สู่หมู่บ้านข้างเคียง กลุ่มองค์กรภายนอก แม้ระดับปัญหาจะต่างระดับกัน แต่เวทีการเรียนรู้ร่วมกัน จะสนับสนุนทั้งกำลังใจ และทรัพยากร เพื่อ ร่วมกันแก้ปัญหาในระดับที่ใหญ่ขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่ม การจัดอบรมสัมมนาร่วมกับ องค์กรอื่น การประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ และการไปศึกษาดูงานร่วมกัน

4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน

เครือข่ายสินธุ์แพรทองมีเทคนิค วิธีในการพัฒนาแกนนำอย่างต่อเนื่อง หลากหลาย และมีการใช้กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชุมชน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาแกนนำ เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน พร้อมกันนั้น ก็มีการสร้างแนวคิดการพัฒนาแกนนำเป็นระดับ เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ในการพัฒนาชุมชน ที่ต่อเนื่อง และไม่หยุดนิ่ง สอดคล้องกับปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) กล่าวว่า ในงานพัฒนา

ชุมชน ผู้นำชุมชน เป็นเครื่องมือและสื่อกลางอย่างหนึ่งในการประสานคน เพื่อให้ทำงานบรรลุผล ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อใช้ในกิจกรรมการพัฒนา และเพื่อให้งานนั้นไปสู่จุดหมายได้ดีขึ้น และ อัศววัจน์ ขำพร้อม (2555) ก็ได้กล่าวถึง ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนั้น ทุกฝ่ายจะให้ความสนใจผู้นำชุมชนเป็นอันดับแรก ผู้นำชุมชนที่ดีควรจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน ตำบลให้เข้มแข็ง โดยภาวะผู้นำที่ดีนั้น จะต้องมีความสามารถช่วยให้องค์กรและชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ ผู้นำชุมชนจะต้องสร้างความเชื่อถือและเชื่อมั่น ให้กับประชาชนในชุมชน การพัฒนาตนเองของผู้นำจึงส่งผลต่อตัวผู้นำโดยตรง ที่จะคิดพัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดอยู่ตลอดเวลา สร้างวิสัยทัศน์ มีความรอบรู้ หมั่นศึกษา ให้อันต้อสถานการณ์โลกปัจจุบัน เพื่อนำมาปรับเปลี่ยนการทำงานให้เข้ากับชุมชนหมู่บ้านของตนเอง และเพื่อสามารถสร้างเสริมการทำงาน วิธีการพัฒนาตนเอง ความต้องการพัฒนาตนเอง ในการบริหารจัดการชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ ลัญจกร นิลกาญจน์ (2555) ที่พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมีศักยภาพ คือ ด้านการรู้จักตนเอง ด้านความรับผิดชอบและด้านตัดสินใจ ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านการรู้จักผู้อื่น ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านการพัฒนาจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบ โดยหน้าที่และด้วยอุดมการณ์ ด้านการทำงานเป็นทีม ด้านบุคลิกภาพ ด้านการปรับเปลี่ยนวิธีคิด

5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย

เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีการสร้างทีมงานเป็นการนำแบบรวมหมู่ ไม่มี ประธาน ลูกน้อง แกนนำมีศักยภาพ และมีความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และมีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจในประเด็นงานต่าง ๆ พร้อมกันนั้นก็มีการวางแผนการสร้างทีมที่ไม่หยุดนิ่ง ใช้เทคนิคการพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่อง คือการสร้างคน เพื่อสานต่อการพัฒนาชุมชน ในแนวคิดการพัฒนาแกนนำเป็น 3 ระดับ สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2537) (อ้างถึง ใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) กลุ่มและองค์กร เป็นตัวเริ่มต้นของการพัฒนา เพราะจะนำไปสู่ความเข้มแข็งและการพัฒนาขององค์กร ซึ่งหมายถึง องค์กรที่มีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สามารถเผชิญกับวิกฤติต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี กลุ่มองค์กรชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับความยั่งยืนของสังคมชนบทเพราะเป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์และพัฒนา

การสร้างเครือข่าย ในการเชื่อมประสานกับหน่วยงานภายใน และภายนอก เป็นการบูรณาการร่วมกัน ตามเป้าหมายของแต่ละองค์กร อย่างมีส่วนร่วม โดยเครือข่ายสินธุ์แพรทองยึดหลักการพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์ชุมชน ที่ไม่อิงกับองค์กรที่เข้ามาสนับสนุน

6. การติดตามและการประเมินผล

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ และยุทธพร อิศรชัย (2555) กล่าวว่า เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรคของการดำเนินงาน และการเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา เป้าหมายมีความสอดคล้องกันกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง แต่วิธีการแตกต่างกัน คือ การติดตามประเมินผลจะเป็นเวทีที่ควบคู่ไปกับการประชุม และผู้เข้าร่วมประชุม เป็นผู้ประเมินร่วมกัน

7. การถอดบทเรียน

เป็นการสรุปชุดข้อมูลความรู้ของชุมชน โดยเครือข่ายสินธุ์แพรทองเรียนรู้เทคนิควิธี มาจากองค์กรที่เข้ามาร่วมถอดบทเรียน และเรียนรู้ ผักททดลอง จนได้เทคนิควิธีของชุมชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ

วีระ นิจไตรรัตน์ (2549) ที่ว่า การถอดบทเรียน การถอดองค์ความรู้ เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรู้ มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือการสืบค้น กระบวนการวิธีการของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ไม่เน้นระเบียบวิธีเหมือนงานวิจัย แต่จะเน้นพูดคุยสัมภาษณ์ เล่าเรื่อง สังเคราะห์ และจับประเด็นให้ได้ กระบวนการทำงานในเชิงบทเรียนและกระบวนการที่ดำเนินงานผ่านมาจริง ผลลัพธ์จะเป็นเอกสารที่สื่อออกมาอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สามารถนำไปใช้ได้ง่าย

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. ข้อจำกัดด้านเวลา เนื่องจากผู้วิจัยมีภาระงานประจำ ทำให้การศึกษาในครั้งนี้นี้ยังไม่สามารถลงรายละเอียด และข้อมูลเชิงลึกมากกว่านี้ได้
2. ข้อจำกัดด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเพียงพื้นที่เดียว จึงไม่มีพื้นที่เปรียบเทียบ ทำให้ไม่พบความแตกต่างของทฤษฎีที่ใช้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการสรุปบทเรียนแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายสินธุ์ทอง รวมทั้งจัดทำเป็นเอกสารที่เข้าใจง่าย มีรายละเอียดครบถ้วน เพื่อเผยแพร่ให้แก่ชุมชนอื่นรับทราบ
2. การวิจัยทางด้านสาธารณสุข เรื่องสุขภาวะชุมชนนั้นควรใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพ มากกว่าเชิงปริมาณ เพื่อจะได้ข้อมูลเชิงลึก รอบด้าน และสะท้อนความเป็นจริง
3. เครือข่ายสินธุ์แพรทอง เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีกระบวนการ เทคนิค ขั้นตอน รูปแบบซึ่งเป็นที่ยอมรับ และมีความน่าเชื่อถือ รวมทั้งประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน จึงควรเป็นห้องเรียนให้แก่นักศึกษาที่ศึกษาในด้านนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ต่อเครือข่ายสินธุ์แพรทอง สำหรับการพัฒนาชุมชน ควรมีการพัฒนาจากรากฐานรากของชุมชน ต้องมีการศึกษาชุมชน เพื่อให้รับรู้ เข้าใจชุมชน เพื่อสามารถวางแผนการพัฒนา และดำเนินการพัฒนาได้ตรงกับปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง โดยต้องอาศัย และสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งหากโครงการ กิจกรรมที่ดำเนินการสามารถตอบโจทย์ปัญหาของชุมชนได้ ก็สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนได้ พร้อมกันนั้นเพื่อสร้างความยั่งยืน ก็ต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ พัฒนาแกนนำอย่างต่อเนื่องเพื่อความยั่งยืน ก็ควรมีการสร้างแกนนำรุ่นใหม่เข้าร่วมเรียนรู้ ในการดำเนินกิจกรรมควรมีการติดตาม ประเมินผล ถอดบทเรียน เพื่อการพัฒนากิจกรรมโครงการในครั้งต่อไป และต้องมีการสร้างภาคีความร่วมมือ เพื่อการหนุนเสริมการพัฒนาชุมชน โดยต้องยึดเป้าหมายการพัฒนาของชุมชนเป็นหลัก และสามารถบูรณาการงานของชุมชนกับภาคีเครือข่ายได้
2. ต่อองค์กรภาคี จากการศึกษาในครั้งนี้ยืนยันได้ว่า องค์กรภาคีภายนอกมีความจำเป็นในการพัฒนา แต่บทบาทในการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมนั้น ต้องพิจารณาหลายองค์ประกอบ เพื่อให้ชุมชน

เข้มแข็งจากภายใน ไม่ใช่จัดการตามภาคี และองค์กรที่เข้าไปสนับสนุนควรเข้าร่วมประชุมตามขั้นตอนและเงื่อนไขชุมชนนั้น เช่น ที่ลำสินธุ์ มีการประชุมทุกวันที่ 9 ของทุก ๆ เดือน

3. ต่อชุมชนอื่น ในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน และปรับปรุงหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนตนเองที่สำคัญควรมี แผนแม่บทชุมชน หรือแผนยุทธศาสตร์เพื่อเป็นเป้าหมายนำทาง เน้นการสร้างคนหรือแกนนำที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน

4. ต่อวงการสาธารณสุข ในการพัฒนาชุมชน ควรจะเน้นการพัฒนาเป็นชุมชนสุขภาวะ หรือสุขภาวะองค์รวม เพราะเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมในทุกมิติ เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม โดยเน้นการจัดทำแผนของชุมชน และบูรณาการร่วมกันกับภาคีภายนอกชุมชน พร้อมทั้งจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเทคนิค กระบวนการพัฒนาเฉพาะเรื่อง เฉพาะประเด็น เช่น เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาแกนนำ กระบวนการการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย การเสริมสร้างการเรียนรู้ เนื่องจากสามารถศึกษาได้ลึก และวิเคราะห์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งการศึกษาต้นแบบแหล่งเรียนรู้ทั้ง 12 ศูนย์เรียนรู้ในเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

2. เสนอให้มีการศึกษาชุมชนอื่น เพื่อเป็นการเปรียบเทียบความเหมือน ความต่างของเทคนิคการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการเป็นชุมชนเข้มแข็ง ว่ามีกระบวนการและเทคนิคอย่างไร เพื่อสามารถนำองค์ความรู้มาถอดบทเรียน เป็นชุดความรู้เรื่องการพัฒนาชุมชนที่มีมุมมองหลากหลาย

3. เสนอให้มีการศึกษาเทคนิค วิธีกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยใช้แนวคิด และทฤษฎีอื่น เพื่อนำมาเปรียบเทียบความเหมือน ความต่าง สามารถเป็นชุดความรู้ที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กลุ่มงานติดตามและประเมินผลสำนักนโยบายและแผน. (2550). **คู่มือการติดตามและประเมินผล.** (Online). http://www.senate.go.th/inforcenter/documents/manual_assess.pdf, 11 พฤษภาคม 2557.
- เกียรติสุดา ศรีสุข. (2552). **ระเบียบวิธีวิจัย.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์ครองช้าง.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). **ค้นคว้าค้นคิด: กรอบความคิดวาระการวิจัยแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเคเอส มีเดีย จำกัด.
- กฤษฎา บุญชัย พุทธณี กางกั้น และประภาพร สุขพรวรรกุล. (2530). **กระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: ทิศทางไท.
- กฤษฎากรณ์ ยูทอง. (2555). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลตำบลนางัว อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์: กรณีศึกษา ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนา เทศบาลตำบลนางัว. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.**
- ชนิษฐา กาญจนรังษีนิษฐ์ และคณะ. (2554). **ประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ครรชิต พุทธโกษา. (2554). **คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ ฉบับสมบูรณ์.** (Online). http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Development_Practicum_files/manual_develop_community.pdf, 13 เมษายน 2557.
- คณะกรรมการติดตามและประเมินผล องค์การบริหารส่วนตำบลคลองม่วง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา. (2553). **รายงานการติดตามประเมินผลแผนงาน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2553.** (Online). www.klongmoung.org/oldweb/report/resultplan53.pdf, 18 มิถุนายน 2557.
- งานแผนและงบประมาณ กองนโยบายและแผน สำนักงานอธิการบดี. (2555). **เทคนิคการจัดทำแผนยุทธศาสตร์.** (Online). http://plan.rmutsb.ac.th/plan/data_information/file/4_SI_135.pdf, 11 พฤษภาคม 2557.
- จิตจำนงค์ กิติเกียรติ. (2532). **การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). **การบริหารการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ฉัตรสุมน พุทธิภิญโญ. (2553). **หลักการวิจัยทางสังคม.** กรุงเทพมหานคร: เจริญดีมั่นคงการพิมพ์.
- ชฎาพร กมลกิจไพศาล. (2553). **กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการพัฒนาของบ้านทางยาว อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชยันต์ วรรณระภูติ. (2544). **การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ชาย โพธิ์สีดา. (2549). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- โชติ ถาวร. (2554). **องค์กรชุมชนในการจัดการป่าชายเลน อ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต**. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัย ประจำปี 2554. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณัฐพลฤกษ์ แก้วพิบูลย์ และคณะ. (2547). **การศึกษาชุมชน**. (Online).
<http://www.siangdham.com/Solar/images/stories/pdf/radiochumnon.pdf>,
 13 เมษายน 2557.
- เด่นพงษ์ ศรีพัฒนะพิพัฒน์. (2551). **กระบวนการทำงานกับภาคีความร่วมมือ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษาเครือข่ายสินธุ์แพทองตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง**. สารนิพนธ์สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิลวดี บุรีกุล ศรีญู มั่นทรัพย์ และชูศักดิ์ ปัญญามูล. (2547). **การประเมินการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในบริบทของการกระจายอำนาจ และการจัดกรณีศึกษาจากประสบการณ์ที่ได้รับ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ณัด คงสมบัติ. (2553). **การจัดทำแผนชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- เทศบาลตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง. (2557). **ข้อมูลพื้นฐานของตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง**.
- ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ และยุทธพร อิศรชัย. (2555). **การประเมินผลของสภาพพัฒนาการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน.
- นเรศ สงเคราะห์สุข. (2554). **เครื่องมือ สร้างการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน**. (Online).
<http://www.thaichr.org/upload/forum/006-12.pdf>, 13 เมษายน 2557.
- บัญชา พงษ์พานิช และคณะ. (2549). **เรียนรู้แล้วลงมือสร้างสุข**. สรุบบทเรียนโครงการพัฒนาชุมชน เป็นสุขที่ภาคใต้ ตำบลบ้าน ตำบลเมือง เรียนรู้อยู่ที่ปากใต้. กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์.
- _____. ประเสริฐ ลีสุนทรไพศาล และสิรินาฏ ศิริสุนทร. (2550). **อยู่เย็นเป็นสุขสี่ภาคทั่วไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- บัณฑิตา อดี. (2550). **สืบค้นพลังจากงานวิจัยโดยชุมชนปากใต้**. กรุงเทพมหานคร: นกเข้าสำนักพิมพ์.
- บำเพ็ญ เขียวหวาน. (2551). **วิจัยเชิงคุณภาพกับการมีส่วนร่วมกับชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บุษบา ศรีเทพ. (2551). **การพัฒนาหลักสูตรสาระท้องถิ่น เรื่องวิถีชีวิตชุมชนลำสินธุ์ โดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดเกษตรนิคม ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง**. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- ประเวศ วะสี. (2541). **สุขภาพในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี. มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์อำนวยการบริหารยุทธศาสตร์เมืองไทย แข็งแรง (ศอม.).
- _____. (2542). “แนวคิดเกี่ยวกับระบบพัฒนาการเรียนรู้.” สานปฏิรูป 2. 2542 (มีนาคม), 31-33.
- _____. (2549). **เศรษฐกิจพอเพียงภาคปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด**. มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์อำนวยการบริหารยุทธศาสตร์เมืองไทยแข็งแรง (ศอม.).
- ประสิทธิ์ชัย หนูนวล มานะ ช่วยชู และปัญญา พงษ์พานิช. (2547). **โครงการพัฒนาชุมชนเป็นสุขที่ภาคใต้ ตำบล ตำบลเมือง เรียนรู้อยู่ที่ปากใต้**. กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พรพิไล เลิศวิชา. (2541). **คีรีวงศ์จากไพร่หนินายถึงธนาคารแห่งขุนเขา**. กรุงเทพมหานคร: เจริญ วิทย์ การพิมพ์.
- พิสันต์ ประทานชวโน. (2553). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร. วิทยาลัยการทัพบก.
- พิชญ์สินี ชมพุดำ และพิมพ์ทอง สังสุทธิพงศ์. (2552). **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. รายงานการวิจัยขั้นสูง เพื่อพัฒนาการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2548). **เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ. (2550). (Online).
<http://www.thailandlawyercenter.com/>, 18 มิถุนายน 2557.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2541). **เศรษฐกิจพอเพียง**. (Online).
<http://www.chaipat.or.th/chaipat/content/porpeing/porpeing.html>, 21 กุมภาพันธ์ 2557.
- ยุทธดนัย สีดาหล้า. (2550). **ถอดบทเรียน...ไม่ยากอย่างที่คิด**. (Online).
<http://newsser.fda.moph.go.th/rumthai/userfiledownload/asu96dl.pdf>, 13 เมษายน 2557.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2550). (Online). <http://th.wikipedia.org/>, 13 เมษายน 2557.
- เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. (2551). **จุดอ่อนของงานวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ลัญจกร นิลกาญจน์. (2555). **รูปแบบการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนบ้านเขาเหล็ก หมู่ที่ 2 ตำบล นบพิตร อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช.
- วรพล หนูนุ่น และคณะ. (2551). **แบบแผนการรับเป็นหุ้นส่วนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของชาวลินธุ์แพทอง**. รายงานการวิจัย เสนอในการประชุมวิชาการครบรอบ 90 ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา งาน การวิจัยมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง.
- วีไลรัตน์ แยมจ้อหอ. (2550). **กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและสังคมของกลุ่มแกนนำ เยาวชน ตำบลลำสินธุ์ อำเภอสรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง**. วิทยาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สิ่งแวดล้อมศึกษา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่.

- วิจารณ์ พาณิช. (2548). **การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).
- วิทยา จันทร์แดง. (2555). **การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน**. รัฐประศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ. มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วีระ นิจไตรรัตน์. (2549ก). **คู่มือถอดความรู้โครงการย่อย โครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- _____. (2549ข). **การถอดองค์ความรู้ กรณีศึกษา การจัดการป่าชุมชน ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วัชรพร เขยสุวรรณ. 2552. **การพัฒนาเครือข่ายและรูปแบบการพัฒนาแกนนำนักศึกษาพยาบาล ผู้นำการสร้างเสริมสุขภาพของวิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ กองการศึกษา กรมแพทยทหารเรือ.
- วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และคณะ. (2548) **การวางแผนกลยุทธ์: ศิลปะการกำหนดแผนองค์การสู่ความเป็นเลิศ**. (Online). www.flas.kps.ku.ac.th. 5 มิถุนายน 2557.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). **ทัศนะนอกรีต: สังคม-วัฒนธรรม ปัจจุบันผันแปร**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนกิจ. (2550). **พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย วรกิจเกษมสกุล. (2553). **ระเบียบวิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุดรธานี: อักษรศิลป์การพิมพ์.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- _____. และวินัย วงศ์อาสา. (2555). **สุขภาวะชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข**. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. 29 (พ.ค. - ส.ค. 55): 8-9.
- สมหมาย แจ่มกระจ่าง ศรีวรรณ มีคุณ และพีระพงษ์ สุดประเสริฐ. (2551). **การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน: กรณีศึกษาการจัดทำแผนชุมชนเทศบาลตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี: วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้. (2553). **กระบวนการการมีส่วนร่วม**. (Online). <http://dnfe5.nfe.go.th>, 21 กุมภาพันธ์ 2557.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดพัทลุง. (2557). **แผนที่จังหวัดพัทลุง**. (Online). <http://www2.ect.go.th/about.php?Province=phatthalung&SiteMenuID=2079>, 21 กุมภาพันธ์ 2557.

- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ และวิริยะ สว่างโชติ. (2549). **เคลื่อนขับ กับเครือข่ายสุขภาพภาวะภาคคนใต้**. โครงการพัฒนาชุมชนเป็นสุข ที่ภาคใต้ ตำบลบ้าน ตำบลเมืองเรียนรืออยู่ที่ปากใต้. นครศรีธรรมราช: อักษรการพิมพ์.
- สุจินต์ สิมารักษ์ และสุเกศินี สุภธีระ. (2530). **คู่มือการประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน**. โครงการวิจัยระบบฟาร์ม. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2544). **การศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุทธิศักดิ์ นรดี. (2555). **การพัฒนารูปแบบการดูแลผู้ป่วยจิตเวชแบบมีส่วนร่วมในชุมชน บ้านหนองบัวตาแดง หมู่ 4 ตำบลกู่ อำเภอปรังค์กู จังหวัดศรีสะเกษ**. สาธารณสุขศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการระบบสุขภาพ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- หรรษา เศรษฐบุปผา และคณะ. (2553). **รูปแบบการพัฒนาสุขภาพชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักสนับสนุนการสร้างสุขภาพในพื้นที่และชุมชน (สำนัก 3).
- อคิน รพีพัฒน์. (2544). **การศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อภิชัย พันธเสน. (2549). **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับนโยบายของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม.
- อภิรักษ์ ยอดมณี. (2546). **การพึ่งตนเองของชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2544). **ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อัครวิทย์ ขำพร้อม. (2555). **ศึกษาวิธีการพัฒนากลุ่มผู้นำชุมชน ความต้องการพัฒนาตนเองของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน พิษณุโลก กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย.
- อภาพร เผ่าวัฒนา. (2541). **การสร้างทีมงานและเครือข่ายในระบบบริการพยาบาล**. (Online). http://www.stou.ac.th/Thai/Grad_Stdy/Downloads/51703/Unit13.doc, 13 เมษายน 2557.
- อภาพิมล บุญคำมูล. (2554). **การบริหารจัดการทุนชุมชน**. (Online). <http://kmcdd.ecgates.com/>, 13 เมษายน 2557.
- อำพล จินดาวัฒน์. 2551. **การสร้างนโยบายสาธารณะ เพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2544). **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิด และข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

อุทัย บุญดำ. (2555). ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของคนใน ชุมชนตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์
จังหวัดพัทลุง: เอกสารวิจัย เสนอต่อโครงการรณรงค์ป่าสร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียง.
อรรถศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง จากยุคชุมชน
ถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง ตำแหน่ง คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
2. รองศาสตราจารย์ชาญชัย เรืองขจร ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

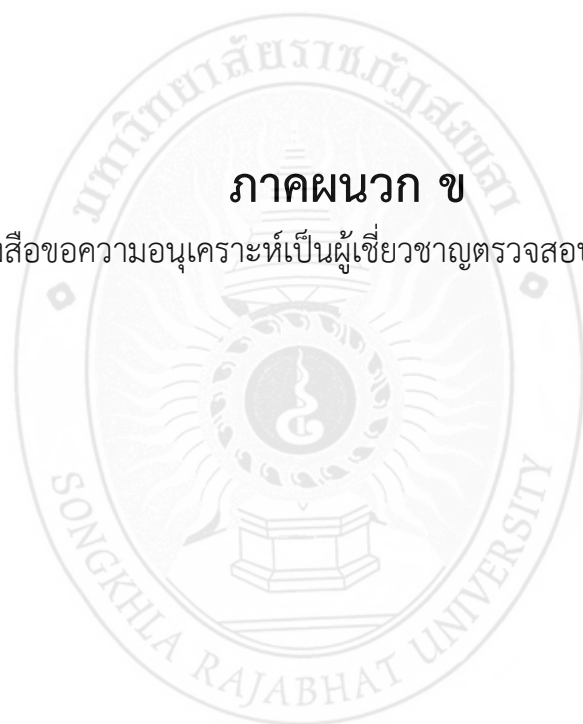
ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชน

3. ดร.อิสระ ทองสามสี ตำแหน่ง อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 246

ที่ บวล. 0429 / 2557

วันที่ 29 มีนาคม 2557

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง

ด้วย นางสาวเมธิชา ศรีละมุล รหัส 52G2771013 นักศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา : ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง”

โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

1. รศ.ทิพย์วัลย์ เรืองขจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
2. ผศ.ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงตรง (Validity) ของเครื่องมือในการวิจัย ของนักศึกษาดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หวังว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 246

ที่ บวล. 0427 / 2557

วันที่ 29 มีนาคม 2557

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ชาญชัย เรื่องขจร

ด้วย นางสาวเมริษา ศรีละมุล รหัส 52G2771013 นักศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา : ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง”

โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

1. รศ.ทิพย์วัลย์ เรื่องขจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
2. ผศ.ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงตรง (Validity) ของเครื่องมือในการวิจัย ของนักศึกษาดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หวังว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนต์ ชาติทอง)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 246

ที่ บวล. 0428 / 2557

วันที่ 29 มีนาคม 2557

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.อิสระ ทองสามสี

ด้วย นางสาวเมริษา ศรีละมุล รหัส 52G2771013 นักศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา : ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง”

โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

1. รศ.ทิพย์วัลย์ เรืองขจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
2. ผศ.ดร.ศศลักษณ์ ทองขาว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงตรง (Validity) ของเครื่องมือในการวิจัย ของนักศึกษาดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หวังว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันท ชาติทอง)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ภาคผนวก ค
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ตารางวิเคราะห์

เนื้อหาของกระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน กรณีศึกษา: ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

นิยามศัพท์ กระบวนการแผนยุทธศาสตร์ หมายถึง เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงานในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล ในแนวทางการพัฒนาชุมชน 7 กระบวนการ ได้แก่ การศึกษาชุมชน, การมีส่วนร่วม, การเสริมสร้างการเรียนรู้, การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน, การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย, การติดตามและการประเมินผล และการถอดบทเรียน

กระบวนการ	เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงาน
1. การศึกษาชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีศึกษา - การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล - การประมวลผลข้อมูล - การวินิจฉัยชุมชนและการจัดลำดับความสำคัญ
2. การมีส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา - การวางแผนในการดำเนินงาน - การลงทุนงบประมาณ, กำลังคน - การปฏิบัติงานตามแผนงาน - การติดตาม และประเมินผล
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> - ภายในชุมชน (ปราชญ์, ผู้รู้, การเสวนา, การประชุมวิเคราะห์, เวที) - ภายนอกชุมชน (วิทยากร, ศึกษาดูงาน, อบรม, เอกสาร)
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างและพัฒนาผู้นำ - การพัฒนาบุคลิกภาพ - การคุณธรรมจริยธรรม - ความรู้ด้านการบริหารจัดการ
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง องค์กร เครือข่าย - การจัดตั้งกลุ่มแกนนำ - การแบ่งคณะทำงาน บทบาทหน้าที่ ฝ่ายต่างๆ - การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย - การติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่าย - การฝึกอบรมเครือข่าย - การสนับสนุนทรัพยากร (เช่น งบประมาณ, ความรู้)

กระบวนการ	เทคนิควิธีและขั้นตอนการดำเนินงาน
6. การติดตามและการประเมินผล	<ul style="list-style-type: none"> - ปัจจัยนำเข้า - กระบวนการ - ผลลัพธ์ - ผลกระทบและผลประโยชน์ที่ได้รับ
7. การถอดบทเรียน	<ul style="list-style-type: none"> - การทบทวนระหว่างการดำเนินงานตามแผนงานโครงการ - การทบทวนหลังเสร็จสิ้นการดำเนินงานตามแผนงานโครงการ

หลังจากมีการจัดทำตารางวิเคราะห์แล้ว จึงนำข้อมูลมาดำเนินการออกแบบ จัดทำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกิ่งโครงสร้าง เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกกิ่งโครงสร้าง และสัมภาษณ์กลุ่ม เพื่อให้ประเด็นที่ชัดเจน และครอบคลุม

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

งานวิจัย เรื่อง กระบวนการแผนยุทธศาสตร์เสริมสร้างสุขภาวะชุมชน

กรณีศึกษา : ตำบลต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลลำสินธุ์

อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง

.....
คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ มี 2 ชุด สำหรับแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และองค์กรภาคี

โปรดพิจารณาความสอดคล้องของข้อความในทฤษฎีกระบวนการพัฒนาชุมชน 7 ข้อ คือ การศึกษาชุมชน, การมีส่วนร่วม, การเสริมสร้างการเรียนรู้, การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน, การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย, การติดตามและการประเมินผล และการถอดบทเรียน

กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ระดับความสอดคล้อง ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน โดยพิจารณาเกณฑ์ความสอดคล้องด้วยดัชนีความสอดคล้อง ดังนี้

ระดับที่	ความหมาย
+1	ข้อความ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
0	ข้อความ ไม่แน่ใจว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือไม่
-1	ข้อความ ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

วิธีการและผลของคะแนน โดยนำคะแนนรวมของผู้ทรงเชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน หาค่าด้วย 3 หากแนวทางคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป จึงนำแนวคำถามไปใช้ต่อไป

ทั้งนี้ ขอความกรุณาผู้เชี่ยวชาญเพิ่มเติมข้อมูลให้ด้วย หากท่านมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในแนวคำถามนี้

ลงชื่อ.....ผู้วิจัย

(นางสาวเมริษา ศรีละมุล)

รหัสประจำตัว 52G2771013

ปริญญาสาธาณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธาณสุขชุมชน

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	+1	0	-1	
1. การศึกษาชุมชน				
1.1 ได้เรียนรู้เทคนิคขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาจากที่ไหน และนำมาประยุกต์ใช้อย่างไร				
1.2 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาชุมชนเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนหรือไม่				
1.3 มีวิธีการ กระบวนการอย่างไร ในการศึกษาชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน				
1.4 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาชุมชน				
1.5 มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไรในการประมวลผลและนำข้อมูลไปใช้เพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชน				
1.6 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาชุมชนเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชน				
2. การมีส่วนร่วม				
2.1 เข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไรศึกษามาจากที่ไหน และนำมาปรับใช้อย่างไร				
2.2 มีวิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน				
2.3 มีวิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการวางแผนการพัฒนาชุมชน				
2.4 วิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้				
2.5 วิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผน				

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	1	2	3	
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้				
3.1 มีการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อการวางแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล แก่คนในชุมชนจากแหล่งในชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร และเสริมสร้างการเรียนรู้เรื่องใดบ้าง				
3.2 มีการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อการวางแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล แก่คนในชุมชนจากแหล่งนอกชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร และเสริมสร้างการเรียนรู้เรื่องใดบ้าง				
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน				
4.1 เข้าใจกระบวนการพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชนอย่างไร เรียนรู้เทคนิค รูปแบบวิธีมาจากที่ไหน				
4.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างแกนนำชุมชน, คัดเลือกแกนนำ, การกำหนดบทบาทของแกนนำ เพื่อการวางแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล				
4.3 มีการพัฒนาผู้นำชุมชนการวางแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร และพัฒนาเรื่องใด				
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย				
5.1 มีแนวคิดเรื่องการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่ายอย่างไร เรียนรู้มาจากที่ไหน				
5.2 มีการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย เพื่อการวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลหรือไม่ อย่างไร				
5.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการเชื่อมประสานภาคีความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างไร				

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	1	2	3	
5.4 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรการติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่ายในการวางแผนการนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผล				
5.5 มีการฝึกอบรมเครือข่ายในการวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี อบรมเรื่องใดบ้าง				
5.6 มีการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ แก่เครือข่าย ในการวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรอย่างไร เช่น งบประมาณ, ความรู้				
6. การติดตามประเมินผล				
6.1 เข้าใจกระบวนการติดตามประเมินผลอย่างไร เรียนรู้มาจากที่ไหน และมีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างไร				
6.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการติดตามและประเมินผลปัจจัยนำเข้า				
6.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการติดตามและประเมินกระบวนการดำเนินงานของเครือข่าย				
6.4 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการประเมินผลลัพธ์ ผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์				
7. การถอดบทเรียน				
7.1 เข้าใจกระบวนการถอดบทเรียนอย่างไร เรียนรู้เทคนิคมาจากที่ไหน				
7.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการทบทวนระหว่างการทำงานตามแผนงานโครงการ				
7.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการดำเนินงานตามแผนงานโครงการ				
8. รูปแบบ เทคนิค วิธีการอื่นๆ				
8.1 นอกเหนือ จาก 7 ข้อ ในกระบวนการพัฒนาเครือข่ายมี รูปแบบ เทคนิค และวิธีการใดอีกหรือไม่ ในการพัฒนาชุมชน				

2. แบบสัมภาษณ์แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับองค์กรภาคี

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	+1	0	-1	
1. การศึกษาชุมชน				
1.1 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาชุมชน และมีวิธีการ กระบวนการอย่างไร ในการศึกษาเพื่อให้รู้จักชุมชนมากขึ้น				
1.2 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาชุมชน				
1.3 มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไรในการประมวลผล และนำข้อมูลไปใช้				
1.4 จัดลำดับความสำคัญของข้อมูลอย่างไรในการวิเคราะห์เพื่อทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง				
2. การมีส่วนร่วม				
2.1 ใช้วิธีการ ในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมกับชุมชนอย่างไร และกับภาคีใดบ้าง				
2.2 ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานอย่างไร และกับภาคีใดบ้าง				
2.3 สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ อย่างไร				
2.4 สร้างการมีส่วนร่วมอย่างไรในการติดตามและประเมินผล รวมทั้งการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้				
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้				
3.1 มีส่วนในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชนอย่างไร เรื่องใดบ้าง				
3.2 มีส่วนในการสนับสนุนการเรียนรู้ภายนอกชุมชนอย่างไร เรื่องใดบ้าง				
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน				
4.1 มีส่วนอย่างไรในการสนับสนุนการสร้างแกนนำ, คัดเลือกแกนนำ, บทบาทของแกนนำ				
4.2 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการพัฒนาบุคลิกภาพ ของแกนนำ				
4.3 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของแกนนำ				

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	1	2	3	
4.4 ในการพัฒนาความรู้ด้านการบริหารจัดการของ แกนนำ มีเทคนิคและวิธีการอย่างไร เรื่องใดบ้าง				
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย				
5.1 รู้จักเครือข่ายสินธุ์แพรทองได้อย่างไร ทำไมถึง เลือกเข้ามาทำงานในพื้นที่นี้ มีวิธีการอย่างไรในการ เข้ามาทำงาน				
5.2 มีส่วนร่วมกับคณะทำงาน และมีส่วนร่วมในการ จัดทำแผนยุทธศาสตร์ อย่างไร				
5.3 มีแนวคิด/รูปแบบวิธีการ ในการเชื่อมประสาน เครือข่ายอย่างไร และมีส่วนช่วยในการประสานภาคี อื่นเพื่อทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทองอย่างไร				
5.4 มีการติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่าย ตาม แผนยุทธศาสตร์ และภาคีอย่างไร				
5.5 มีการสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมกับ เครือข่ายอย่างไร ด้านใดบ้าง				
5.6 มีการสนับสนุนทรัพยากรด้านใดแก่เครือข่าย และ มีวิธีการอย่างไร เช่น คน, งบประมาณ, สิ่งของ, องค์กร ความรู้				
5.7 มีปัจจัยใดบ้าง ที่ทำให้ภาคีประสบความสำเร็จใน การทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง				
6. การติดตามประเมินผล				
6.1 มีการติดตามและประเมินผลปัจจัยนำเข้า อย่างไร				
6.2 มีการติดตามและประเมินกระบวนการดำเนินงาน ของเครือข่าย อย่างไร				
6.3 มีการประเมินผลลัพธ์ ผลกระทบ ที่เกิดจากการ ดำเนินงาน อย่างไร				
6.4 ในการติดตาม ประเมินผลการทำงานของ เครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไร				
7. การถอดบทเรียน				
7.1 ใช้วิธีการใดในการทบทวนระหว่างการดำเนินงาน ตามแผนงานโครงการ				
7.2 ใช้วิธีการใดในการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการ ดำเนินงานตามแผนงานโครงการ				

แนวข้อสัมภาษณ์	ระดับความ สอดคล้อง (✓)			ข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ
	1	2	3	
7.3 มีปัจจัย และประเด็นใดบ้าง ที่ภาคีมองว่า เป็นจุด แข็ง จุดเด่น ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และมีด้านใด ที่ต้องพัฒนา หรือด้านใดที่ควรพัฒนาต่อยอด				
7.4 มีบทเรียน และประเด็นใดบ้าง ที่ควรขยายผล และต่อยอดไปยังชุมชนอื่นๆ				
8. รูปแบบ เทคนิค วิธีการอื่นๆ				
8.1 นอกเหนือ จาก 7 ข้อ ในกระบวนการพัฒนา เครือข่ายมี รูปแบบ เทคนิค และวิธีการใดอีกหรือไม่ ในการพัฒนาชุมชน				
8.2 บทบาทของภาคี ก่อนและหลังเข้ามาทำงาน ร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทองเป็นอย่างไร มีความ ต่อเนื่องมากน้อยขนาดไหน				
8.3 ข้อเสนอแนะ ในด้านต่างๆ ต่อเครือข่ายสินธุ์แพร ทอง ต่อแกนนำ ต่อสมาชิก หรือ ต่อภาคีด้วยกันมี อะไรบ้าง/ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น				

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้เชี่ยวชาญ

แบบสรุปผลการศึกษาคณะเอกสาร

ประเด็น	กรอบการศึกษา	แหล่งที่มา/ผู้วิจัย
ปัจจัยนำเข้า		
1. แผนยุทธศาสตร์	<ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมา ความสำคัญของการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ - เป้าหมาย - แผนยุทธศาสตร์ตำบลลำสินธุ์ - กระบวนการจัดทำแผน - การติดตาม ประเมินผล 	
2. ทุณชุมชน 2.1 เครือข่ายสินธุ์แพรทอง	<ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมา - โครงสร้างการทำงาน - วิสัยทัศน์ เป้าหมาย บทบาทภารกิจ แนวทางการขับเคลื่อนงาน - แกนนำชุมชน - องค์กรความรู้ 	
2.2 องค์กรภาคีเครือข่าย - องค์กรภายใน - องค์กรภายนอก	<ul style="list-style-type: none"> - วิธีการ ลักษณะการทำงานกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง - บทบาท หน้าที่ - ผลลัพธ์ 	

ภาคผนวก ง
การหาคุณภาพเครื่องมือ

การตรวจสอบคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้าง แบ่งเป็น 2 ชุด

1. ค่าดัชนีความสอดคล้อง แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
1. การศึกษาชุมชน					
1.1 ได้เรียนรู้เทคนิคขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาจากที่ไหน และนำมาประยุกต์ใช้อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
1.2 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาชุมชนเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนหรือไม่	0	1	1	0.67	นำไปใช้ได้
1.3 มีวิธีการ กระบวนการอย่างไร ในการศึกษาชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
1.4 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาชุมชน	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
1.5 มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไรในการประมวลผลและนำข้อมูลไปใช้เพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชน	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
1.6 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาชุมชนเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชน	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
2. การมีส่วนร่วม					
2.1 เข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไรศึกษามาจากที่ไหน และนำมาปรับใช้อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.2 มีวิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.3 มีวิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการวางแผนการพัฒนาชุมชน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.4 วิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.5 วิธีและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้					
3.1 มีการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อการวางแผน การนำ แผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล แก่ คนในชุมชนจากแหล่งในชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและ ขั้นตอนอย่างไร และเสริมสร้างการเรียนรู้เรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
3.2 มีการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อการวางแผน การนำ แผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล แก่ คนในชุมชนจากแหล่งนอกชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการ และขั้นตอนอย่างไร และเสริมสร้างการเรียนรู้เรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน					
4.1 เข้าใจกระบวนการพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำ ชุมชนอย่างไร เรียนรู้เทคนิค รูปแบบวิธีมาจากที่ไหน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการสร้างแกนนำชุมชน , คัดเลือกแกนนำ, การกำหนดบทบาทของแกนนำ เพื่อ การวางแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตาม และ การประเมินผล	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4.3 มีการพัฒนาผู้นำชุมชนการวางแผน การนำแผนไปสู่ การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร และพัฒนาเรื่องใด	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย					
5.1 มีแนวคิดเรื่องการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย อย่างไร เรียนรู้มาจากที่ไหน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.2 มีการสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย เพื่อการ วางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และ ประเมินผลหรือไม่ อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการเชื่อมประสานภาคี ความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งแบ่ง บทบาทหน้าที่อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.4 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรการติดตามประเมินผล การทำงานของเครือข่ายในการวางแผน การนำแผนไป ปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผล	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
5.5 มีการฝึกอบรมเครือข่ายในการวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี อบรมเรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.6 มีการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ แก่เครือข่าย ในการวางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลหรือไม่ ถ้ามี มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร อย่างไร เช่น งบประมาณ, ความรู้	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6. การติดตามประเมินผล					
6.1 เข้าใจกระบวนการติดตามประเมินผลอย่างไร เรียนรู้มาจากที่ไหน และมีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการติดตามและประเมินผลปัจจัยนำเข้า	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการติดตามและประเมินกระบวนการดำเนินงานของเครือข่าย	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6.4 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการประเมินผลลัพธ์ ผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7. การถอดบทเรียน					
7.1 เข้าใจกระบวนการถอดบทเรียนอย่างไร เรียนรู้เทคนิคมาจากที่ไหน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7.2 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการทบทวนระหว่าง การดำเนินงานตามแผนงานโครงการ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7.3 มีวิธีการและขั้นตอนอย่างไรในการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการดำเนินงานตามแผนงานโครงการ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
8. รูปแบบ เทคนิค วิธีการอื่นๆ					
8.1 นอกเหนือ จาก 7 ข้อ ในกระบวนการพัฒนาเครือข่ายมี รูปแบบ เทคนิค และวิธีการใดอีกหรือไม่ ในการพัฒนาชุมชน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

2. ค่าดัชนีความสอดคล้อง แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับองค์กรภาคี

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
1. การศึกษาชุมชน					
1.1 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาชุมชน และมีวิธีการ กระบวนการอย่างไร ในการศึกษาเพื่อให้รู้จักชุมชนมากขึ้น	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
1.2 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาชุมชน	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
1.3 มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไรในการประมวลผลและนำข้อมูลไปใช้	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
1.4 จัดลำดับความสำคัญของข้อมูลอย่างไรในการวิเคราะห์เพื่อทำงานร่วมกับเครือข่ายลีนธูแพรทอง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2. การมีส่วนร่วม					
2.1 ใช้วิธีการ ในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาร่วมกับชุมชนอย่างไร และกับภาคีใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.2 ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานอย่างไร และกับภาคีใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.3 สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
2.4 สร้างการมีส่วนร่วมอย่างไรในการติดตามและประเมินผลรวมทั้งการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
3. การเสริมสร้างการเรียนรู้					
3.1 มีส่วนในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชนอย่างไร เรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
3.2 มีส่วนในการสนับสนุนการเรียนรู้ภายนอกชุมชนอย่างไร เรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4. การพัฒนาและการเสริมสร้างผู้นำชุมชน					
4.1 มีส่วนอย่างไรในการสนับสนุนการสร้างแกนนำ, คัดเลือกแกนนำ, บทบาทของแกนนำ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4.2 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการพัฒนาบุคลิกภาพ ของแกนนำ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
4.3 มีเทคนิคและวิธีการอย่างไรในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของแกนนำ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
4.4 ในการพัฒนาความรู้ด้านการบริหารจัดการของแกนนำ มีเทคนิคและวิธีการอย่างไร เรื่องใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5. การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย					
5.1 รู้จักเครือข่ายสินธุ์แพรทองได้อย่างไร ทำไมถึงเลือกเข้ามาทำงานในพื้นที่นี้ มีวิธีการอย่างไรในการเข้ามาทำงาน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.2 มีส่วนร่วมกับคณะทำงาน และมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.3 มีแนวคิด/รูปแบบวิธีการ ในการเชื่อมประสานเครือข่ายอย่างไร และมีส่วนช่วยในการประสานภาคีอื่นเพื่อทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทองอย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.4 มีการติดตามประเมินผลการทำงานของเครือข่ายตามแผนยุทธศาสตร์ และภาคีอย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.5 มีการสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมกับเครือข่ายอย่างไร ด้านใดบ้าง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.6 มีการสนับสนุนทรัพยากรด้านใดแก่เครือข่าย และมีวิธีการอย่างไร เช่น คน, งบประมาณ, สิ่งของ, องค์กรความรู้	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
5.7 มีปัจจัยใดบ้าง ที่ทำให้ภาคีประสบความสำเร็จในการทำงานร่วมกับเครือข่ายสินธุ์แพรทอง	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6. การติดตามประเมินผล					
6.1 มีการติดตามและประเมินผลปัจจัยนำเข้า อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6.2 มีการติดตามและประเมินกระบวนการดำเนินงานของเครือข่าย อย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
6.3 มีการประเมินผลลัพธ์ ผลกระทบ ที่เกิดจากการดำเนินงาน อย่างไร	1	1	0	0.67	นำไปใช้ได้
6.4 ในการติดตาม ประเมินผลการทำงานของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไร	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7. การถอดบทเรียน					
7.1 ใช้วิธีการใดในการทบทวนระหว่างการทำงานตามแผนงานโครงการ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7.2 ใช้วิธีการใดในการทบทวนหลังเสร็จสิ้นการทำงานตามแผนงานโครงการ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

แนวข้อสัมภาษณ์	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			IOC	ผลการ พิจารณา
	1	2	3		
7.3 มีปัจจัย และประเด็นใดบ้าง ที่ภาคีมองว่า เป็นจุดแข็ง จุดเด่น ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง และมีด้านใดที่ต้องพัฒนา หรือด้านใดที่ควรพัฒนาต่อยอด	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
7.4 มีบทเรียน และประเด็นใดบ้าง ที่ควรขยายผล และต่อยอดไปยังชุมชนอื่นๆ	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
8. รูปแบบ เทคนิค วิธีการอื่นๆ					
8.1 นอกเหนือ จาก 7 ข้อ ในกระบวนการพัฒนา เครือข่ายมี รูปแบบ เทคนิค และวิธีการใดอีกหรือไม่ ในการพัฒนาชุมชน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
8.2 บทบาทของภาคี ก่อนและหลังเข้ามาทำงานร่วมกับ เครือข่ายสินธุ์แพรทองเป็นอย่างไร มีความต่อเนื่องมากน้อย ขนาดไหน	1	1	1	1	นำไปใช้ได้
8.3 ข้อเสนอแนะ ในด้านต่างๆ ต่อเครือข่ายสินธุ์แพรทอง ต่อ แกนนำ ต่อสมาชิก หรือ ต่อภาคีด้วยกันมีอะไรบ้าง/ทำไมจึง เป็นเช่นนั้น	1	1	1	1	นำไปใช้ได้

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรม

การสัมภาษณ์แกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

สรุปบทเรียนเรื่องสื่อของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

วิทยุชุมชนคนลำสินธุ์

ประชุมประจำเดือนของแกนนำเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

กิจกรรมการศึกษาดูงานของลูกค้า ธกส.

ศูนย์เรียนรู้ 12 ศูนย์ ของเครือข่ายสินธุ์แพรทอง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวเมริษา ศรีละมุล
วัน เดือน ปีเกิด	2 เมษายน 2525
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	134 หมู่ที่ 1 ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	นักวิชาการสาธารณสุข
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงพยาบาลพัทลุง
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2539	ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพัทลุง จังหวัดพัทลุง
พ.ศ. 2542	ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพัทลุง จังหวัดพัทลุง
พ.ศ. 2546	วิทยาศาสตรบัณฑิต (อนามัยสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
พ.ศ. 2556	สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต (ส.ม.) สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา